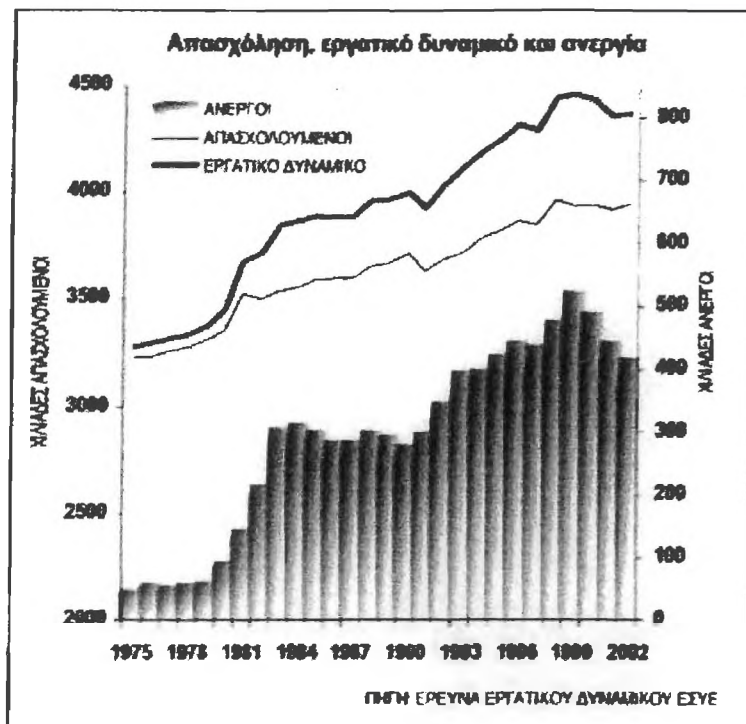

Α. Τ. Ε. Ι. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

**ΤΜΗΜΑ: ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ &
ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: «Οικονομικές Διακυμάνσεις»

Σπουδάστριες:

Στεργιοπούλου Ελένη

Τσιαούση Μαρία

Υπεύθυνος καθηγητής:

Αποστολόπουλος Γεώργιος,

Μαθηματικός

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	2
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
ΟΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	4
1.1. Η σημασία της ζήτησης για την ΕΕ και την Ελλάδα	4
1.2. Η αστάθεια της οικονομίας	8
1.3. Η επαπειλούμενη επιβράδυνση μετά το 2004	9
1.4. Η ανταγωνιστικότητα και οι διαρθρωτικές αλλαγές	10
1.5. Διανομή του εισοδήματος και κοινωνική πολιτική	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΟΙ ΜΙΣΘΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ	17
2.1. Οι μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2002-2003	17
2.2. Η πραγματική σύγκλιση και οι μισθοί	24
2.3. Συγκριτική ανάλυση των αμοιβών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης	27
2.4. Οι χαμηλόμισθοι στην Ελλάδα	32
2.5. Ο κατώτατος μισθός. Εξέλιξη και διεθνείς συγκρίσεις	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ Η ΑΝΕΡΓΙΑ	43
3.1. Γενικές εξελίξεις	43
3.2. Οι ροές μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας και αεργίας	50
3.3. Οι μετασχηματισμοί στην αγορά εργασίας	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	63
4.1. Εισαγωγή	63
4.2. Οι λόγοι της διεθνούς επέκτασης των ελληνικών επιχειρήσεων	64
4.3. Στρατηγικές άσκησης διεθνών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων	68
4.4. Εξαγωγές	68
4.5. Συμφωνίες Παραγωγής (Contract Manufacturing)	70
4.6. Συμφωνίες Παραχώρησης Δικαιωμάτων Εκμετάλλευσης (Licensing)	71

4.7. Συμφωνίες Δικαιόχρησης (Franchising)	72
4.8. Διοικητικά Συμβόλαια (Management Contracts)	72
4.9. Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (Foreign Direct Investment)	73
4.10. Παγκόσμιες Στρατηγικές Συμμαχίες (Global Strategic Alliances)	74
4.11. Η ελληνική παραγωγή στις διεθνείς αγορές	75

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
ΣΥΝΟΨΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ	78

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	87

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία μας αποτελείται από τέσσερα βασικά κεφάλαια:

Το πρώτο κεφάλαιο που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα, περιλαμβάνει την σημασία της ζήτησης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, την προοπτική της ελληνικής οικονομίας μετά το 2004, την ανταγωνιστικότητα και τις διαρθρωτικές αλλαγές καθώς και τη διανομή του εισοδήματος και της εξέλιξης της κοινωνικής προστασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το δεύτερο κεφάλαιο το οποίο αναφέρεται στους μισθούς στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, περιλαμβάνει τις μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2002-2003, την σημασία της πραγματικής σύγκλισης για τους μισθούς, την συγκριτική ανάλυση των αμοιβών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τις εισοδηματικές ανισότητες, την εξέλιξη του πληθωρισμού και του κόστους εργασίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1982-2002, τους χαμηλά αμειβόμενους εργαζόμενους στην Ελλάδα, την εξέλιξη των κατώτατων μισθών στην Ελλάδα και την σύγκριση με αυτούς των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των υπό ένταξη χωρών. Το τρίτο κεφάλαιο αποτυπώνει τις εξελίξεις της απασχόλησης και της ανεργίας στην Ελλάδα και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξετάζει τις ροές μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας, αεργίας και διερευνά τους μετασχηματισμούς που συντελούνται στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας. Στο τέταρτο κεφάλαιο επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στους λόγους και στρατηγικές διεθνοποίησης των ελληνικών επιχειρήσεων λόγω των οικονομικών διακυμάνσεων.

Η εργασία μας ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενο της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Τέλος θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τον καθηγητή μας κ. Αποστολόπουλο Γεώργιο για την βοήθεια που μας παρείχε ώστε να φέρουμε σε πέρας την Πτυχιακή μας Εργασία.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα νέα δέκα κράτη-μέλη αποτελεί νέα πρόκληση για την ελληνική οικονομία αλλά και επιλογή μακράς πνοής για την Ευρώπη, η οποία όμως απαιτείται να είναι πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά συντεταγμένη, προκειμένου να μη θέσει σε κίνδυνο το κοινωνικό κεκτημένο και το ευρωπαϊκό μοντέλο, υπονομεύοντας την αλληλεγγύη και την συνοχή στο εσωτερικό της Ένωσης, με τη δημιουργία συνθηκών κοινωνικού ντάμπινγκ και ανισοτήτων μεταξύ των κρατών-μελών.

Στην προοπτική αυτή οι θετικές επιδόσεις της οικονομίας και κατά το 2003 (υψηλός ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ, των επενδύσεων και της παραγωγικότητας της εργασίας) δεν αντιμετωπίζουν επαρκώς τις παρατηρούμενες εισοδηματικές ανισότητες.

Το ζητούμενο για την πορεία της ελληνικής οικονομίας στις νέες διεθνείς και ευρωπαϊκές συνθήκες, εστιάζεται στην στρατηγική, στις πολιτικές, στα μέσα βελτίωσης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, στο επίπεδο της ανεργίας και της παραγωγικότητας, στο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, στην ποιότητα των εργασιακών σχέσεων, στο επίπεδο των περιφερειακών ανισοτήτων και στην έκταση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Στην Μελέτη μας αυτή, επεξεργάζονται και αναλύονται τα ζητήματα αυτά, υπό το πρίσμα ιδιαίτερα, των νέων ευρωπαϊκών (κυκλοφορία του ευρώ, διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και παγκόσμιων (ένταση της διεθνοποίησης) οικονομικών εξελίξεων-διακυμάνσεων.

Οι εξελίξεις αυτές που στον πυρήνα τους έχουν τις αλλαγές που συντελούνται στις σχέσεις κεφαλαίου και εργασίας, τεχνολογίας και παραγωγής, οικονομικού και κοινωνικού στοιχείου στην λειτουργία της οικονομίας, απαιτείται να κατανοηθούν από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, οι οποίες με τις έγκαιρες παρεμβάσεις και διεκδικήσεις βελτίωσης του επιπέδου και των συνθηκών ζωής των εργαζομένων, καθίστανται κοινωνικοί πρωταγωνιστές και όχι παθητικοί θεατές της οικονομικής και κοινωνικής αναπαραγωγής.

Σύμφωνα με τις μελέτες και τις έρευνες που έχουν δημοσιευθεί έχει αποδειχθεί ότι η μείωση του κόστους εργασίας προκειμένου να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής και ευρωπαϊκής οικονομίας, να συγκρατηθεί η αύξηση της ανεργίας, και να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, είναι αναποτελεσματική και αδιέξοδη. Επίσης, έχει αποδειχθεί ότι τα τελευταία χρόνια

το κεντρικό πρόβλημα της ευρωπαϊκής και διεθνούς οικονομίας εστιάζεται στην διαρθρωτική αντίθεση που δημιουργείται στην παραγωγική διαδικασία και εκδηλώνεται με το υψηλό επίπεδο ανεργίας. Η αναζήτηση πόρων από την εργασιακή και κοινωνική σφαίρα της οικονομίας για την χρηματοδότηση της έρευνας και του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού της παραγωγής, αφήνει στο απυρόβλητο την υψηλή κερδοφορία των επιχειρήσεων.

Η σύγχρονη διαδικασία διεθνοποίησης προσδίδει νέα χαρακτηριστικά στοιχεία στις οικονομικές και κοινωνικές πτυχές του διεθνούς συστήματος, τα οποία κινούνται γύρω από τον άξονα της μετάβασης του καθεστώτος συσσώρευσης, από την φάση της σύνδεσης της παραγωγής, του εμπορίου και του χρήματος με τις κρατικές παρεμβάσεις, στην φάση της διεθνούς νομισματικής και χρηματιστικής φιλελευθεροποίησης με την αυτονόμησή του από τις λειτουργίες της πραγματικής οικονομίας.

Πράγματι, σ' αυτή τη διαδικασία μετάβασης, τα ζητήματα της εργασίας και του κράτους-πρόνοιας αποτελούν τα κεντρικότερα προβλήματα που αναπαράγει η αντίφαση ανάμεσα στην ολοκλήρωση του χρηματοπιστωτικού τομέα και στην αποσύνθεση της πραγματικής οικονομίας.

Από την άποψη αυτή, οι κυρίαρχες αντιλήψεις και πολιτικές νεοφιλελεύθερης έμπνευσης, υποστηρίζουν ότι η περίοδος που διανύουμε είναι η τελευταία φάση της βιομηχανικής ανάπτυξης, κατά την διάρκεια της οποίας η νέα τεχνολογία θα ανεξαρτητοποιηθεί από κοινωνικές συνιστώσες, θα συμβάλλει στην συρρίκνωση της μισθωτής εργασίας και στην αύξηση της παραγωγικότητας. Ορισμένοι μάλιστα ομιλούν και για "το τέλος της εργασίας".

Ελπίζοντας ότι η Μελέτη μας αυτή θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο για τους εργαζόμενους, τους πολίτες και τους επιστήμονες στην ανάπτυξη της δράσης τους και του επιστημονικού τους προβληματισμού για τα συγκεκριμένα προβλήματα και τις προοπτικές τους, και θεωρώντας ότι συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των πτυχών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, ο αναγνώστης θα θεωρήσει ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία και την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

1.1. Η σημασία της ζήτησης για την ΕΕ και την Ελλάδα

Η οικονομική πολιτική που ασκείται στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει απομακρύνει την οικονομία, στα περισσότερα κράτη-μέλη, από τις συνθήκες ανάκαμψης, αφού σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ κατά το 2003 δεν θα ξεπεράσει το 0,7%. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει ότι η ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής οικονομίας στο πρώτο τρίμηνο του 2003 ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη, ενώ στο δεύτερο τρίμηνο ήταν αναιμική. Η παρατηρούμενη υποτονικότητα, στον ρυθμό ανάπτυξης της ευρωπαϊκής οικονομίας, είναι ενδεχόμενο, εάν δεν υλοποιηθούν έγκαιρα κατάλληλες πολιτικές, να μετεξελιχθεί σε βαθύτερη ύφεση. Οι δαπάνες για επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (ως ποσοστό του ΑΕΠ) στην ΕΕ βρίσκονται στο ιστορικά χαμηλότερο σημείο από το 1960 έως σήμερα. Αυτό συμβαίνει παρά το γεγονός ότι η απόδοση κεφαλαίου (δηλαδή ο δείκτης κερδοφορίας του συνόλου του επενδυμένου παγίου κεφαλαίου) έχει ανέλθει σε επίπεδα που υπερβαίνουν κατά 15% τον μέσο όρο απόδοσης κεφαλαίου της “χρυσής περιόδου” της ευρωπαϊκής οικονομίας 1960-1973. **Η άνοδος της κερδοφορίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση προέρχεται σχεδόν αποκλειστικά από την θεαματική αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας και την μείωση κατά 20% του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους.** Ταυτόχρονα, η ευρωπαϊκή οικονομία διανύει μια νέα περίοδο στην διοίκηση των επιχειρήσεων (χρηματοοικονομική διαχείριση, ηλεκτρονικό εμπόριο, διαχείριση των αποθεμάτων κ.ά.) και στην οργάνωση της παραγωγικής εργασίας (εσωτερικές ευελιξίες της επιχείρησης, αυτοματοποίηση, ευέλικτη εξειδίκευση, πολλαπλή ειδίκευση κ.ά.). Παντού στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το τμήμα του κεφαλαίου που δεν έτυχε επαρκούς αξιοποίησης εκκαθαρίστηκε, οι εργατικές ενώσεις ανασυγκροτούνται, οι αντιστάσεις των εργαζομένων επανεξετάζονται σε συνθήκες υψηλού επιπέδου ανεργίας, οι αναδιαρθρώσεις του παραγωγικού συστήματος έχουν ολοκληρωθεί ή τείνουν να ολοκληρωθούν, οι απορρυθμιστικές αλλαγές στην αγορά εργασίας εξελίσσονται και το Κράτος Πρόνοιας αποδυναμώνεται.

Το γεγονός ότι παρόλα αυτά η ανεργία το 2003 (8%) παραμένει μόλις μια μονάδα πιο χαμηλά από τον μέσο όρο της εικοσαετίας 1983-2003 αποτελεί

ακόμη ένα στοιχείο που αποδεικνύει την αποτυχία της οικονομικής πολιτικής που ασκείται στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η οποία επαγγέλλεται την ανάκαμψη και την άνθιση της οικονομίας με περαιτέρω αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ των κερδών, μεγαλύτερη αποδιάρθρωση του Κράτους Πρόνοιας, επιβολή ευελιξιών στην αγορά εργασίας, και εξουδετέρωση της δημοσιονομικής πολιτικής ως ενεργού εργαλείου της οικονομικής πολιτικής.

Πέραν της αποτυχίας της να οδηγήσει την ευρωπαϊκή οικονομία σε ανάκαμψη, η οικονομική πολιτική που ασκείται στην Ευρωπαϊκή Ένωση, συνοδεύεται από σοβαρά “παράπλευρα αποτελέσματα”. Οι λειτουργίες του χρηματιστικού κεφαλαίου αποκτούν την πρωτοκαθεδρία στην διακυβέρνηση της οικονομίας και υπαγορεύουν σημαντικές αλλαγές στις μορφές ιδιοκτησίας: τα νοικοκυριά μετατρέπονται σε “μικροεπενδυτές”, τα ασφαλιστικά ταμεία σε μεγάλους “θεσμικούς επενδυτές”, η ιδιωτική κατανάλωση εξαρτάται όλο και περισσότερο από την περιουσιακή κατάσταση των νοικοκυριών. Το οικονομικό σύστημα καθίσταται ασταθές και οι χρηματιστικές κρίσεις, όπως εξάλλου και ο αντιπληθωρισμός, συνιστούν μία διαρκής απειλή. Υποχωρεί η παραγωγή δημόσιων αγαθών και επεκτείνεται ο κόσμος των εμπορευμάτων και της λογικής του κέρδους σε σφαίρες της ζωής που μέχρι σήμερα ανήκουν στην λογική των αναγκών και των δημόσιων αγαθών. **Αποδυναμώνεται η ιδιότητα του πολίτη και ενισχύεται η ιδιότητα του καταναλωτή. Συμμετρικά, αποδυναμώνεται η ευθύνη του δημοσίου έναντι του πολίτη και ενισχύεται η ευθύνη της επιχείρησης έναντι του καταναλωτή.**

Σχετικά με την Ελλάδα η οποία διανύει το όγδοο έτος οικονομικής ανάκαμψης, αποτελεί παράδοξη διαπίστωση των φορέων της οικονομικής πολιτικής ότι οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας ανάγονται σε αυτήν ακριβώς την οικονομική πολιτική η οποία ασκήθηκε και στην Ελλάδα κατά τα έτη 1986-1995. Στην Ελλάδα, επειδή η άνοδος της κερδοφορίας δεν συνοδεύτηκε από περιοριστική πολιτική, υπήρξε μεγάλη άνοδος των παραγωγικών επενδύσεων και της παραγωγής. Η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας από το 1996 και μετά σχετίζεται με προφανή τρόπο με την επιτάχυνση της ζήτησης, επομένως με τα δημόσια έργα και τις αυξήσεις των πραγματικών μισθών. **Οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών, ενώ διαμόρφωναν, μέχρι το 1996-1997, μια μακροχρόνια τάση στασιμότητας, από το 1998 ακολουθούν ανοδική πορεία.** Οι αυξήσεις αυτές ενίσχυσαν την ιδιωτική κατανάλωση και διαμέσου αυτής την συνολική ζήτηση. Όμως, οι ιδιωτικές

επενδύσεις στην Ελλάδα εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την αύξηση της ζήτησης (γι' αυτό και ένα απλό μοντέλο επιταχυντή εξηγεί ικανοποιητικά την εξέλιξη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου). Έτσι, η ελληνική οικονομία επωφελείται ορισμένων “ενάρσεων κύκλων”, όπως ο κύκλος επενδύσεων-προϊόντος (πολλαπλασιαστής) και ζήτησης-επενδύσεων (επιταχυντής): Η υψηλή επενδυτική δαπάνη (δημόσια και ιδιωτική) οδηγεί σε ταχεία μεγέθυνση του προϊόντος διαμέσου των πολλαπλασιαστικών της αποτελεσμάτων. Ταυτόχρονα, η ταχεία αύξηση του προϊόντος και οι προσδοκίες που αυτή προκαλεί οδηγούν σε αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων (επιταχυντής). Επομένως, το προϊόν και οι επενδύσεις βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της οικονομίας. Επίσης, η αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και οι εκσυγχρονιστικές τους επιπτώσεις στο παραγωγικό σύστημα, αλλά και η αύξηση του όγκου της παραγωγής, επιδρούν θετικά στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Η βελτίωση αυτή της παραγωγικότητας επιμερίζεται σε τρία επί μέρους οφέλη: **πρώτον**, στην άνοδο των πραγματικών μισθών και του διαθέσιμου εισοδήματος των εργαζομένων, **δεύτερον**, στην μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας (γιατί από την αύξηση της παραγωγικότητας ωφελούνται κατά κύριο λόγο οι επιχειρήσεις) επομένως και στην άνοδο της κερδοφορίας, και **τρίτον** σε χαμηλότερο πληθωρισμό. Τα τρία αυτά οφέλη, όμως, επιδρούν θετικά επί των επενδύσεων: Το διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων αποτελεί βασική συνιστώσα της συνολικής ζήτησης και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ροπή προς κατανάλωση (μεγαλύτερη από τα άλλα εισοδήματα). Η αύξηση της ζήτησης ευνοεί την ένταση της επενδυτικής προσπάθειας. Επομένως, η επένδυση και η παραγωγικότητα με τα αποτελέσματά της βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της οικονομίας.

Αυτό που αποδεικνύει η ελληνική εμπειρία είναι ότι η ταχεία συσσώρευση κεφαλαίου, δηλαδή οι υψηλές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου απαιτούν, στην παρούσα φάση, **την επιτάχυνση της ζήτησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.**

Ποιες είναι οι δυνατότητες που έχουν σήμερα οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να αναπτύξουν μια πολιτική που θα διαχειρίζεται την ζήτηση, έτσι ώστε να πυροδοτεί την έναρξη του βιομηχανικού κύκλου;

Πρώτον, την συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ, **δεύτερον**, την μείωση των επιτοκίων και την μεγέθυνση της καταναλωτικής πίστης, **τρίτον**, την

αύξηση του δημόσιων επενδύσεων μέχρι του ορίου που υποδεικνύει το Σύμφωνο Σταθερότητας ως υποχρέωση των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (μέγιστο δημόσιο έλλειμμα -3% του ΑΕΠ). Αν κρίνουμε από το γεγονός ότι η αύξηση της ζήτησης που πυροδότησε τον βιομηχανικό κύκλο στα μέσα της δεκαετίας του 1990 ήταν της τάξης του 2% και σταδιακά ανέβηκε στο 3% με την δημοσιονομική πολιτική ουδέτερη¹, η συνολική αύξηση της ζήτησης που θα προέρχεται από αυτούς τους τρεις παράγοντες (επιτόκια και καταναλωτικά δάνεια, δημόσιες επενδύσεις και συναλλαγματική ισοτιμία), φαίνεται ότι δεν μπορεί να υπερβεί αυτήν την οροφή (2%-3%). Στην διάρκεια των μελλοντικών οικονομικών κύκλων, περαιτέρω αύξηση της ζήτησης που αποτελεί το έναυσμα για την έναρξη του κύκλου μπορεί να επιτευχθεί με την ενεργοποίηση και της δημοσιονομικής πολιτικής χωρίς την δεσμευτική “οροφή” του Συμφώνου Σταθερότητας. Στην συνέχεια, όταν θα έχει πυροδοτηθεί η διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης, η ζήτηση θα μπορεί να αυξάνεται χάρη στην αύξηση της απασχόλησης, των επενδύσεων² και των πραγματικών μισθών (που αυξάνονται όταν μειώνεται η ανεργία).

Κατά συνέπεια, η επιλογή μίας σταθερής ανάκαμψης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο με μία νέα ώθηση των δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων στις υποδομές, στην έρευνα, στην τεχνολογία και στα διευρωπαϊκά δίκτυα, με χρηματοδότηση 50 δις. ευρώ την περίοδο 2003-2010, γιατί η προαναφερόμενη επενδυτική δραστηριότητα θα συμβάλλει σε ετήσια αύξηση του ΑΕΠ της ευρωζώνης μέχρι και κατά 0,6%. Έτσι, στο πλαίσιο της μετατροπής της ανάπτυξης σε νέες θέσεις εργασίας, απαιτείται η επαναβεβαίωση των στόχων της Λισαβόνας για αύξηση της απασχόλησης, υπό το πρίσμα όμως των νέων δεδομένων (ύφεση, διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης) τα οποία συνηγορούν σε μία επαναπροσέγγιση των στόχων και του περιεχομένου και όχι σε μία “ευέλικτη ερμηνεία και έξυπνη εφαρμογή” του Συμφώνου Σταθερότητας. Το νέο Σύμφωνο Ανάπτυξης και Απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση απαιτείται να διαμορφωθεί από τις πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

---

1 Ουδέτερη με την έννοια ότι η συμβολή της επί του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ ήταν ασήμαντη.

2 Αμφότερα τα μεγέθη αυξάνονται όταν επιταχύνεται η παραγωγή.

1.2. Η αστάθεια της οικονομίας

Πέραν της ανικανότητας της οικονομικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση να πυροδοτήσει την ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας, εγκαθίστανται πλέον και μηχανισμοί αστάθειας. Η απρόσκοπτη λειτουργία των χρηματιστικών αγορών, και σε μικρότερο βαθμό τα άλλα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά του “Ευρωπαϊκού οικονομικού σχηματισμού”, του προσδίδουν το στοιχείο της έντονης αστάθειας, προκαλούν αναταραχές και έντονες διακυμάνσεις. Χωρίς την ύπαρξη εξωτερικών διαταραχών της οικονομίας (όπως μια σημαντική αύξηση της τιμής του πετρελαίου, ή ένας πόλεμος κλπ) ή ενδογενώς παραγομένων προβλημάτων (όπως η κατάρρευση των τιμών στο χρηματιστήριο, η αδυναμία αποπληρωμής υποχρεώσεων, ή ο αντιπληθωρισμός) και υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχουν αλλαγές στην λειτουργία των βασικών νομισματικών και χρηματιστικών θεσμών, οι ισορροπίες της καπιταλιστικής οικονομίας διασφαλίζονται επαρκώς από την νομισματική πολιτική (και σε μικρότερο βαθμό από την δημοσιονομική και την εισοδηματική πολιτική). Η σταθερότητα του οικονομικού συστήματος δοκιμάζεται πραγματικά όταν υπάρχουν ισχυρές διαταραχές που επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την ζήτηση, τις τιμές ή την αλυσίδα των υποχρεώσεων, και μπορούν να οδηγήσουν σε διακυμάνσεις μεγάλου πλάτους, σε ύφεση, σε καταστροφές επιχειρήσεων, σε κλονισμό της εμπιστοσύνης και της εύρυθμης λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Σε τέτοιες στιγμές δοκιμάζεται η αποτελεσματικότητα των νομισματικών θεσμών (νομισματική πολιτική) και των κρατικών ρυθμίσεων (δημοσιονομική και εισοδηματική πολιτική) που αποσκοπούν στην σταθερότητα του οικονομικού συστήματος, δηλαδή στην ταχεία απόσβεση μεγάλων ανοδικών ή πτωτικών κινήσεων που παρουσιάζουν κρίσιμα οικονομικά μεγέθη.

Στο σημερινό, απελευθερωμένο καθεστώς διαχείρισης των αγορών, οι αγορές χρήματος και κεφαλαίου λειτουργούν σχετικά ελεύθερες. Ένα σύνθετο οικοδόμημα χρηματιστικών θεσμών και μηχανισμών έχει εγκατασταθεί στο κέντρο του οικονομικού συστήματος και το καθιστά ευάλωτο στις διαταραχές. Φαίνεται λοιπόν δικαιολογημένη η εκτίμηση ότι οι σταθεροποιητικοί θεσμοί της ευρωπαϊκής οικονομίας δεν θα σταθούν ικανοί να αναχαιτίσουν μια ενδεχόμενη συρροή χρηματιστικών καταστροφών ή τον επαπειλούμενο αντιπληθωρισμό. Η τελική έκβαση των πραγμάτων εξαρτάται από τις παρεμβάσεις της πολιτικής για

την μετατροπή των υπαρχόντων σταθεροποιητικών θεσμών ή την εγκατάσταση νέων.

1.3. Η επαπειλούμενη επιβράδυνση μετά το 2004

Η προοπτική αλλαγών σε ορισμένους σημαντικούς εξωγενείς παράγοντες της ελληνικής οικονομίας μετά το 2004, όπως η μείωση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ελλάδα στην περίοδο 2004-2008, δημιουργεί το ερώτημα εάν η ελληνική οικονομία διαθέτει τις εσωτερικές δυνάμεις που θα μπορούσαν να παρατείνουν την διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης μακροπρόθεσμα ή εάν θα πρέπει να αναμένουμε, για το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας 2000-2010, μια επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας.

Βέβαια, ένα τμήμα των δαπανών για δημόσια έργα αποτελούνται από εθνικούς πόρους οι οποίοι θα “απελευθερωθούν” για να χρησιμοποιηθούν σε άλλες χρήσεις. Εντούτοις, η μείωση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση θα προκαλέσει μια μείωση της εσωτερικής ζήτησης.

Επίσης, θα συνεχισθεί, η επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών της χώρας, με αποτέλεσμα (κατά το πρώτο τρίμηνο του 2003 σημειώθηκε αύξηση των ελληνικών εξαγωγών κατά 6,5% και αύξηση των εισαγωγών κατά 21% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2002) την περαιτέρω μείωση της εξωτερικής ζήτησης και του ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Εάν τελικά επέλθει η επιβράδυνση της οικονομίας, μπορεί να έχει επιπτώσεις στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Οι φορείς της οικονομικής πολιτικής ενδεχομένως αναμένουν ότι η **μακροχρόνια τάση αύξησης της παραγωγικότητας** θα βελτιωθεί ακολουθώντας την άνοδο που άρχισε το 1996. Ωστόσο, οι αυξήσεις της παραγωγικότητας, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, είναι πολύ πιθανόν να αποδειχθούν συγκυριακές, δηλαδή αντιστρέψιμες στην διάρκεια της επιβράδυνσης που κατά τα φαινόμενα θα επέλθει μετά το 2004. Γιατί, στην διάρκεια της ανάκαμψης (ύφεσης), η αύξηση (μείωση) της παραγωγής οδηγεί και σε αυξήσεις (μειώσεις) της παραγωγικότητας (η παραγωγικότητα περιλαμβάνει, δηλαδή, μια κυκλική συνιστώσα).

Επίσης, μια ενδεχόμενη επιβράδυνση της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα θα ασκήσει πιέσεις στους μισθούς, επομένως και στην ιδιωτική κατανάλωση, με αποτέλεσμα μια περαιτέρω επιβράδυνση της εσωτερικής ζήτησης. Αυτή, με την σειρά της θα επιδράσει αρνητικά στις ιδιωτικές επενδύσεις κ.ο.κ. Συμπερασματικά, όλοι οι “ενάρτετοι κύκλοι” επί των οποίων

βασίζεται σήμερα η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, ενδέχεται να μετατραπούν σε “μη ενάρετους κύκλους” που θα συντηρούν την αρχική στασιμότητα η οποία θα μπορούσε να προέλθει από μια αρχική μείωση της συνολικής ζήτησης (μείωση πόρων από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ, επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων).

Σύμφωνα με τις αναλύσεις της ΕΣΥΕ και της Eurostat, που παρατίθεται στα επόμενα μέρη της εργασίας μας, αποκτά, επομένως, μεγάλη σημασία, η διατήρηση των υψηλών ρυθμών αύξησης της εσωτερικής ζήτησης μετά το 2004, έτσι ώστε η ελληνική οικονομία να εξακολουθήσει να μεγεθύνεται με τον δυνητικό ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ που σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ ανέρχεται σε 3,7%. Το έλλειμμα ζήτησης που ενδέχεται να παρουσιασθεί μετά το 2004 θα πρέπει να καλυφθεί με τρόπους των οποίων ο προσδιορισμός οφείλει να γίνει αντικείμενο δημόσιας συζήτησης. Εντούτοις, στο πλαίσιο αυτό, η αύξηση της απασχόλησης (που ενισχύει την εσωτερική ζήτηση γιατί δημιουργεί νέα εισοδήματα) απαιτείται για την οικονομική πολιτική να αποτελεί στόχο πρώτης προτεραιότητας, δεδομένου ότι η δημιουργία ενός αναπτυξιακού αποθέματος στην ελληνική οικονομία εκτός της συμβολής στην μείωση της ανεργίας, θα συμβάλλει μεσοπρόθεσμα στη συγκράτηση του ρυθμού μείωσης του ΑΕΠ μετά το 2005-2006 όταν η πτωτική του τάση στην Ελλάδα θα επηρεαστεί από την μείωση των εισροών από την Ευρωπαϊκή Ένωση, με προβλεπόμενο αποτέλεσμα να μη βρεθεί η ελληνική οικονομία σε συνθήκες ύφεσης αλλά περισσότερο να βρεθεί σε συνθήκες επιβράδυνσης του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ.

Κατά τα άλλα, η ανάλυση των δεικτών συσσώρευσης κεφαλαίου στην Ελλάδα καθώς και οι μακροοικονομικές επιδόσεις προσφέρουν ισχυρές ενδείξεις ότι η ελληνική οικονομία διαθέτει, από την πλευρά της προσφοράς, σημαντικό εσωτερικό δυναμισμό, ο οποίος όμως δεν θα κατορθώσει να αναπτύξει τις προαναφερόμενες εξελίξεις παρά μόνον εάν η αύξηση της ζήτησης διατηρηθεί σε υψηλά επίπεδα.

1.4. Η ανταγωνιστικότητα και οι διαρθρωτικές αλλαγές

Για να διατηρηθεί ο υψηλός ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας και να επιτευχθεί η μείωση της ανεργίας, χωρίς να διευρύνεται επ’ άπειρο το εξωτερικό έλλειμμα (μια διαδικασία μη ανεκτή μακροπρόθεσμα), πρέπει να διαμορφωθούν

έγκαιρα οι συνθήκες, ώστε η ελληνική οικονομία να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές της ανισορροπίες.

Για να επιτευχθεί αυτό, απαιτείται να δημιουργηθούν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, όχι μόνον διαμέσου των αυθόρμητων λειτουργιών των αγορών, αλλά και διαμέσου κρατικών πολιτικών.

Οι φορείς της οικονομικής πολιτικής, αντίθετα, θεωρούν ότι είναι αναγκαία μια συνετή δημοσιονομική πολιτική, ανάπτυξη ευνοϊκού περιβάλλοντος για την ανάληψη νέων επιχειρηματικών επενδύσεων, προσέλκυση άμεσων επενδύσεων από το εξωτερικό και βελτίωση της αποτελεσματικότητας του δημόσιου τομέα. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και η κερδοφορία δεν πρέπει να βασίζονται στην μείωση του κόστους εργασίας αλλά στην “διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα” (ποιότητα προϊόντων, παραγωγικότητα του κεφαλαίου, οργάνωση της εργασίας, τεχνολογία κλπ). Για τον λόγο αυτό, η ύπαρξη πολιτικών που θα αποσκοπούσαν στην τεχνολογική και οργανωτική αναβάθμιση του παραγωγικού συστήματος, στην αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, στην βελτίωση των γνώσεων και των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού, στον εκσυγχρονισμό πεπαλαιωμένων εργασιακών διαδικασιών, θεωρούνται ως αναγκαία. Η υποβάθμιση της κρατικής παρέμβασης, καθώς και η εναπόθεση των ελπίδων για την λύση των προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας στην εύρυθμη λειτουργία των αγορών, βρίσκονται στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν που απαιτείται να ακολουθήσει η αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος και των εργασιακών διαδικασιών για την βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και την δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Το ίδιο ισχύει και για τις εργασιακές σχέσεις, για τις οποίες η μεγαλύτερη πρόκληση δεν είναι η ευελιξία και η απορύθμιση της αγοράς εργασίας αλλά η ικανότητα των επιχειρήσεων να συνδυάσουν την ανάγκη για πολύ-ειδίκευση των εργαζομένων με στόχο την βελτίωση της παραγωγικότητας και της ποιότητας, καθώς και τις προσδοκίες των εργαζομένων ως προς την εξέλιξη των αποδοχών και της επαγγελματικής σταδιοδρομίας τους.

Η εμμονή των φορέων της οικονομικής πολιτικής αναφορικά με την σχέση του κόστους εργασίας και της ανταγωνιστικότητας είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική, παρά το γεγονός ότι η σχέση κόστους εργασίας και ανταγωνιστικότητας παραμένει αμφίβολη και οι επιδόσεις των χωρών με το

υψηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας στην παγκόσμια αγορά παραμένουν εξαιρετικές. Αλλά και αντίστροφα, οι επιδόσεις πολλών χωρών με χαμηλούς μισθούς δεν παρουσίασαν ιδιαίτερη βελτίωση.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας κατά 30% μεταξύ 1981 και 2002, δεν εμπόδισε την διαρκή επιδείνωση του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας, όπως αυτή εμφανίζεται στις επιδόσεις της χώρας στο διεθνές εμπόριο.

1.5. Διανομή του εισοδήματος και κοινωνική πολιτική

Οι θετικές επιδόσεις της οικονομίας (ταχεία μεγέθυνση του ΑΕΠ και των επενδύσεων, άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας) έρχονται σε αντίθεση με τις ανισότητες, εισοδηματικές ή άλλες, για τις οποίες διακρίνεται η Ελλάδα. Η μακροοικονομική σταθερότητα που επιτεύχθηκε κατά τα τελευταία έτη, καθώς και οι υψηλές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας σε ότι αφορά τους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης και των παραγωγικών επενδύσεων, έχουν αποφέρει πολλαπλά οφέλη, πλην όμως, σε άνισο βαθμό για τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Η κοινωνική δικαιοσύνη απαιτεί την απουσία κοινωνικής διάκρισης και υπερβολικής ανισότητας στη διανομή του εισοδήματος, τον πλούτο και την πρόσβαση στους υλικούς πόρους, την συμμετοχή των εκπροσώπων του κόσμου της μισθωτής εργασίας στην δημόσια συζήτηση και στη λήψη αποφάσεων. Η αυξανόμενη ανισότητα είναι ένα σημαντικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των εξελίξεων στην Ελλάδα. Το μερίδιο της αμοιβής εργασίας στο εθνικό εισόδημα έχει μειωθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών (όχι μόνον στην Ελλάδα, αλλά και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και η συγκέντρωση του πλούτου είναι σημαντική.

Ένας υψηλός βαθμός κοινωνικής συνοχής και εθνικό και σε περιφερειακό επίπεδο, σε συνδυασμό με την μείωση του αριθμού των Ελλήνων πολιτών που διαβιούν κάτω από τα όρια της φτώχειας, απαιτείται να αποτελούν τους κεντρικούς στόχους της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα. Σήμερα, σε αρκετές περιφέρειες της χώρας οι αντίστοιχοι δείκτες κοινωνικής συνοχής είναι ελλιπείς. Παράλληλα, με αφετηρία την Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που υιοθέτησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Μάρτιος 2003), θεωρώντας ότι ο ταχύτερος ρυθμός αύξησης των συνταξιοδοτικών

δαπανών³ που απορροφά το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης από την οικονομία, θα κλονίσει την βιωσιμότητά του, εάν η εξέλιξη των δαπανών δεν αποτραπεί από τις εφαρμοζόμενες κοινωνικο-ασφαλιστικές πολιτικές με την περικοπή των παροχών, την αύξηση των εισφορών και την επιμήκυνση του χρόνου ασφάλισης.

Στο πλαίσιο αυτό, η μεταρρύθμιση των συνταξιοδοτικών συστημάτων είναι πολύ υψηλά στην ημερήσια διάταξη των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Γαλλία) και εκθέτει το βιοτικό επίπεδο των μελλοντικών συνταξιούχων σε ανυπολόγιστους κινδύνους που είναι σύμφυτοι με την λειτουργία των χρηματιστικών αγορών. Αυτές οι αγορές δεν είναι μια αξιόπιστη βάση για ασφαλείς συντάξεις και ως εκ τούτου επερχόμενες κρίσεις μπορούν να ωθήσουν πολλούς συνταξιούχους σε ένδεια. Οι λόγοι που αναφέρονται τακτικά για να δικαιολογηθούν οι ιδιωτικοποιήσεις των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης όχι μόνο δεν είναι πειστικοί αλλά είναι και εσφαλμένοι: Ένας πληθυσμός που γηράσκει απαιτεί, με την παραδοχή ότι το σχετικό βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων πρόκειται να διατηρηθεί, την μεταφορά ενός μεγαλύτερου ποσοστού της μελλοντικής παραγωγής από τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό στους συνταξιούχους. Υποστηρίζουμε ότι μια τέτοια μεταφορά μπορεί

---

³ Οι συνταξιοδοτικές δαπάνες για την Ελλάδα, σύμφωνα με την Έκθεση που υιοθέτησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (Μάρτιος 2003), διαμορφώνονται από 12,4% του ΑΕΠ το 2000 σε 15,4% το 2020 και σε 22,6% το 2050, δηλαδή αύξηση των δαπανών των περιόδου 2000-2050 κατά 96,8%. Την ίδια περίοδο η αντίστοιχη αύξηση, σύμφωνα με την ίδια Έκθεση θα είναι στην Ισπανία 84,7%, στην Ιρλανδία 95,7%, στην Πορτογαλία 34,7%, στην Ολλανδία 72,2%, στην Γαλλία 30,6%, στο Βέλγιο 33% του ΑΕΠ κλπ. Όμως, στους υπολογισμούς και στις προβλέψεις της συγκεκριμένης Έκθεσης, μπορεί να διατυπωθούν μεθοδολογικές και στατιστικές παρατηρήσεις, τόσο για τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται, όσο και για τις παραδοχές που βασίζεται η διαμόρφωση των αποτελεσμάτων, δεδομένου ότι τα προκύπτοντα συμπεράσματα βασίζονται μόνο στις πληθυσμιακές εξελίξεις και στην γήρανση του πληθυσμού. Εάν στους υπολογισμούς και στις προβλέψεις μέχρι το 2050 συμπεριλάβουμε κι άλλες μεταβλητές (π.χ. επίπεδο απασχόλησης και ανεργίας, αύξηση του ΑΕΠ, οικονομικούς μετανάστες, εισφοροδιαφυγή, αριθμό ασφαλισμένων και συνταξιούχων, επίπεδο μισθών και συντάξεων, κλπ), όπως έχει αποπειραθεί και έχει επεξεργασθεί η Αναλογιστική μελέτη του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, τότε οι δαπάνες του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα, εκτός ΟΓΑ και Δημοσίου, από 10% του ΑΕΠ το 2000, προβλέπεται ότι θα διαμορφωθούν σε 12,1% του ΑΕΠ το 2050, δηλαδή αύξηση της τάξης του 20%.

να πραγματοποιηθεί διαμέσου του δημόσιου διανεμητικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης με τη μεγαλύτερη κοινωνική δικαιοσύνη. Το ουσιαστικό ενδιαφέρον της μετεξέλιξης των δημόσιων σε ιδιωτικές συντάξεις δεν αποτελεί αντικειμενική κοινωνική ανάγκη αλλά κατά κύριο λόγο, προωθεί την υψηλότερη συμμετοχή των ασφαλισμένων στις αντίστοιχες δαπάνες με την παράλληλη μείωση της συμμετοχής τους κράτους στις κοινωνικές δαπάνες και εμπλέκει τους μεγάλους θεσμικούς επενδυτές, (ασφαλιστικές εταιρείες κλπ) οι οποίοι θα αναλάβουν την εντολή για την διαχείριση δισεκατομμυρίων ευρώ ασφαλιστικών εισφορών που θα επενδύσουν στις χρηματιστικές αγορές.

Παρά αυτές τις επισημάνσεις, διατυπώνονται και στην χώρα μας απόψεις, οι οποίες διαφοροποιούνται από την στρατηγική του πρόσφατου νόμου 3029/2002, αναφορικά με την αναγκαιότητα ασφαλιστικής μεταρρύθμισης πριν την δημιουργία εκρηκτικών συνθηκών που προβλέπονται μετά το 2010, προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης κεφαλαιοποιητικών στοιχείων, τόσο στην κύρια σύνταξη, όσο και στην συμπληρωματική, με την μετεξέλιξη των επικουρικών ταμείων σε ομαδικούς λογαριασμούς (επαγγελματική σύνταξη) ή σε ατομικούς λογαριασμούς (ασφαλιστικές εταιρείες). Είναι προφανές ότι μία τέτοια στρατηγική αποβλέπει, εκτός των άλλων στην μετατόπιση του χρηματοδοτικού βάρους των ασφαλιστικών παροχών κυρίως προς τους ασφαλισμένους, περιορίζοντας την χρηματοδοτική συμμετοχή του Κράτους και αφήνοντας στο απυρόβλητο τους εργοδότες και την κερδοφορία των επιχειρήσεων.

Επιπλέον, αυτές οι προτάσεις εισάγουν στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης στοιχεία “καννιβαλισμού”, με την έννοια της απορρόφησης της μίας παροχής και των δικαιωμάτων που έχουν δημιουργηθεί από την άλλη, αμφίβολης μάλιστα ασφαλιστικής προστασίας για τους ασφαλισμένους και τους συνταξιούχους. Με ποιες όμως εισοδηματικές προϋποθέσεις οι ασφαλισμένοι μπορεί να αναλάβουν το κύριο βάρος της χρηματοδότησης του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα, την στιγμή που τα τελευταία είκοσι χρόνια έχει σημειωθεί μία σημαντική μείωση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας, το οποίο από 77% του ΑΕΠ το 1982 προβλέπεται (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γεν. Δ/ση II) ότι το 2004 θα φθάσει στο 63% του ΑΕΠ. Παράλληλα, το επίπεδο της κερδοφορίας στον μη αγροτικό τομέα της ελληνικής οικονομίας βρίσκεται στα υψηλά επίπεδα της δεκαετίας του 1960. Είναι προφανές ότι οι εξελίξεις αυτές αποτυπώνουν μία αξιόλογη αναδιανομή του προϊόντος σε βάρος της εργασίας,

πέραν της αντίστοιχης αναδιανομής που έχει πραγματοποιηθεί διαμέσου της δημοσιονομικής και φορολογικής πολιτικής.

Πράγματι, σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη της Eurostat (Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) οι έμμεσοι φόροι αντιπροσώπευαν στην Ελλάδα το 2001 το 40,8% του συνόλου των κρατικών εσόδων, οι άμεσοι φόροι το 28,3% και οι κοινωνικές εισφορές το 30,9%. Αντίθετα, οι έμμεσοι φόροι αντιπροσώπευαν το 2001 κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 33,7% της συνολικής φορολογικής επιβάρυνσης, οι άμεσοι φόροι το 34,9% και οι κοινωνικές εισφορές το 31,4%. Παράλληλα, η φορολόγηση του κεφαλαίου στην Ελλάδα, είναι η μικρότερη μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ανέρχεται σε 15,5% έναντι 29,8% που ήταν ο μέσος κοινοτικός όρος για το 2001.

Είναι προφανές ότι από τα στοιχεία αυτά, αναδεικνύεται με τον πιο σαφή τρόπο η αναγκαιότητα, για εισοδηματικούς και κοινωνικο-οικονομικούς λόγους, εξισορρόπησης της αναδιανομής του εισοδήματος μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας στην Ελλάδα.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι υπάρχουν σημαντικοί πόροι στην χώρα μας εκτός της εργασίας για να χρηματοδοτήσουν την κοινωνική πολιτική και ειδικότερα την κοινωνική ασφάλιση, αρκεί να συγκεντρωθούν από το κράτος, είτε με την καταπολέμηση της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και της εισφοροδιαφυγής, είτε με την επέκταση της εφαρμογής της προοδευτικής φορολογίας εκτός από τα φυσικά πρόσωπα και στα νομικά πρόσωπα (επιχειρήσεις), είτε με την εξισορρόπηση της αναδιανομής του προϊόντος μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην κατεύθυνση αυτής της στρατηγικής, εάν στην Ελλάδα τα μακροοικονομικά μεγέθη (ΑΕΠ, εισόδημα, απασχόληση κλπ) εξελιχθούν διευρυμένα και η αύξηση της παραγωγικότητας είναι σταθερά υψηλότερη του ευρωπαϊκού μέσου όρου κατά μία εκατοστιαία μονάδα, η αύξηση των ασφαλισμένων συνοδεύει από την διεύρυνση της νόμιμης εργασίας και το επίπεδο της ανεργίας ανταποκριθεί στις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Λισαβόνας (Μάρτιος 2000) στο 4% μέχρι το 2045, τότε η αύξηση των δαπανών για συντάξεις μεταξύ των ετών 2000-2050, σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, θα περιοριστεί σε επίπεδα χαμηλότερα του 4% του ΑΕΠ (Εκθεση Τράπεζα Ελλάδας, 2002). Άρα, η πρόκληση για την αναπτυξιακή και δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα την τρέχουσα δεκαετία είναι η ανάπτυξη,

η αύξηση της απασχόλησης και η αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ της εργασίας, με αύξηση της παραγωγικότητας και την βελτίωση ποιοτικών δεικτών (επενδύσεις σε τεχνογνωσία και οργάνωση σε ανθρώπινους πόρους, σε εξοπλισμό, σε αναπτυξιακές και κοινωνικές υποδομές, αναβαθμισμένες συνθήκες εργασίας, ποιότητα και υψηλό επίπεδο αξιοποίησης των ερευνητικών και τεχνολογικών μέσων παραγωγής, αποτελεσματικότητα, ποιότητα εργασίας και διοίκησης) στην παραγωγική διαδικασία και την κοινωνική πολιτική και όχι με την ενδυνάμωση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων, την υποβάθμιση της εργασίας, των συνθηκών και όρων λειτουργίας της αγοράς εργασίας και χρηματοδότησης του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Μία τέτοια στρατηγική κοινωνικο-οικονομικής έμπνευσης και κατεύθυνσης συμπυκνώνεται στον άξονα των “αποτελεσματικών οικονομιών και των αλληλέγγυων κοινωνιών”, σε αντίθεση με αυτή της εμπορευματικής έμπνευσης και κατεύθυνσης που συμπυκνώνεται στον άξονα “των απελευθερωμένων αγορών και των αποκλεισμένων κοινωνιών”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΟΙ ΜΙΣΘΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ

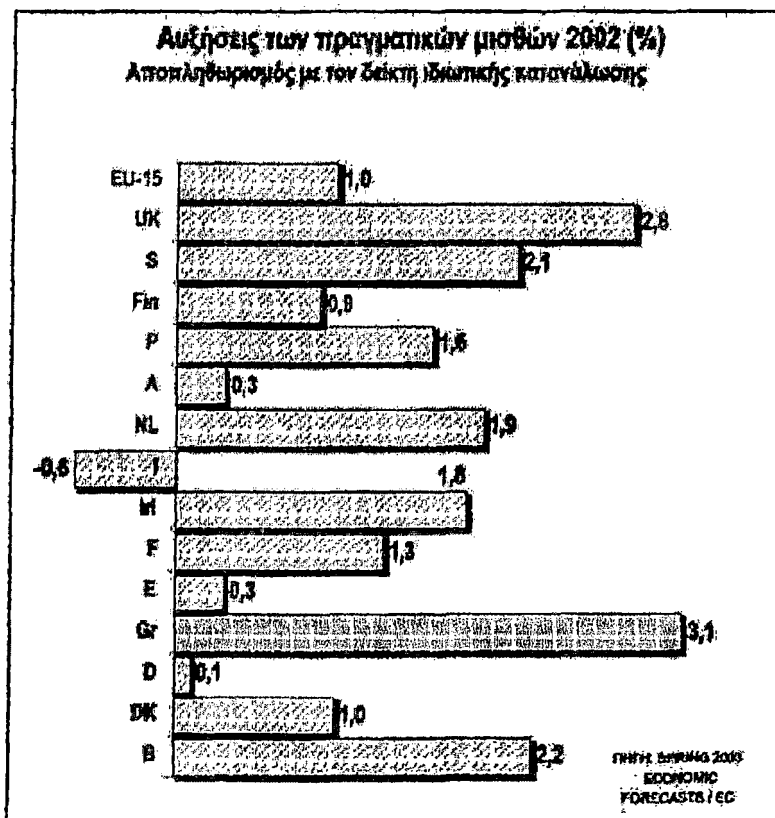
2.1. Οι μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2002-2003

Κατά το 2002, οι αυξήσεις των ακαθάριστων πραγματικών μισθών⁴ στις 15 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τα στοιχεία των εαρινών προβλέψεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2003), παρουσίασαν αύξηση (σε σχέση με το 2001) κατά 1,0%. Στην Ελλάδα, οι αυξήσεις ανήλθαν σε 3,1% και όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.1, στην κατάταξη των χωρών με βάση τις αυξήσεις των πραγματικών μισθών κατά το παρελθόν έτος, η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση. Αυτό συμβαίνει για πρώτη φορά, μετά από σειρά ετών, στην διάρκεια των οποίων οι μεγαλύτερες αυξήσεις παρουσιάζονταν στην Ιρλανδία. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών (ως αγοραστική δύναμη) για το 2003-2004 (Διάγραμμα 2.2) θα ανέλθουν σε 2,2% ετησίως στην Ελλάδα έναντι 1,5% στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μόνον σε μια χώρα (στην Βρετανία) προβλέπεται οι αυξήσεις να είναι υψηλότερες (+3,4%) από ό,τι στην Ελλάδα. Σε πιο μακροχρόνια βάση, κατά την περίοδο 1996-2002 (Διάγραμμα 49), οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών ήταν υψηλές (+2,8% έως 3% ετησίως) σε τέσσερις από τις δεκαπέντε χώρες της ΕΕ: στην Ελλάδα, την Βρετανία, την Σουηδία και την Πορτογαλία. Η μέση αύξηση για το σύνολο των χωρών μελών ανερχόταν μόλις σε 0,9% ετησίως. Αυτές οι ετήσιες διαφορές μεταφράζονται σε μεγάλες διαφορές για το σύνολο της επταετίας 1996-2002 αθροιστικά: ο μέσος ακαθάριστος μισθός αυξήθηκε, στην διάρκεια της εν λόγω περιόδου, κατά 21% στην Ελλάδα έναντι 6,5% στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι αυξήσεις των πραγματικών αμοιβών υπολογισμένες με τον δείκτη της ιδιωτικής κατανάλωσης (όπως στα διαγράμματα 2.1, 2.2 και 2.3), ενδιαφέρουν τους μισθωτούς γιατί εκφράζουν τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του μισθού. Από την πλευρά των επιχειρήσεων, για τις οποίες οι μισθοί αποτελούν δαπάνη, ενδιαφέρον έχουν οι πραγματικοί μισθοί υπολογισμένοι με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ και διορθωμένοι με τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας. Προκύπτει έτσι ένας δείκτης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε πραγματικούς όρους). Το μέγεθος

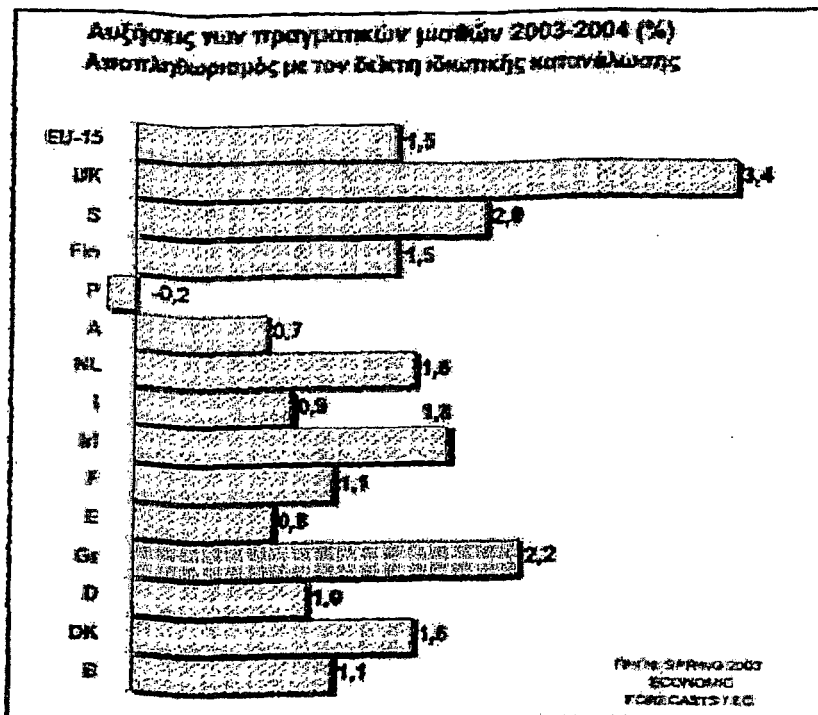
4 Πρόκειται για τις μικτές αποδοχές των μισθωτών. Ο αποπληθωρισμός έχει γίνει με τον αποπληθωριστή της ιδιωτικής κατανάλωσης, έτσι ώστε οι αυξήσεις να αντανακλούν μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του μισθού.

αυτό προκύπτει από την σύγκριση του πραγματικού μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας: όσο μεγαλύτερος είναι ο πραγματικός μισθός, τόσο μεγαλύτερο είναι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, και όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο μικρότερο είναι το μοναδιαίο κόστος εργασίας. Όταν αυξάνεται το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, μειώνονται τα περιθώρια κέρδους και αντιστρόφως.

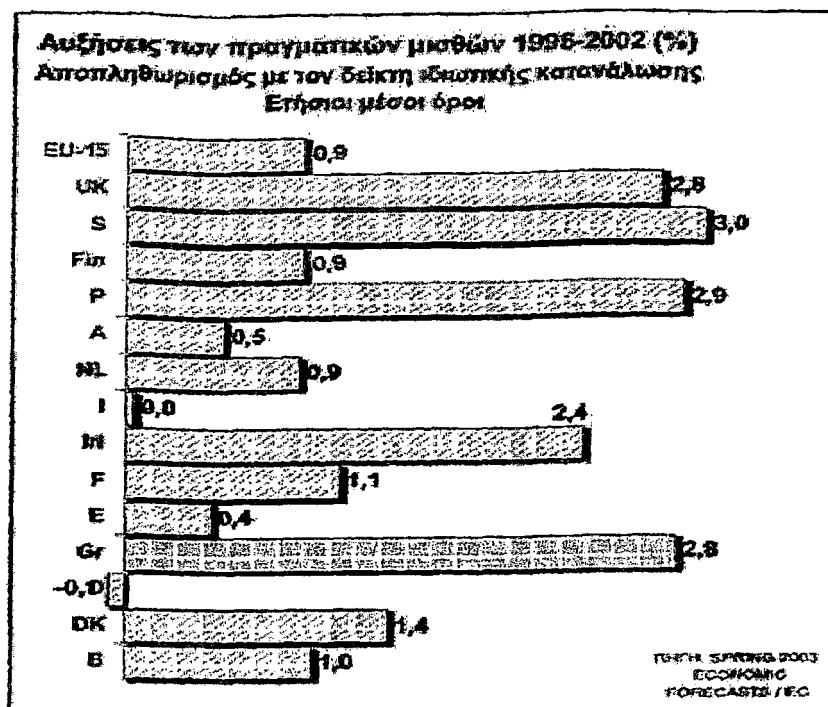

Διάγραμμα 2.1

Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2002 αυξήθηκε μόνον κατά 0,7% και οι μεταβολές ανά χώρα κυμάνθηκαν μεταξύ 0,5% και +2,5% με δύο μόνον εξαιρέσεις: την Ιρλανδία και την Ελλάδα που αύξησαν την παραγωγικότητα της εργασίας κατά 4,5% και 4,1% αντίστοιχα. Αυτή η υψηλή επίδοση της Ελλάδας σε ότι αφορά τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας έχει μεγάλη επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, τόσο μεγάλη ώστε οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα, που είναι από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, να μετατρέπονται σε αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους, που είναι από τις μικρότερες μεταξύ των χωρών μελών.

Διάγραμμα 2.2

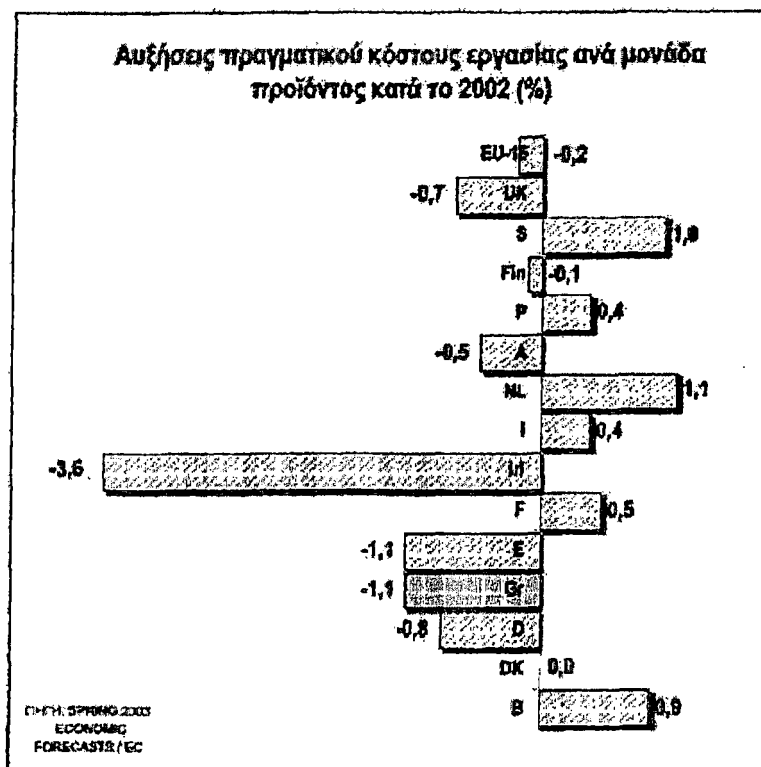

Διάγραμμα 2.3

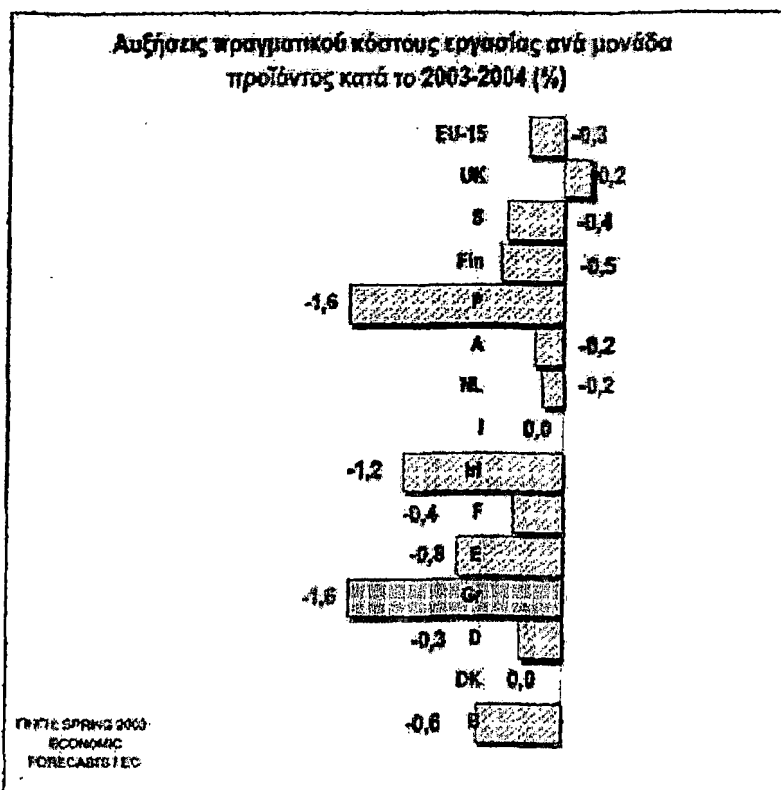
Πιο συγκεκριμένα, ενώ στην Ελλάδα είχαμε τις υψηλότερες αυξήσεις των πραγματικών μισθών κατά το 2002 (+3,1%), είχαμε ταυτόχρονα και μείωση (-1,1%) στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους (Διάγραμμα 2.4) χάρη στην αύξηση της παραγωγικότητας. Ουσιαστική μείωση

του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά το 2002 εμφανίσθηκε μόνον στην Ιρλανδία (-3,6%) στην Ισπανία (-1,1%) και στην Ελλάδα (-1,1%) έναντι μείωσης -0,2% στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, η αύξηση της παραγωγικότητας κατά 4,1% το 2002, επέτρεψε αφενός μεν την αύξηση κατά 3,1% της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού στην Ελλάδα, αφετέρου δε την μείωση του κόστους εργασίας κατά -1,1% σε πραγματικούς όρους. Επιπλέον, προβλέπεται (Spring 2003 Economic Forecasts της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) ότι στην Ελλάδα θα υπάρξουν κατά την διετία 2003-2004 οι μεγαλύτερες μειώσεις του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας (-1,6%) μαζί με την Πορτογαλία, ενώ στο σύνολο της ζώνης η μείωση θα ανέλθει μόνον σε -0,3% (Διάγραμμα 2.5).

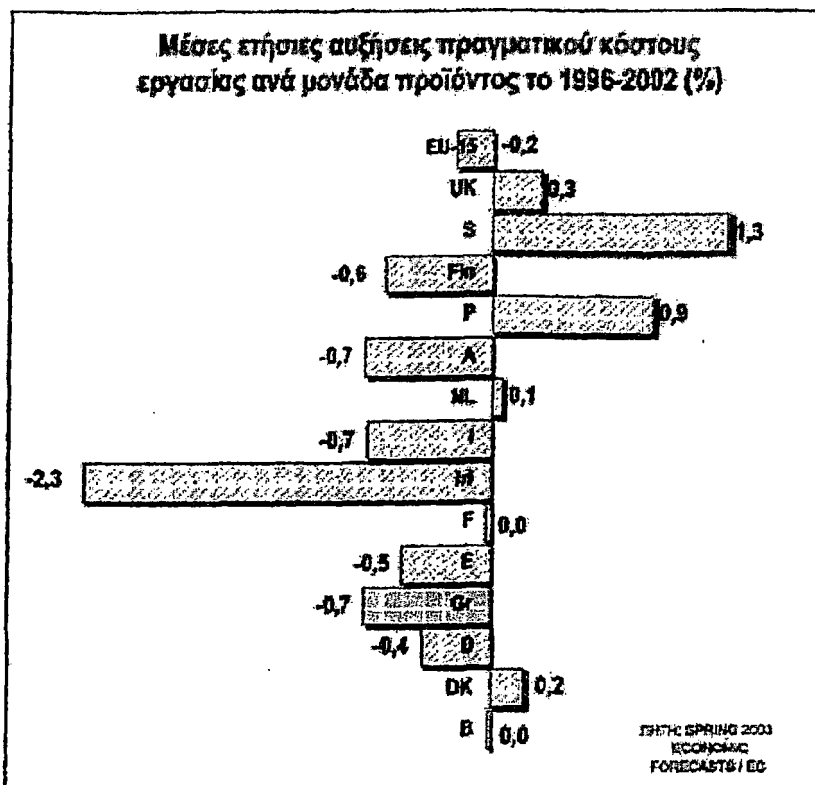
Σε πιο μακροχρόνια βάση, κατά την περίοδο 1996-2002, οι ετήσιες μέσες μεταβολές του πραγματικού μοναδιαίου κόστους εργασίας ανήλθαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε -0,2% και στην Ελλάδα σε -0,7%. Αυτές οι μέσες ετήσιες μεταβολές, μεταφράζονται για την επταετία 1996-2002 σε σωρευτική μεταβολή -5% περίπου για την Ελλάδα και -1,5% περίπου για το σύνολο των χωρών μελών (Διάγραμμα 2.6).

Διάγραμμα 2.4

Διάγραμμα 2.5

Διάγραμμα 2.6

Η μεταβολή του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους αποτελεί επίσης δείκτη της εξέλιξης στην διανομή του

προϊόντος. Η μείωση κατά -1,1% εκφράζει την περαιτέρω αναδιανομή του προϊόντος σε βάρος της εργασίας. Γιατί, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε τρέχουσες τιμές αυξήθηκε περίπου κατά 2,6% το 2002. Εάν οι επιχειρήσεις είχαν αυξήσει τις τιμές τους επίσης κατά 2,6%, τότε τα εισοδηματικά μερίδια της εργασίας και των κερδών θα είχαν παραμείνει σταθερά. Επειδή όμως οι επιχειρήσεις αύξησαν τις τιμές τους κατά 3,7% (αποπληθωριστής του ΑΕΠ), δηλαδή περισσότερο από ό,τι το κόστος εργασίας σε τρέχουσες τιμές, υπήρξε μείωση (-1,1%) του κόστους εργασίας σε πραγματικούς όρους, επομένως και του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν. Με απλούστερα λόγια, οι επιχειρήσεις αύξησαν τις τιμές τους, κατά το 2002, περισσότερο από όσο δικαιολογούσε η αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα περιθώρια κέρδους, τα οποία επηρέασαν αυξητικά τις πληθωριστικές εξελίξεις στην χώρα μας.

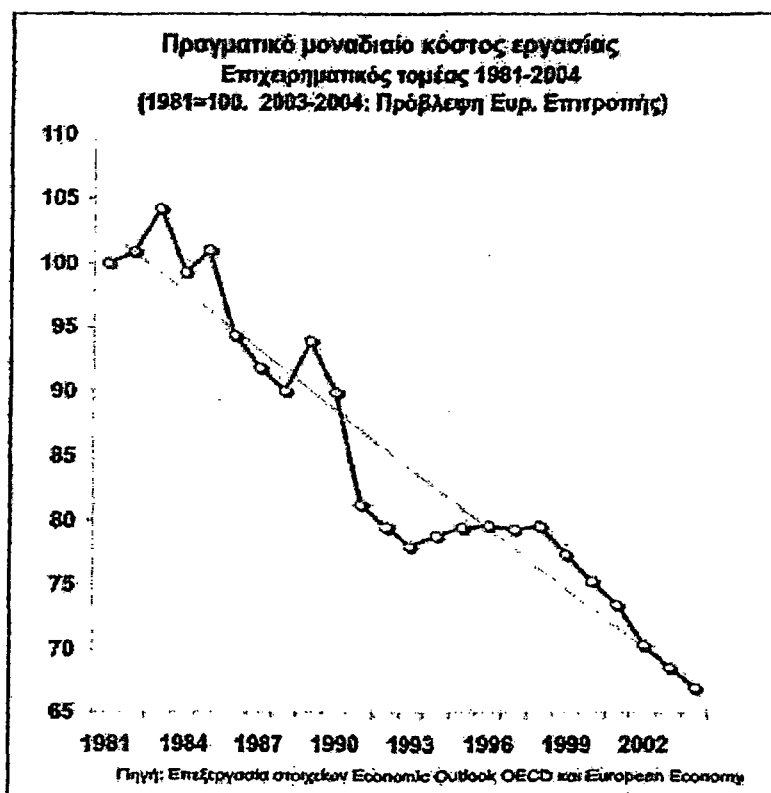
Όλες οι παραπάνω διαπιστώσεις σε σχέση με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τις διαπιστώσεις της Έκθεσης της Τράπεζας της Ελλάδος, η οποία υπολογίζει το κόστος εργασίας με αποκλειστικά δική της μεθοδολογία, διαφορετική από αυτήν που χρησιμοποιούν οι ερευνητικοί φορείς, τα Πανεπιστήμια, οι διεθνείς οργανισμοί, το ΥΠΕΘΟ.

Διάγραμμα 2.7

Από μακροχρόνια άποψη, οι πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, εξελίχθηκαν όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.7. Από τις αρχές μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, είχαν σταθεροποιηθεί και κυμαίνονταν γύρω από ένα μέσο επίπεδο. Παρά το γεγονός ότι υπήρξαν κατά καιρούς αυξήσεις και μειώσεις, η μακροχρόνια τάση ήταν σταθερή περίπου στο ύψος του πραγματικού μισθού του 1981. Αυτές οι διακυμάνσεις γύρω από μια σταθερή μέση τιμή συνεχίστηκαν και στην περίοδο 1990-1998. Ενώ κατά τα έτη 1991-1993, υπήρξε θεαματική πτώση στις μέσες αμοιβές των εργαζομένων στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας η οποία αφείρεσε 10% της αγοραστικής τους δύναμης, κατά τα έτη 1994-1998, οι πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα αυξήθηκαν τόσο ώστε αναίρεσαν την μεγάλη μείωση της περιόδου 1991-1993. Η αύξηση της πενταετίας 1994-1998 εμφανίστηκε, δηλαδή, ως διορθωτική κίνηση της πτώσης που είχε προηγηθεί. Η διόρθωση αυτή, επανέφερε τις πραγματικές αποδοχές περίπου στα επίπεδα του 1981, δηλαδή στο επίπεδο γύρω από το οποίο οι πραγματικές αποδοχές μεταβάλλονταν μακροχρόνια.

Κατά το 1999-2003, η αύξηση των αμοιβών συνεχίστηκε, έτσι ώστε να επιβεβαιώνεται πλέον μια ανοδική μακροχρόνια τάση των πραγματικών αποδοχών.

Διάγραμμα 2.8

Από το 1995 μέχρι σήμερα (κατά τα φαινόμενα δε και το 2004) οι πραγματικοί μισθοί ακολουθούν συνεχή αυξητική πορεία. Εντούτοις, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.7, ο ρυθμός αύξησης των πραγματικών αποδοχών στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας αφήνει τα περιθώρια στις επιχειρήσεις να ωφεληθούν από την αύξηση της παραγωγικότητας για να μειώσουν το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε πραγματικούς όρους), γιατί οι εκατοστιαίες αυξήσεις των πραγματικών μισθών είναι μικρότερες από τις αντίστοιχες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας.

Αυτή η εξέλιξη έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους. Η μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (Διάγραμμα 2.8) μεταξύ 1981 και 2002 ήταν 30% (1981=100, 2002=70). Ο δείκτης παρουσίασε σταθεροποίηση κατά την περίοδο 1993-1998 αλλά στην συνέχεια συνέχισε την πτωτική πορεία του. Είναι προφανές, λοιπόν, ότι ο επιχειρηματικός τομέας της ελληνικής οικονομίας απολαμβάνει φθηνού εργατικού κόστους, γεγονός το οποίο θα έπρεπε να είχε προκαλέσει ουσιαστική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, πιο συγκεκριμένα δε, των επιχειρήσεων εκείνων που αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό, είτε από τις εισαγωγές στην εγχώρια αγορά, είτε στις αγορές του εξωτερικού. Εντούτοις, η μείωση του κόστους εργασίας φαίνεται ότι τελικά μετατράπηκε περισσότερο σε αυξήσεις των κερδών και λιγότερο σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, και για τον λόγο αυτό το εμπορικό ισοζύγιο παρουσιάζει μακροχρόνια σταδιακή επιδείνωση. Η μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας αναμένεται να συνεχισθεί κατά το 2004, με αποτέλεσμα η εργασία μετά το 2005 να είναι για τις επιχειρήσεις κατά το 1/3 φθηνότερη σε σχέση με το 1981, εκτός και εάν οι εκατοστιαίες αυξήσεις των πραγματικών μισθών είναι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας.

2.2. Η πραγματική σύγκλιση και οι μισθοί

Ως σύγκλιση των πραγματικών μισθών της Ελλάδας νοείται η αυξανόμενη ευθυγράμμισή τους με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβανομένων υπόψη, πρώτον, των διαφορετικών επιπέδων των τιμών, και δεύτερον, των διαφορετικών επιπέδων παραγωγικότητας, στις επιμέρους χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για να υπάρξει σύγκλιση πρέπει να ισχύουν οι εξής

δύο συνθήκες: **Πρώτον**, ο λόγος των εθνικών πραγματικών μισθών πρέπει να είναι ανάλογος του λόγου των εθνικών παραγωγικοτήτων.

Για να διατηρείται ο λόγος των εθνικών πραγματικών μισθών ανάλογος του λόγου των εθνικών παραγωγικοτήτων, πρέπει στο εξής να γίνει σεβαστός ο παρακάτω κανόνας μισθολογικών αυξήσεων: Για κάθε έτος, η αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού στην Ελλάδα πρέπει να ισούται με την αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού στην Ευρωπαϊκή Ένωση συν την διαφορά στην αύξηση της παραγωγικότητας μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ. **Δεύτερον**, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι με βάση το σημερινό επίπεδο παραγωγικότητας της χώρας, το οποίο ανέρχεται περίπου στο 83% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι μισθοί στην Ελλάδα (ως αγοραστική δύναμη⁵) υστερούν σημαντικά έναντι του αντίστοιχου μέσου ευρωπαϊκού μεγέθους αφού ανέρχονται στο 75% του μέσου όρου της ΕΕ. **Επομένως, οι πραγματικοί μισθοί στην Ελλάδα θα έπρεπε να αυξηθούν περίπου κατά 11% επιπλέον του μέσου ευρωπαϊκού όρου, ώστε να βρεθούν στο επίπεδο που αντιστοιχεί στο σημερινό επίπεδο της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας.**

Με άλλα λόγια, εφόσον η παραγωγικότητα της Ελλάδας ανέρχεται στο 83% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αγοραστική δύναμη των μισθών στην Ελλάδα θα πρέπει και αυτή να ανέρχεται στο 83% του αντίστοιχου μέσου μεγέθους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλην όμως ανέρχεται μόνον στο 75%⁶.

Πέραν του χάσματος που υπάρχει στους πραγματικούς μισθούς Ελλάδας-Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά την διόρθωσή τους και με την παραγωγικότητα της εργασίας, τίθεται το ερώτημα εάν οι πραγματικοί μισθοί βρίσκονται, κατά τα τελευταία έτη, σε πορεία σύγκλισης με τον μέσο ευρωπαϊκό όρο. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.9, στο τέλος του 2002, η μεν παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα είχε αυξηθεί κατά 16% περισσότερο από ό,τι κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση σε σύγκριση με το έτος 1995 (ο σχετικός δείκτης ήταν 100 το 1995 και ανήλθε σε 116 το 2002), ενώ ο μέσος πραγματικός μισθός στην Ελλάδα είχε αυξηθεί, κατά την ίδια περίοδο, κατά 15% περισσότερο από ό,τι κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ο σχετικός δείκτης ήταν 100 το 1995 και 115 το

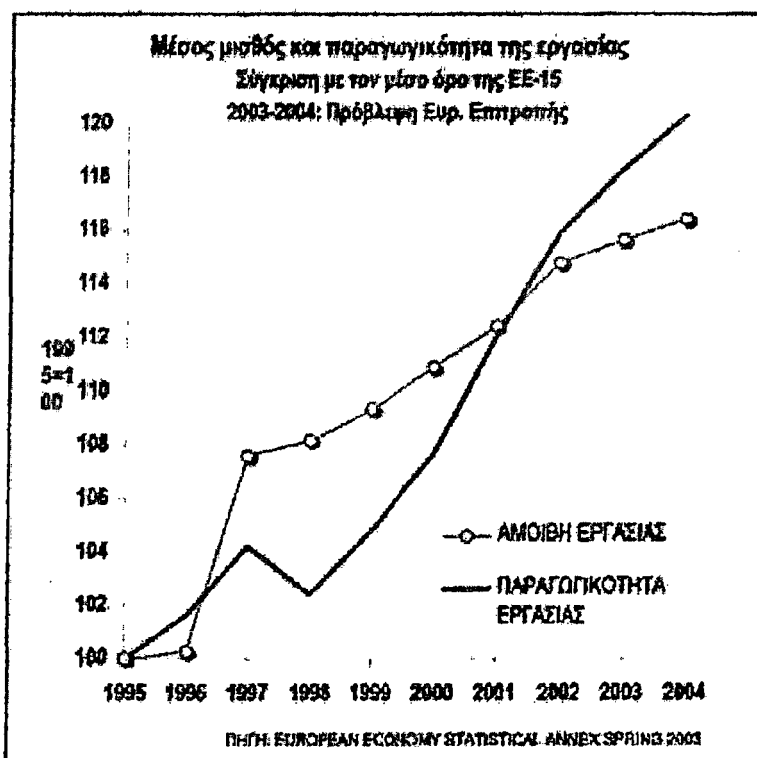
---

5 Υπολογισμένοι σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης που αναφέρονται στην ιδιωτική κατανάλωση.

6 Το ΥΠΕΘΟ εκτιμά ότι οι μισθοί στην Ελλάδα ανέρχονται σε 80% περίπου του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2002)⁷. Επομένως, σε σχέση με το 1995, δεν υπάρχει περαιτέρω απόκλιση των πραγματικών μισθών, και το χάσμα του 11% στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως διατηρείται ακέραιο.

Μάλιστα, κατά το 2003-2004, σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, θα υπάρξει απόκλιση, αφού η μέση ετήσια αύξηση του πραγματικού μισθού στην Ελλάδα θα υπερβεί κατά 0,7% την αντίστοιχη αύξηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ η μέση ετήσια αύξηση της παραγωγικότητας στην Ελλάδα θα υπερβεί κατά 2% περίπου τον αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 2.9

Για το έτος 2004, προκειμένου το χάσμα να διατηρηθεί σταθερό, θα έπρεπε η αύξηση των πραγματικών μισθών να ανερχόταν σε 3,3%, διότι η προβλεπόμενη αύξηση του πραγματικού μισθού κατά μέσο όρο στην ΕΕ θα είναι 1,6%, και οι αυξήσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας θα είναι 3,4% και 1,7% στην Ελλάδα και στην ΕΕ αντίστοιχα, οπότε η εφαρμογή του κανόνα δίνει $1,6\% + (3,4\% - 1,7\%) = 3,3\%$.

⁷ Τα στοιχεία προέρχονται από τις εαρινές προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Spring 2002 Forecasts. Τα στοιχεία των ετών 2003-2004 προφανώς αποτελούν πρόβλεψη.

Με αύξηση 3,3% δεν θα υπήρχε απόκλιση με δεδομένη την συγκριτικά μεγαλύτερη πρόοδο που θα πραγματοποιηθεί στην παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας κατά το έτος 2004. Επειδή ο προβλεπόμενος πληθωρισμός για το 2004 είναι 3,7% (εαρινές προβλέψεις 2003 Ευρωπαϊκής Επιτροπής), οι αυξήσεις σε ονομαστικούς όρους θα έπρεπε να είναι $3,3\%+3,7\% = 7\%$ για να μην υπάρξει πραγματική απόκλιση.

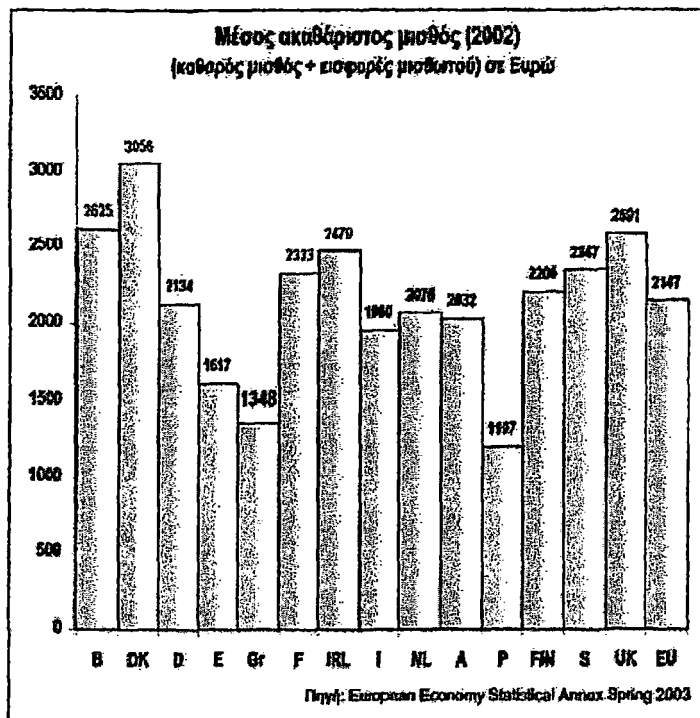
Η επίτευξη των παραπάνω αυξήσεων εξαρτάται, όχι μόνον από την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας αλλά και από τις κλαδικές και τις επιχειρησιακές συμβάσεις, καθώς και από τις διαπραγματεύσεις ατομικών, μεμονωμένων εργαζομένων που δεν καλύπτονται από συλλογικές συμβάσεις.

2.3. Συγκριτική ανάλυση των αμοιβών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

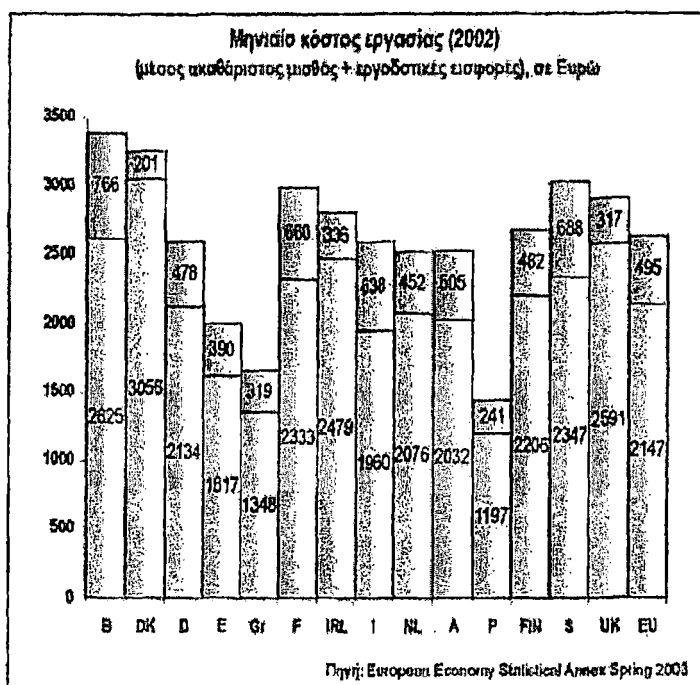
Προκύπτει από την επεξεργασία των στοιχείων της Δεύτερης Γενικής Διεύθυνσης (DGII) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ότι για το έτος 2002, στην κατάταξη των **ακαθάριστων μισθών** σε Ευρώ (καθαρός μισθός και εισφορές μισθωτού), η Ελλάδα διατηρεί την προτελευταία θέση. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.10, οι μέσες μηνιαίες αποδοχές το 2002 ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 1.348 Ευρώ έναντι 2.147 κατά μέσο όρο στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το αντίστοιχο μέγεθος στην Πορτογαλία ανερχόταν σε 1.197 Ευρώ. Στο Διάγραμμα 2.11, φαίνονται οι ίδιες αμοιβές προσαυξημένες κατά τις εργοδοτικές εισφορές, έτσι ώστε το συνολικό ύψος της κάθε στήλης να αντιστοιχεί στο **μηνιαίο κόστος εργασίας** σε Ευρώ. Το κόστος αυτό ανέρχεται σε 2.642 Ευρώ στην ΕΕ κατά μέσο όρο, σε 1.667 Ευρώ στην Ελλάδα (ποσό που αντιστοιχεί στο 63% του μέσου όρου) και σε 1.438 Ευρώ στην Πορτογαλία.

Η σύγκριση του επιπέδου των μισθών σε διαφορετικές χώρες οφείλει να λαμβάνει υπόψη της και το ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών. Γιατί, γενικά ισχύει ότι όσο λιγότερο ανεπτυγμένη είναι μια χώρα, τόσο χαμηλότερο είναι και το επίπεδο των τιμών της: η αγοραστική δύναμη ενός Ευρώ είναι υψηλότερη στις χώρες με χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης. Στο Διάγραμμα 2.12, φαίνονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του μέσου ακαθάριστου μισθού στις δεκαπέντε χώρες μέλη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη. Προκύπτει ότι η **αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού** στην Ελλάδα, κατά το 2002, ανερχόταν στο 75% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αντίστοιχη αγοραστική δύναμη στην Πορτογαλία (73%) είχε σχεδόν

προσεγγίσει, για πρώτη φορά, το επίπεδο της Ελλάδας, ενώ το επίπεδο της Ισπανίας ήταν κατά πολύ ανώτερο (88%).

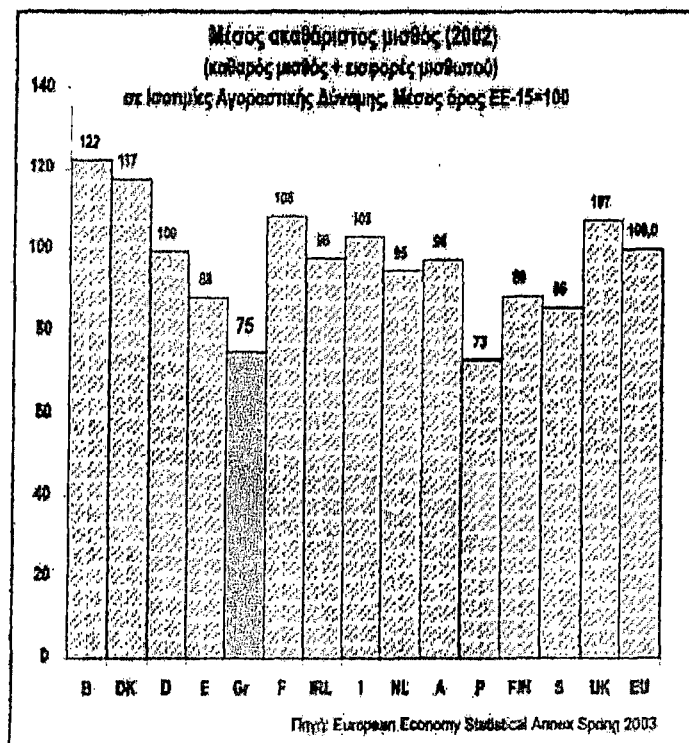
Διάγραμμα 2.10

Διάγραμμα 2.11

Το μηνιαίο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός + εργοδοτικές εισφορές, βλ. Διάγραμμα 2.11) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται

ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 2.13) προκύπτει ότι η Ελλάδα υστερεί έναντι των άλλων χωρών μελών πλην της Πορτογαλίας. Η διαφορά που παρατηρείται όμως είναι μικρότερη από τις διαφορές των αμοιβών. Ενώ δηλαδή το μηνιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 63% του μέσου αντίστοιχου κόστους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 83% του μέσου ευρωπαϊκού όρου. Αξιοσημείωτη, επίσης είναι η διαφορά Ελλάδας και Πορτογαλίας, η οποία έχει διευρυνθεί ώστε η παραγωγικότητα στην Ελλάδα να είναι κατά 30% περίπου υψηλότερη από ό,τι στην Πορτογαλία.

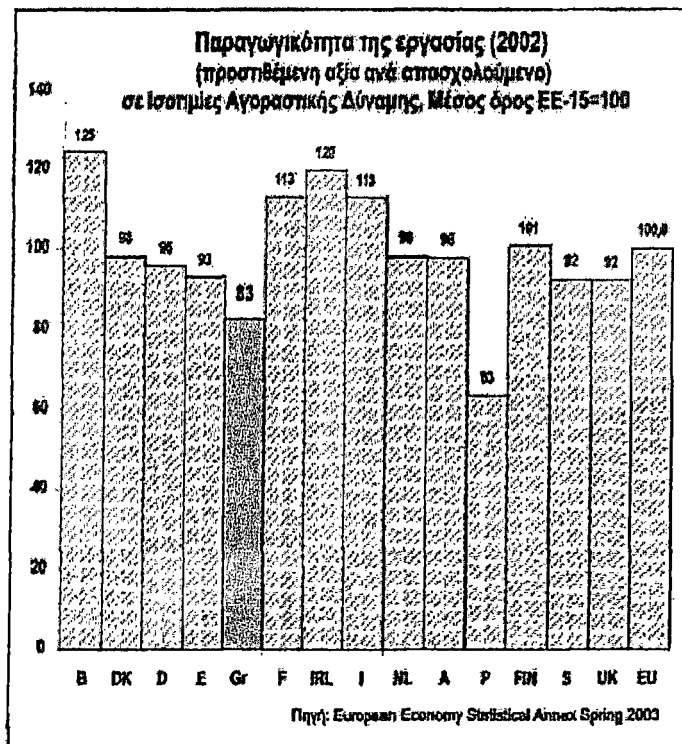

Διάγραμμα 2.12

Προκύπτει, έτσι, εξαιτίας των διαφορών στην παραγωγικότητα της εργασίας, ότι η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες χώρες είναι σημαντική και ανέρχεται σε 25% (με βάση 100 για τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο δείκτης ανέρχεται σε 76 για την Ελλάδα). Αξίζει να σημειωθεί ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα είναι πλέον το χαμηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και μάλιστα σημαντικά μικρότερο από ό,τι στην Πορτογαλία. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με τις διαφορετικές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας και των μισθών στις δύο χώρες: ενώ οι αυξήσεις στις αποδοχές των μισθωτών, κατά την περίοδο 1996-2002, ήταν παρόμοιες στις δύο χώρες (αυξήθηκαν δηλαδή περίπου εξίσου, σε πραγματικούς όρους) η παραγωγικότητα της εργασίας στην

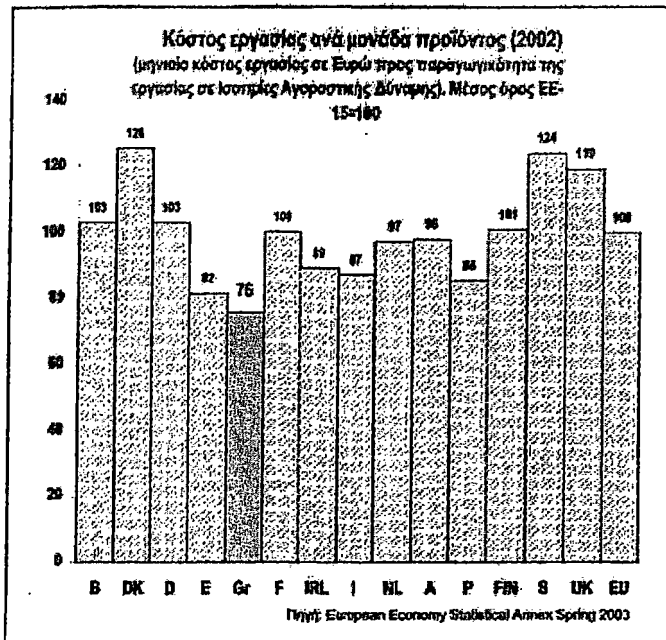
μεν Ελλάδα αυξήθηκε κατά 25%, στην δε Πορτογαλία κατά 10% περίπου. Εντούτοις, η σύγκριση αυτή προκύπτει από υπολογισμούς με βάση τα στοιχεία του European Economy, ενώ με βάση τα στοιχεία του Labour Costs Survey 2000 προκύπτει ότι το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις δύο χώρες είναι σχεδόν το ίδιο. Οι εθνικές διαφορές στον τρόπο σχηματισμού της αμοιβής εργασίας, τα διαφορετικά συστήματα φορολογίας και κοινωνικής ασφάλισης, αλλά και η φύση των στατιστικών στοιχείων που συλλέγονται στην κάθε χώρα, οδηγούν σε κάποιες αβεβαιότητες ως προς την αξιοπιστία των συγκρίσεων.

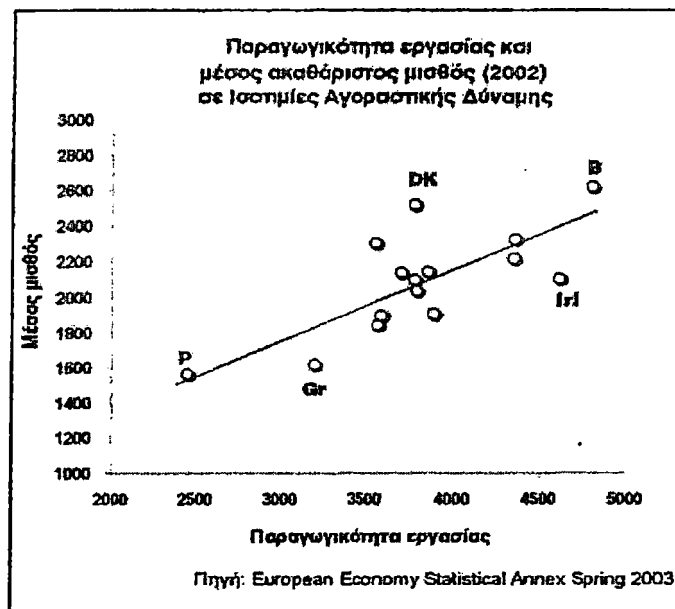
Διάγραμμα 2.13

Ένας άλλος υπολογισμός του χάσματος των μέσων αποδοχών των μισθωτών στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εναλλακτικός υπολογισμός ως προς αυτόν που παρουσιάσαμε προηγουμένως και σύμφωνα με τον οποίον το χάσμα ανέρχεται σε 11%) έχει ως εξής: **Το χάσμα είναι η διαφορά** μεταξύ των πραγματικά καταβαλλομένων αποδοχών στην Ελλάδα και των αποδοχών που θα έπρεπε να καταβάλλονται με βάση την παραγωγικότητα της εργασίας. Οι αποδοχές που θα έπρεπε να καταβάλλονται προκύπτουν από την στατιστική συσχέτιση των αποδοχών στις άλλες χώρες της ΕΕ με το επίπεδο παραγωγικότητας των χωρών αυτών (Διάγραμμα 2.15). Όπως φαίνεται από την συσχέτιση, όσο υψηλότερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο υψηλότερες είναι οι αποδοχές. Η διαφορά μεταξύ καταβαλλόμενου μισθού στην Ελλάδα και του μισθού που αντιστοιχεί στο επίπεδο παραγωγικότητας της χώρας ανέρχεται σε $1.893 - 1.615 = 278$ ΜΑΔ. Επομένως, η αύξηση που θα έπρεπε να

δοθεί ώστε να υπάρξει σύγκλιση με το μέσο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, λαμβανομένης υπόψη και της διαφοράς παραγωγικότητας στον τομέα της μεταποίησης είναι $278/1.615=17\%$ ⁸. Αυτό το συμπέρασμα επιβεβαιώνει τους υπολογισμούς του μισθολογικού χάσματος σε μια σειρά κλάδων της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 2.14

Διάγραμμα 2.15

8 Το χάσμα ανέρχεται σε 11% σύμφωνα με τον πρώτο υπολογισμό και σε 17% σύμφωνα με τον δεύτερο. Αυτή η διαφορά προέρχεται από το γεγονός ότι στον πρώτο υπολογισμό κάθε χώρα συμμετέχει αναλογικά με το μέγεθός της, ενώ στον δεύτερο, όλες οι χώρες συμμετέχουν με το ίδιο βάρος.

2.4. Οι χαμηλόμισθοι στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει γενικά αποδεκτός ορισμός των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων. Η προσοχή των συνδικαλιστικών οργανώσεων και των μελετητών ήταν στραμμένη μέχρι πρόσφατα στην πορεία του μέσου μισθού καθώς αυτός παρουσίαζε μακροχρόνια στασιμότητα (1981-1997) και μόλις κατά τα τελευταία έτη (1998-2002) υπερέβη το μέσο επίπεδο της δεκαετίας του 1980. Από το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ θεωρούνται ως χαμηλά αμειβόμενοι εργαζόμενοι όσοι έχουν μισθό μικρότερο από τα 2/3 του διάμεσου μισθού (median wage), ανεξάρτητα από τον τομέα στο οποίο εργάζονται. Ως μισθός νοούνται οι μικτές μηνιαίες αποδοχές (gross monthly remuneration) ανεξάρτητα από τον αριθμό ωρών που εργάστηκε ο μισθωτός στην διάρκεια του μήνα. Οι υπολογισμοί αυτοί δεν βασίζονται στην ωριαία αμοιβή (hourly wage) διότι αφορούν στις αποδοχές ως εισόδημα και όχι ως κόστος.

Για την περιγραφή του φαινομένου της φτώχειας χρησιμοποιείται ως κριτήριο το οικογενειακό εισόδημα, διότι το ενδεχόμενο να είναι κάποιος φτωχός στην Ελλάδα εξαρτάται εν πολλοίς από το εισόδημα της οικογένειας (της οποίας οι δεσμοί είναι στενοί) και όχι αποκλειστικά και μόνον από το ατομικό εισόδημα.

Σύμφωνα με επεξεργασίες του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, με κριτήριο τις μέσες μικτές μηνιαίες αποδοχές, το ποσοστό των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων στον τομέα των υπηρεσιών ανερχόταν σε 19,8% το 1995, ενώ το αντίστοιχο μέγεθος για την βιομηχανία ήταν 14,3% (16,1% στο σύνολο της οικονομίας). Εκτιμάται ότι τα 2/3 του διάμεσου μισθού σήμερα ανέρχονται σε 600 ευρώ περίπου για τις υπηρεσίες και σε 570 ευρώ για την βιομηχανία.

Σε ότι αφορά την κατηγορία των πολύ χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων, δηλαδή όσων οι αποδοχές είναι μικρότερες από το 50% του διάμεσου μισθού, το ποσοστό τους είναι πολύ μικρό, τόσο στην βιομηχανία όπου δεν υπερβαίνει το 5%, όσο και στις υπηρεσίες (2,1%). Προφανώς αυτό σχετίζεται με την ύπαρξη του θεσμού του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα.

Ο μέσος μισθός στις υπηρεσίες (830 ευρώ το 1995 και 1.050 περίπου ευρώ το 2002 σύμφωνα με εκτιμήσεις) αντιστοιχεί σε αγοραστική δύναμη περίπου 1.300 ΜΑΔ (PPP). Το αντίστοιχο μέγεθος για την βιομηχανία είναι περίπου 1.250 ΜΑΔ. Τα 2/3 του διάμεσου μισθού είναι 760 ΜΑΔ και 710 ΜΑΔ για τις υπηρεσίες και την βιομηχανία αντίστοιχα.

Με βάση στοιχεία των μισθών, μπορούμε να διακρίνουμε ως παράγοντες που ευνοούν τους χαμηλούς μισθούς, τους παρακάτω:

- Την μικρή εργασιακή πείρα. Αυτό είναι χαρακτηριστικό κυρίως της νεαρής ηλικίας. Η αγορά εργασίας αμειβει την πείρα των εργαζομένων, η οποία αυξάνεται με την ηλικία. Η μέση ηλικία των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων στην Ελλάδα ανέρχεται σε 31 έτη, ενώ η αντίστοιχη ηλικία των υπολοίπων εργαζομένων είναι τα 40 έτη.
- Την σύντομη προϋπηρεσία (tenure) στον ίδιο εργοδότη. Πρόκειται για την πείρα που αποκτήθηκε στην τελευταία θέση εργασίας. Ανέρχεται σε 3,5 έτη στην περίπτωση των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων στην Ελλάδα έναντι 10,5 για τους υπολοίπους εργαζομένους.
- Το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Μόνον 2,5% των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων στην Ελλάδα ήταν πτυχιούχοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έναντι 10% περίπου του μέσου όρου.
- Τον μικρό βαθμό συνδικαλισμού στις επιχειρήσεις στις οποίες εργάζονται οι χαμηλά αμειβόμενοι εργαζόμενοι. Μόνον 11% των επιχειρήσεων στις οποίες εργάζονται έχουν επιχειρησιακές συμβάσεις ενώ το αντίστοιχο μέγεθος για τους άλλους εργαζόμενους ανερχόταν σε 17%.
- Το γυναικείο φύλο. Θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, επομένως για τα ίδια χαρακτηριστικά, η αγορά αμειβει λιγότερο τις γυναίκες. Η συμμετοχή των γυναικών στους χαμηλά αμειβόμενους εργαζόμενους ήταν 54% έναντι 30% στους υπόλοιπους εργαζόμενους.
- Η οικογενειακή κατάσταση. Η αγορά στην Ελλάδα αμειβει περισσότερο τους έγγαμους. Μόνον το 48% των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων ήταν έγγαμοι έναντι 79% των υπολοίπων.
- Οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου. 20% περίπου των χαμηλά αμειβομένων έχουν συμβάσεις που δεν είναι αορίστου χρόνου έναντι 6,5% των υπολοίπων.
- Τα επαγγέλματα τα οποία ασκούν οι χαμηλά αμειβόμενοι και οι κλάδοι παραγωγής στον οποίο ανήκει η επιχείρηση στην οποία απασχολούνται. Ο μέσος ωριαίος μισθός στα επαγγέλματα στα οποία απασχολούνται οι χαμηλά αμειβόμενοι εργαζόμενοι ανερχόταν σε 4 ευρώ έναντι 4,8 στα επαγγέλματα των υπολοίπων. Αντίστοιχα για τους κλάδους παραγωγής, τα ωρομίσθια ανέρχονται σε 4,3 και 5,0 ευρώ.
- Η ιεραρχική θέση. Μόνον 1,7% των χαμηλά αμειβόμενων εργαζομένων ασκεί επίβλεψη έναντι 15% στην περίπτωση των άλλων εργαζομένων.

- Η μερική απασχόληση. Το ποσοστό των μερικώς απασχολουμένων στους χαμηλά εργαζόμενους φτωχούς ανέρχεται σε 12% περίπου έναντι 0,4% στους υπολοίπους.
- Η μη πραγματοποίηση υπερωριών και εργασίας σε βάρδιες. Μόνον 5% περίπου των χαμηλά αμειβομένων πραγματοποιούν υπερωρίες ή εργασία σε βάρδιες έναντι 24% και 31% αντίστοιχα των άλλων εργαζομένων.
- Το μικρό μέγεθος της επιχείρησης. Το μέσο μέγεθος επιχείρησης στο οποίο απασχολούνται οι χαμηλά αμειβόμενοι είναι 108 άτομα έναντι 220 των άλλων εργαζομένων.

Από την παραπάνω ανάλυση φαίνεται ότι οι χαμηλοί μισθοί σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με την χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας (παρόλο που το μέγεθος αυτό δεν μετράται άμεσα).

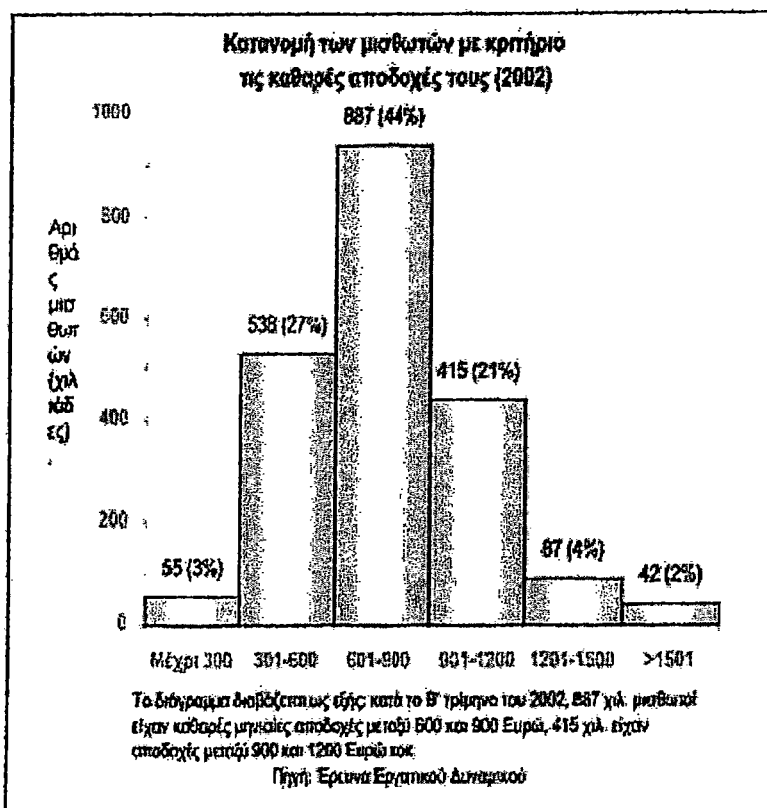
Δεν υπάρχει κάποια ανάλυση η οποία μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα εάν οι χαμηλά αμειβόμενοι είναι ταυτόχρονα και εργαζόμενοι φτωχοί. Εντούτοις, γνωρίζουμε από την καθημερινή εμπειρία ότι η διαβίωση των χαμηλά αμειβομένων στην Ελλάδα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την υποστήριξη την οποία δέχονται από την οικογένειά τους. Επειδή η υποστήριξη αυτή είναι σημαντική εικάζουμε ότι η μεγάλη πλειοψηφία των χαμηλά αμειβομένων δεν ανήκει στην κατηγορία των εργαζόμενων φτωχών. Πέραν του γεγονότος ότι τα εισοδήματα των νοικοκυριών των εργαζομένων έχουν συχνά δύο μισθούς, γεγονός που μειώνει τον κίνδυνο της φτώχειας, η συνεχιζόμενη υποστήριξη από τους γονείς και την ευρύτερη οικογένεια είναι σημαντική. Πολλά νοικοκυριά, εξάλλου, συμπληρώνουν το εισόδημά τους με προσόδους από έγγεια ιδιοκτησία (η οποία είναι εκτεταμένη στην Ελλάδα).

Στην Ελλάδα τα κατώτατα όρια μισθών και ημερομισθίων ορίζονται από την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΣΕ) που υπογράφεται κάθε ένα ή δύο χρόνια. Η ΕΓΣΣΕ καλύπτει όλους τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα, ενώ διαφοροποιεί τους εργατοτεχνίτες από τους υπαλλήλους. Τα γενικά κατώτατα όρια μισθών και ημερομισθίων εφαρμόζονται αντιστοίχως και για τους μαθητευόμενους εργατοτεχνίτες και για τους υπαλλήλους που έχουν συμπληρώσει το 15ο έτος της ηλικίας τους αναλόγως με το χρονικό διάστημα της απασχόλησης τους. Η πολιτική χαμηλών μισθών δεν αφορά μόνο στα κατώτατα όρια που ορίζουν οι εθνικές γενικές και οι κλαδικές συλλογικές συμβάσεις εργασίας, αλλά και γενικότερα στους εύρωστους κλάδους και επιχειρήσεις. Στο πλαίσιο αυτό δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η

πλειοψηφία των μισθωτών καταφεύγει στην συστηματική υπερωριακή εργασία ή στην δεύτερη απασχόληση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην Ελλάδα, όπου ο άνδρας παραμένει ο επικεφαλής των νοικοκυριών, είναι η απασχόληση των ανδρών πέρα των συμβατικών ωρών εργασίας, πολλές φορές σε περισσότερες από μία εργασίες, προκειμένου να διατηρήσουν γι' αυτούς και τις οικογένειες τους ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης, στηρίζοντας παράλληλα και τα άνεργα μέλη της οικογένειας, ως επί το πλείστον γυναίκες και παιδιά εργάσιμης ηλικίας.

Στην Ελλάδα, 16% περίπου των εργαζομένων είναι χαμηλά αμειβόμενοι στην «επίσημη οικονομία». Ωστόσο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι υπάρχει και ένας μεγάλος αριθμός ατύπως εργαζομένων με χαμηλές αποδοχές ο οποίος απασχολείται στην παραοικονομία και ως εκ τούτου δεν καταγράφεται από τις στατιστικές, οι οποίες τελικά περιορίζονται στην επίσημη αγορά εργασίας. Επομένως το ποσοστό 16% θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια ελάχιστη εκτίμηση του αριθμού των εργαζομένων με χαμηλές αμοιβές.

Το φαινόμενο ανάγεται σε τρεις παράγοντες: Πρώτον, στην Ελλάδα αναπτύχθηκε ραγδαία κατά τα τελευταία είκοσι έτη ο τομέας των υπηρεσιών, στον οποίο η παραγωγικότητα αυξάνεται με μικρούς ρυθμούς πλην όμως οι επιχειρήσεις έχουν την απαίτηση να πραγματοποιούν υψηλή κερδοφορία (όμοια με αυτήν που πραγματοποιείται σε άλλους κλάδους της παραγωγής στους οποίους η παραγωγικότητα είναι υψηλή). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο τομέας των υπηρεσιών, με δεδομένο και το υψηλό ποσοστό ανεργίας, να καταβάλλει χαμηλούς μισθούς - τουλάχιστον στην λιγότερη ειδικευμένη εργασία. Δεύτερον, η οικονομική πολιτική από το 1986 θεωρεί ότι η μείωση των μισθών θα ευνοήσει την αύξηση της απασχόλησης. Ως εκ τούτου έχει ευνοήσει την ανάπτυξη ενός ευρέως στρώματος εργαζομένων που αμείβονται με χαμηλούς μισθούς. Τρίτον, δίπλα στην επίσημη αγορά εργασίας λειτουργεί μια δεύτερη ανεπίσημη, στην οποία συμμετέχουν οι μετανάστες, πολλές γυναίκες και νέοι, και όπου ο συσχετισμός δυνάμεων είναι εξαιρετικά δυσμενής για την εργασία και όπου οι αμοιβές είναι κατά πολύ μικρότερες από αυτές που επικρατούν στην επίσημη αγορά εργασίας. Επειδή για τα τρία παραπάνω χαρακτηριστικά θεωρούμε ότι αποτελούν συστατικά στοιχεία του νέου καθεστώτος συσσώρευσης κεφαλαίου που έχει εγκατασταθεί στην Ελλάδα, πιστεύουμε ότι το φαινόμενο των εργαζόμενων με χαμηλές αποδοχές δεν είναι πρόσκαιρο.

Διάγραμμα 2.16

2.5. Ο κατώτατος μισθός. Εξέλιξη και διεθνείς συγκρίσεις

Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο τον οποίο οφείλουν να τηρούν οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στα διάφορα ειδικότερα επίπεδα (κλαδικό, επιχειρησιακό) ισχύει σε εννέα από τις 15 χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Βέλγιο, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία και Ηνωμένο Βασίλειο). Ο κατώτατος μισθός είτε ορίζεται από την κυβέρνηση στην βάση των προτάσεων των κοινωνικών συνομιλητών (Γαλλία, Ισπανία, Λουξεμβούργο, Ηνωμένο Βασίλειο και Ιρλανδία), είτε προκύπτει από την συλλογική διαπραγμάτευση μεταξύ κοινωνικών συνομιλητών (Βέλγιο και Ελλάδα) και εφαρμόζεται συνήθως στο σύνολο των εργαζομένων της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα. Στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν υπάρχει κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν όμως κατώτατοι μισθοί σε κλαδικό επίπεδο. Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο ισχύει επίσης και σε δώδεκα από τις 13 υποψήφιες χώρες (Βουλγαρία, Τσεχία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Μάλτα, Πολωνία, Ρουμανία, Σλοβενία, Σλοβακία και Τουρκία) και σχεδόν σε όλες ορίζεται από την κυβέρνηση, είτε μονομερώς, είτε στην βάση προτάσεων, διαβουλεύσεων ή διαπραγματεύσεων μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνικών συνομιλητών.

Τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat για συγκρίσεις ανάμεσα στις διάφορες χώρες, αφορούν στους κατώτατους μηνιαίους μισθούς των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση την 1η Ιανουαρίου του 2003. Πρόκειται για τους κατώτατους μηνιαίους μικτούς μισθούς δηλαδή τους μισθούς πριν την αφαίρεση του φόρου εισοδήματος και των κοινωνικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργαζόμενοι. Πρέπει να σημειωθεί ότι φέτος στα στοιχεία αυτά η Eurostat έχει λάβει υπόψη τις περιπτώσεις, όπου ο μηνιαίος μισθός καταβάλλεται πάνω από 12 φορές ετησίως - όπως αυτό συμβαίνει στην Ισπανία, Πορτογαλία και Ελλάδα όπου ο μισθός καταβάλλεται 14 φορές ετησίως - και έχουν διορθωθεί τα στοιχεία ώστε να ληφθούν υπόψη αυτές οι πληρωμές.

Στην Ελλάδα για παράδειγμα ο κατώτατος μισθός με βάση την ΕΓΣΣΕ ανέρχεται από την 1η Ιανουαρίου 2003 στα 519 ευρώ, για να είναι όμως συγκρίσιμος με τους κατώτατους μισθούς άλλων χωρών υπολογίζεται σε 14μηνια βάση και διαιρείται με το 12. Κατ' αυτόν τον τρόπο προκύπτει ο κατώτατος μηνιαίος μισθός των 605 ευρώ που διαφαίνεται στα στοιχεία της Eurostat για την Ελλάδα (Διάγραμμα 2.17).

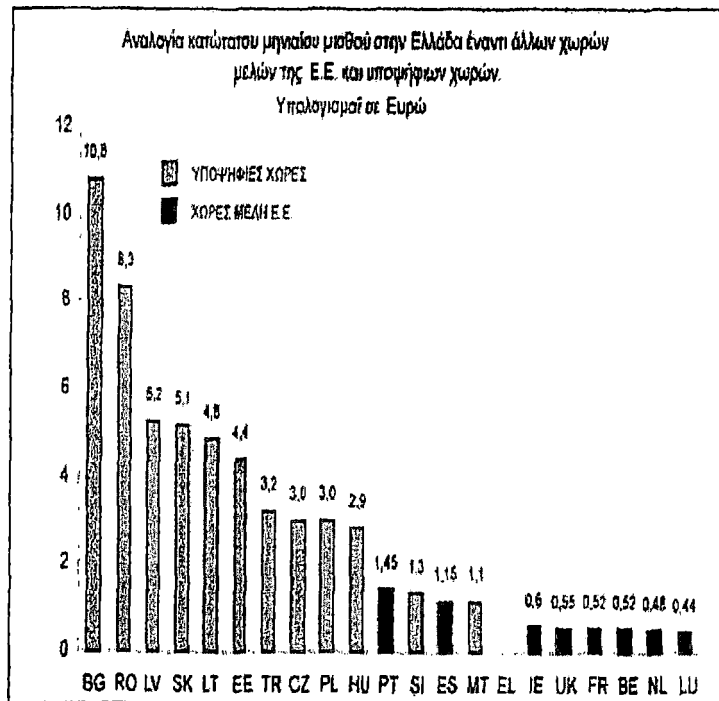
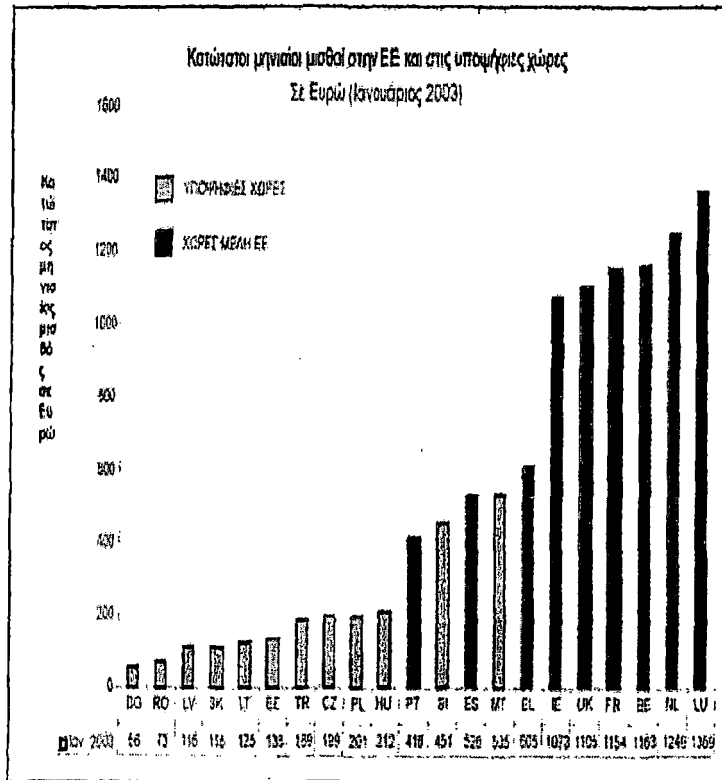
Από την σύγκριση των κατώτατων μηνιαίων μισθών σε ευρώ, προκύπτει ότι οι αποκλίσεις είναι μεγάλες ανάμεσα στις νότιες χώρες μέλη (Πορτογαλία, Ελλάδα και Ισπανία) και στις υπόλοιπες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και βέβαια είναι ακόμη μεγαλύτερη η απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς των υποψήφιων χωρών - με εξαίρεση την Μάλτα και την Σλοβενία - από τους αντίστοιχους μισθούς τόσο των χωρών μελών του ευρωπαϊκού νότου και κυρίως των υπολοίπων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Με βάση τα στοιχεία του Διαγράμματος 2.17, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός σε απόλυτα μεγέθη κυμαίνεται στις υποψήφιες χώρες μεταξύ 56 και 212 ευρώ, ενώ εξαίρεση αποτελούν δύο από αυτές, η Σλοβενία (451 ευρώ) και η Μάλτα (535 ευρώ), των οποίων οι κατώτατοι μισθοί ξεπερνούν τους αντίστοιχους μισθούς της Πορτογαλίας και στην περίπτωση της Μάλτας τους αντίστοιχους μισθούς της Ισπανίας. Στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός κυμαίνεται μεταξύ 416 και 605 ευρώ στις Νότιες χώρες (Πορτογαλία, Ισπανία και Ελλάδα), ενώ στις άλλες έξι χώρες μέλη ξεπερνάει τα 1.000 ευρώ. Στην σύγκριση σε απόλυτα μεγέθη, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα σε ευρώ, είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγάλη πλειοψηφία των υποψήφιων χωρών και ξεπερνά επίσης τους κατώτατους μισθούς της Πορτογαλίας και της Ισπανίας.

Αντίθετα όμως, οι κατώτατοι μισθοί στην Ελλάδα απέχουν πολύ από τους αντίστοιχους μισθούς των άλλων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο, καθότι στην Ιρλανδία ο

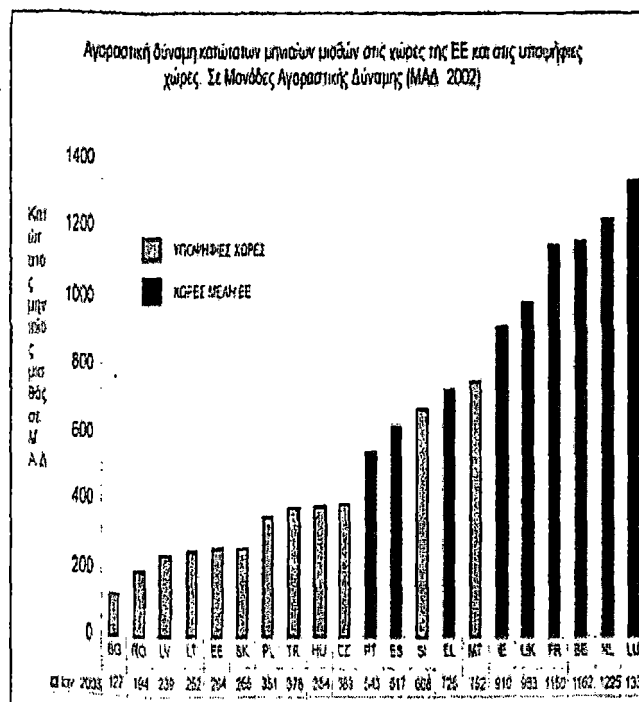
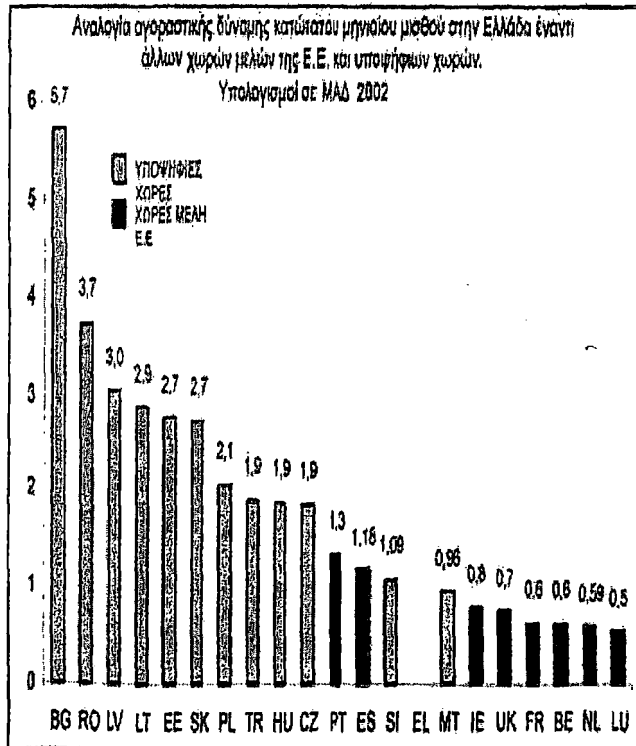
κατώτατος μισθός είναι 1,8 φορές και στο Λουξεμβούργο 2,2 φορές μεγαλύτερος από τον κατώτατο μισθό που ισχύει στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια, ο κατώτατος μισθός σε ευρώ στην Ελλάδα ανέρχεται περίπου στο ήμισυ (50%) του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των πλουσιότερων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο.

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 2.17

Το διάγραμμα διαβάζεται ως εξής: οι κατώτατες αποδοχές στην Ελλάδα σε Ευρώ είναι 10,8 φορές μεγαλύτερες από τις κατώτατες αποδοχές της Βουλγαρίας και σε σύγκριση με τις κατώτατες αποδοχές του Βελγίου προκύπτει ότι αποτελούν το 52% των αντίστοιχων αποδοχών, κ.ο.κ.

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 2.18

Το διάγραμμα διαβάζεται ως εξής: η αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών στην Ελλάδα σε ΜΑΔ είναι 5,7 φορές μεγαλύτερη από την αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών της Βουλγαρίας και σε σύγκριση με την αγοραστική δύναμη των κατώτατων αποδοχών του Βελγίου προκύπτει ότι αποτελεί το 60% των αντίστοιχων αποδοχών, κ.ο.κ.

Στο Διάγραμμα 2.18, η σύγκριση των κατώτατων μισθών γίνεται σε **Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ)**, - οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές των τιμών ανάμεσα στις χώρες για ένα “καλάθι” αγαθών και υπηρεσιών τα οποία είναι συγκρίσιμα και αντιπροσωπευτικά. Στόχος είναι να εξαιρεθούν οι διαφορές του επιπέδου των τιμών στις δαπάνες της τελικής κατανάλωσης των νοικοκυριών. Επομένως οι κατώτατοι μισθοί που εκφράζονται σε εθνικό νόμισμα, μετατρέπονται σε μία κοινή «επίπλαστη» νομισματική μονάδα ώστε η αγοραστική τους δύναμη να είναι συγκρίσιμη.

Σε σχέση με την προηγούμενη σύγκριση σε ευρώ ανά μήνα (Διάγραμμα 2.17) η κατάταξη των χωρών δεν μεταβάλλεται ιδιαίτερα όταν οι κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης. Στο Διάγραμμα 2.18, οι χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραμένουν στην ίδια σειρά κατάταξης (η Ελλάδα κατέχει την τρίτη από το τέλος θέση). Σε ότι αφορά στις υποψήφιες χώρες, η κατάταξη αλλάζει αλλά η σχετική θέση των χωρών δεν μετακινείται πάνω από δύο θέσεις. Όπως και στην προηγούμενη σύγκριση σε ευρώ, οι κατώτατοι μηνιαίοι μισθοί στην Μάλτα και στην Σλοβενία είναι πολύ υψηλότεροι από τους κατώτατους μισθούς των άλλων υποψήφιων χωρών, παρατηρείται όμως ότι όταν η κατάταξη των μισθών γίνεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης η Μάλτα ξεπερνάει την Ελλάδα και η Σλοβενία την Ισπανία.

Ανάμεσα στα δύο διαγράμματα (2.17 και 2.18), οι διαφορές στην κατάταξη των χωρών δεν είναι τεράστιες, διαπιστώνεται όμως ότι οι αποστάσεις των κατώτατων μηνιαίων μισθών είναι μικρότερες όταν τα στοιχεία εκφράζονται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης από ότι σε ευρώ. Ειδικότερα, η εξάλειψη των διαφορών στις τιμές ανάμεσα στις χώρες έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κατώτατος μισθός σε όλες τις υποψήφιες χώρες όπως επίσης και σε τρεις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πορτογαλία, Ισπανία και Ελλάδα). Αντίθετα στις άλλες έξι χώρες μέλη, η εφαρμογή των μονάδων αγοραστικής δύναμης (ΜΑΔ), μεταφράζεται σε μείωση του επιπέδου του κατώτατου μισθού. Στις εννέα χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο κατώτατος μισθός σε ευρώ (Διάγραμμα 2.17)

κυμαίνεται μεταξύ 416 και 1369 ευρώ, που αντιστοιχεί σε πολλαπλασιαστή 3,3 ανάμεσα στον χαμηλότερο και στον υψηλότερο κατώτατο μισθό. Αντίθετα, ο κατώτατος μισθός σε ΜΑΔ (Διάγραμμα 2.18) κυμαίνεται μεταξύ 543 και 1.338, πράγμα που αντιστοιχεί σε έναν πολλαπλασιαστή 2,5. Η επίδραση είναι ακόμη μεγαλύτερη στις υποψήφιες χώρες όπου ο κατώτατος μισθός σε ευρώ κυμαίνεται μεταξύ 56 και 535 ευρώ και ο πολλαπλασιαστής σ' αυτή την περίπτωση είναι 10,5 έναντι 5,9 όταν ο κατώτατος μισθός εκφράζεται σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης.

Εκτός από την απόσταση που χωρίζει τους κατώτατους μισθούς στην Ελλάδα από τους αντίστοιχους μισθούς σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση ανάμεσα στην εξέλιξη των πραγματικών κατώτατων μισθών και του πραγματικού μέσου μισθού στην Ελλάδα. Το επίπεδο των κατώτατων αποδοχών, οι απώλειες της αγοραστικής τους δύναμης από μακροχρόνια άποψη και ειδικά η υστέρηση αυξήσεων του κατώτατου μισθού και ημερομισθίου σε σχέση με τις μέσες αμοιβές των εργαζομένων, αιτιολογούν πλήρως την αναγκαιότητα για ουσιαστικές πραγματικές αυξήσεις.

Από μακροχρόνια άποψη, οι απώλειες της αγοραστικής δύναμης των κατώτατων μισθών και ημερομισθίων στην Ελλάδα παραμένουν σημαντικές. Ο κατώτατος μισθός και το κατώτατο ημερομίσθιο έχουν αυξηθεί, με ρυθμούς αισθητά πιο αργούς σε σχέση με τις μέσες αμοιβές των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων.

Κατά την περίοδο 1990-2002, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΥΠΕΘΟ (προσχέδιο κρατικού προϋπολογισμού 2002 και 2003) ο μέσος πραγματικός μισθός γνώρισε μία αύξηση της τάξης του 0,82% ετησίως και σωρευτικά 11,5%. Αν συγκρίνουμε τις αυξήσεις αυτές με την εξέλιξη των κατώτατων αποδοχών κατά την ίδια περίοδο διαπιστώνουμε ότι οι κατώτατοι πραγματικοί μισθοί και τα ημερομίσθια μειώνονται κατά -0,41% ετησίως και ότι η συνολική μείωση ανέρχεται σε -5,19%.

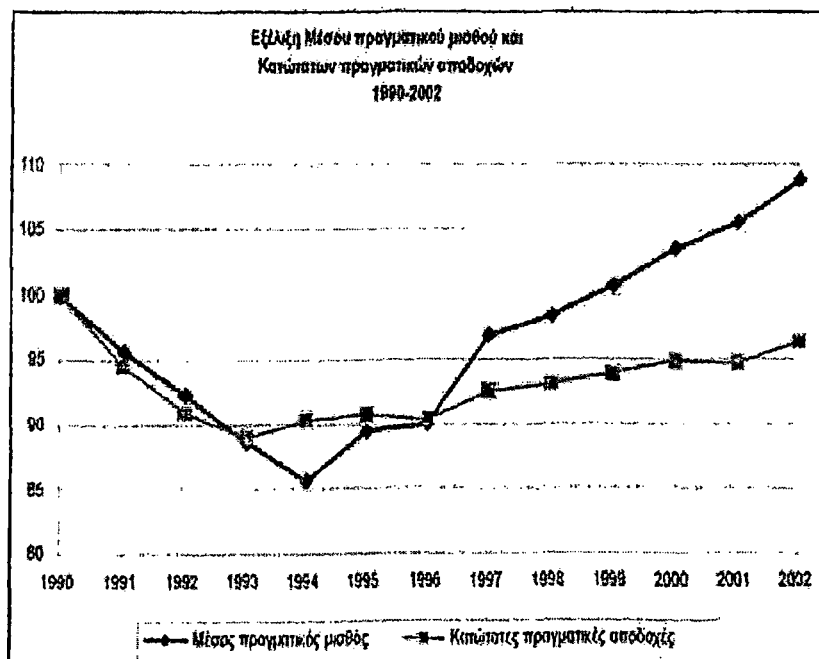
Το επίπεδο των αμοιβών αυτής της ομάδας εργαζομένων, που καθορίζονται άμεσα από την ΕΓΣΣΕ, παραμένει χαμηλό, παρά τις βελτιώσεις των οικονομικών δεικτών της χώρας.

Πίνακας 2.1: Εξέλιξη μέσου πραγματικού μισθού και κατώτατων πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα (1990-2002)

	Μέσος πραγματικός μισθός, % μεταβολή	Κατώτατες πραγματικές αποδοχές, % μεταβολή
1990	2,2	-1,6
1991	-4,3	-5,4
1992	-3,5	-3,8
1993	-4,0	-2,2
1994	-3,3	1,53
1995	4,4	0,46
1996	0,6	-0,41
1997	7,6	2,4
1998	1,5	0,56
1999	2,4	0,9
2000	2,8	0,97
2001	2,0	-0,09
2002	3,0	1,68
Σωρευτική αύξηση (1990-2002)	11,5	-5,19
Μέση ετήσια αύξηση (1990-2002)	0,82	-0,41

Πηγή στοιχείων:

- ΙΝΕ-ΓΣΣΕ για τις κατώτατες αποδοχές (κατώτατους μισθούς & ημερομίσθια) με βάση της ΕΓΣΣΕ
- ΥΠΕΘΟ (Σχέδιο προϋπολογισμού 2002 και 2003) για τον μέσο μισθό

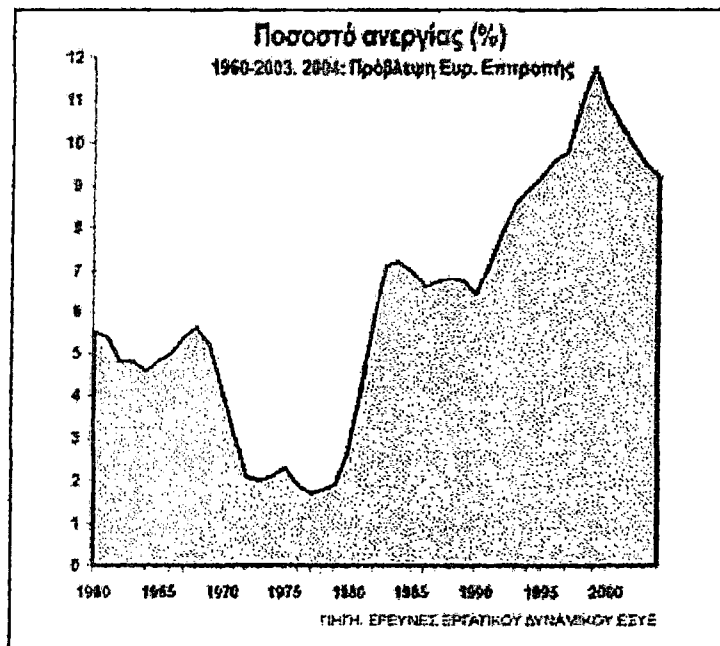

Διάγραμμα 2.19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ Η ΑΝΕΡΓΙΑ

3.1. Γενικές εξελίξεις

Κατά το 2002 συνεχίσθηκε, η πτώση του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα, από το 11,7% το 1999 στο 9,6%⁹ (Διάγραμμα 3.1). Η μείωση αυτή, των ετών 1999-2002, που είναι η πρώτη σημαντική μείωση της ανεργίας στην Ελλάδα, έρχεται σε αντίθεση με την ελαφρά άνοδο του ποσοστού ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου η στασιμότητα της οικονομικής δραστηριότητας αδυνατεί να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας. Έτσι, ο αριθμός των ανέργων στην Ευρώπη ανήλθε από 7,3% του εργατικού δυναμικού το 2001 σε 8% το 2003. Στο τέλος του 2004, αναμένεται η διαφορά Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης να έχει περιορισθεί σε μία εκατοστιαία μονάδα.

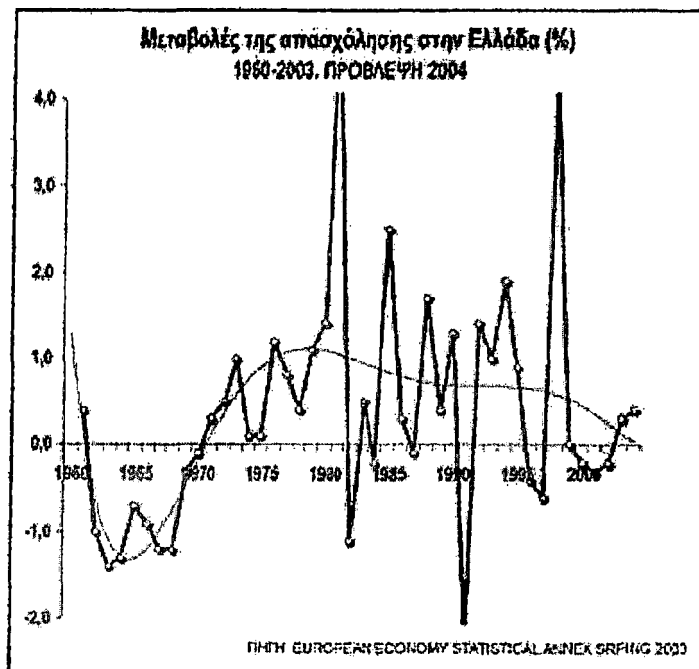

Διάγραμμα 3.1

Ωστόσο, η βελτίωση αυτή δεν έχει προέλθει από μια ικανοποιητική άνοδο της απασχόλησης. Αντίθετα, οι μεταβολές της απασχόλησης ακολουθούν πτωτική τάση με αποτέλεσμα για τα έτη 2000-2001 να είναι αρνητικές και να παρουσιάσουν οριακή αύξηση το 2002 (+0,8%). Αξίζει να σημειωθεί ότι στα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DGII, Διάγραμμα 3.2) που ακολουθεί

⁹ Στοιχεία β' τριμήνου. Το ποσοστό ανεργίας για το β' τρίμηνο του 2002 ανήλθε σε 9,6%, έναντι 10,2% το αντίστοιχο τρίμηνο του 2001.

ελαφρώς διαφορετική μεθοδολογία για τον υπολογισμό της απασχόλησης, εμφανίζεται μείωση στον αριθμό των απασχολουμένων και για το έτος 2002. Ως εκ τούτου, η μείωση της ανεργίας των ετών 1999-2002, δεν προέρχεται από την αύξηση της απασχόλησης αλλά από την **μείωση του εργατικού δυναμικού**, δηλαδή μια εξέλιξη δυσμενή, που οδηγεί σε στασιμότητα του ποσοστού συμμετοχής, για το οποίο έχει τεθεί στόχος να συγκλίνει με τον αντίστοιχο μέσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εξάλλου, η στασιμότητα του ποσοστού συμμετοχής αποτελεί ανασχετικό παράγοντα της πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με το μέσο επίπεδο ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

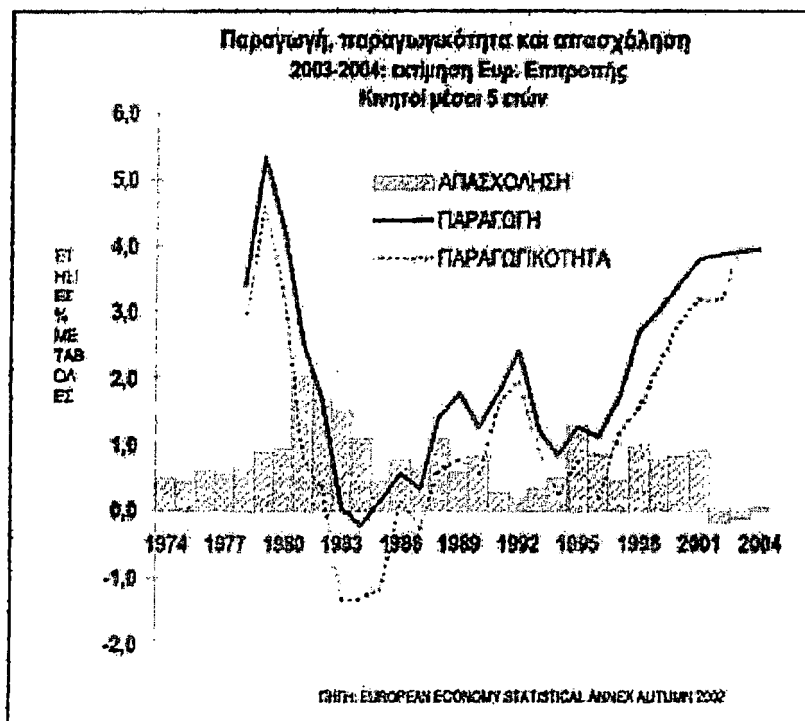
Διάγραμμα 3.2

Η μείωση της απασχόλησης οφείλεται, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.3, στο γεγονός ότι παρά την αύξηση της παραγωγής μετά το 1995 - που θα έπρεπε να είχε οδηγήσει σε άνοδο της απασχόλησης, υπήρξε μια ακόμη ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας κατά τα τελευταία έτη.

Επομένως, η πτώση του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα συντελείται με την επίδραση δύο δυσάρεστων εξελίξεων: **πρώτον**, την μείωση της απασχόλησης, και **δεύτερον**, την μείωση του εργατικού δυναμικού (και την συνακόλουθη στασιμότητα του ποσοστού συμμετοχής).

Κατά το 2002, το ποσοστό ανεργίας για τους άνδρες μειώθηκε σε 6,2% από 6,7% το αντίστοιχο τρίμηνο του 2001, ενώ για τις γυναίκες μειώθηκε σε 14,6%, από 15,4% το 2001, φθάνοντας τα επίπεδα του 1993, σε άνδρες και

γυναίκες. Η αύξηση της απασχόλησης κατά 0,8% (β' τρίμηνο 2002) αντιστοιχεί σε αύξηση 31.400 ατόμων, ανδρών και γυναικών, και οφείλεται στην αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων άνω των 30 ετών, ενώ ταυτόχρονα μειώθηκε η απασχόληση των νέων γυναικών μέχρι 29 ετών. Σε σχέση με το 1993, η απασχόληση αυξήθηκε κατά 233.500 άτομα (6,3%) και οφείλεται μόνο σε αύξηση του αριθμού των εργαζομένων άνω των 30 ετών. Η συμμετοχή των γυναικών στην αύξηση της απασχόλησης πλησιάζει το 90%, ενώ το ποσοστό συμμετοχής τους αυξήθηκε από 35% το 1993, σε 38,0% το 2002.

Διάγραμμα 3.3

Το ποσοστό μερικής απασχόλησης παραμένει πολύ χαμηλό, αν και αυξήθηκε οριακά σε 4,5% το 2002 από 4,1% το 2001, φθάνοντας τις 178.000 άτομα. Από τους μερικώς απασχολούμενους, το 31% προέβη στην επιλογή αυτή επειδή δεν επιθυμούσε να έχει πλήρη απασχόληση, ενώ το 44% επειδή δεν κατόρθωσε να έχει πλήρη απασχόληση¹⁰. Περισσότεροι από τα 2.3 των μερικώς απασχολούμενων είναι γυναίκες (121.500 γυναίκες). Σε σχέση με το 1993, το ποσοστό της μερικής απασχόλησης παρέμεινε αμετάβλητο (4,5%), ενώ διαφοροποιήθηκε μόνον ως προς το ποσοστό όσων προβαίνουν στην επιλογή αυτή επειδή δε μπόρεσαν να έχουν πλήρη απασχόληση (38%). Διαχρονικά δεν παρατηρείται ανοδική τάση στην μερική απασχόληση με εξαίρεση την περίοδο

¹⁰ Το υπόλοιπο 25% κατείχε μια θέση μερικής απασχόλησης για άλλους λόγους.

1998-1999, και το ποσοστό της κυμαίνεται στα επίπεδα του 4,0%-4,5%. Η γυναικεία μερική απασχόληση είναι σταθερά υψηλότερη από τον μέσο όρο και η πορεία της μερικής απασχόλησης στα δύο φύλα είναι όμοια με αυτήν του μέσου όρου.

Η μισθωτή απασχόληση παρουσίασε αύξηση ίση με το ποσοστό της συνολικής (0,8%), σε σχέση με το 2001, ενώ η προσωρινή απασχόληση παρουσίασε μείωση κατά 36.000 άτομα περίπου, με αποτέλεσμα και την μείωση του αντίστοιχου ποσοστού από 12,9% σε 11,3%. Η προσωρινή εργασία επιμερίζεται σχεδόν ισόρροπα και στα δύο φύλα (52,2% άνδρες και 47,8%) γυναίκες. Το 1993 το ποσοστό της προσωρινής απασχόλησης ήταν 10,4%, ενώ ο αριθμός των προσωρινά απασχολούμενων αυξήθηκε έκτοτε κατά 60.000 άτομα περίπου, φθάνοντας σήμερα τα 268.000 άτομα. Η προσωρινή απασχόληση συμμετέχει στην αύξηση της μισθωτής απασχόλησης σε ποσοστό 15,3%, ενώ ο ρυθμός μεταβολής της είναι κατά πολύ υψηλότερος της μόνιμης απασχόλησης (18,9%). Εντούτοις, εξετάζοντας διαχρονικά την εξέλιξη της προσωρινής απασχόλησης, διαπιστώνουμε ότι η αυξητική της πορεία διακόπτεται το 2000 και εν συνεχεία μειώνεται στα επίπεδα του 1997. Ειδικότερα στους άνδρες η αυξητική τάση διακόπτεται το 1998, ενώ η μετέπειτα πορεία έχει έντονους ρυθμούς με αποτέλεσμα το ποσοστό των ανδρών να μειώνεται σε ακόμη χαμηλότερα επίπεδα ακόμα και από αυτά του 1993.

Η μισθωτή απασχόληση ανήλθε, κατά το β' τρίμηνο του 2002, σε 2,37 εκατομμύρια άτομα, και έτσι συμμετέχει στην απασχόληση με ποσοστό που πλησιάζει το 60% αυτής, σε αντίθεση με το 53% που της αναλογούσε το 1993. Σε σχέση με το 1993 οι μισθωτοί έχουν αυξηθεί κατά 396.000 άτομα, δηλαδή κατά 20,0% ως προς το 1993. Η συμμετοχή των γυναικών στην μεταβολή της μισθωτής απασχόλησης ανέρχεται σε 60%.

Από τους καταγραφέντες 420.000 ανέργους, 151.000 (36% του συνόλου) επιθυμούν αποκλειστικά πλήρη απασχόληση, ενώ το 55% είναι διατεθειμένοι να εργαστούν είτε με πλήρη, είτε με μερική απασχόληση, και μόνο το 1,7% επιθυμεί αποκλειστικά μερική απασχόληση. Επίσης, 77.000 άτομα (το 18,3% των ανέργων) είχαν πρόταση για απασχόληση, την οποία απέρριψαν για διάφορους λόγους, από τους οποίους σημαντικότεροι ήταν ότι δεν εξυπηρετούσε ο τόπος εργασίας ή το ωράριο (το 35% των 77.000), δεν θεώρησαν ικανοποιητικές της αποδοχές (το 22%), ή δεν θεώρησαν κατάλληλες της προοπτικές σταδιοδρομίας (το 15% των 77.000).

Πίνακας 3.1

Εργατικό δυναμικό, απασχόληση, ποσοστό συνεργασίας και συμμετοχής

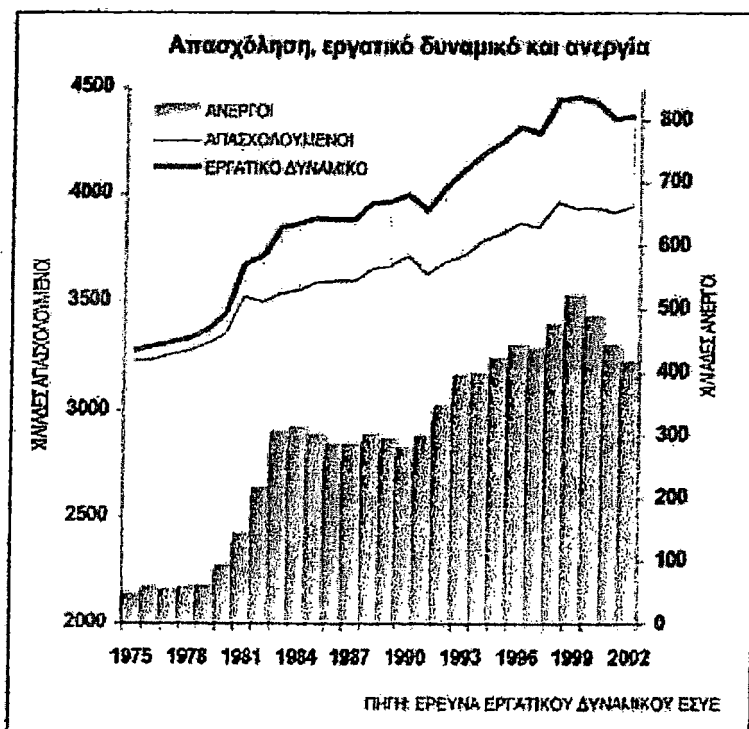
	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ
1975	3230	3280	1,5	
1976	3235	3296	1,9	
1977	3262	3318	1,7	
1978	3276	3337	1,8	
1979	3311	3375	1,9	
1980	3356	3451	2,8	
1981	3529	3574	3,9	61,1
1982	3501	3718	5,8	60,8
1983	3540	3848	8,0	63,4
1984	3552	3868	8,2	63,3
1985	3589	3893	7,8	62,2
1986	3601	3887	7,4	61,8
1987	3597	3884	7,4	61,2
1988	3657	3961	7,7	61,8
1989	3671	3967	7,5	61,5
1990	3719	4000	7,0	60,9
1991	3632	3933	7,7	59,3
1992	3685	4035	8,7	60,8
1993	3720	4118	9,7	61,2
1994	3790	4193	9,6	61,9
1995	3824	4249	10,0	62,7
1996	3872	4318	10,3	63,5
1997	3854	4294	10,2	63,2
1998	3967	4446	10,8	64,1
1999	3940	4463	11,7	64,5
2000	3946	4437	11,1	64,5
2001	3917	4362	10,2	63,5
2002	3949	4369	9,6	64,6

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ. Κατά τα έτη 1981-1983 πραγματοποιήθηκε αλλαγή στους ορισμούς και τα στοιχεία, πριν και μετά αυτή την περίοδο, δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα.

Ο αριθμός των νέο-εισερχόμενων στην αγορά εργασίας ανέργων, δηλαδή όσων δεν είχαν εργαστεί στο παρελθόν και καταγράφονται ως άνεργοι, ανήλθε σε 169.000, σημειώνοντας μείωση κατά 38.800 άτομα (-18,7%) σε σχέση με το 2001. Ο αριθμός των μακροχρονίως (πάνω από 12 μήνες) ανέργων ανήλθε σε 230.000, σημειώνοντας μείωση κατά 11,6 χιλιάδες (-4,8%) σε σχέση με το 2001. Αντίθετα ο αριθμός των «παλαιών ανέργων», δηλαδή όσων έχουν εργασθεί στο

παρελθόν, ανήλθε σε 25.000, σημειώνοντας μικρή αύξηση κατά 14.200 άτομα (6,0%) σε σχέση με το 2001.

Η άνοδος της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού αποτελούν μακροχρόνιες τάσεις, όπως φαίνεται στις χρονολογικές σειρές των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ (Διάγραμμα 3.4), παρά το γεγονός ότι οι κατά καιρούς αλλαγές στα ερωτηματολόγια (ιδιαίτερα κατά τα έτη 1981 και 1983), οι προσαρμογές των αποτελεσμάτων με βάση τα δεδομένα των απογραφών (1981, 1991), η νομιμοποίηση των μεταναστών (έτη 1998-2000), και άλλες μετατροπές έχουν δημιουργήσει ασυνέχειες και προβλήματα αξιόπιστης σύγκρισης στις χρονολογικές σειρές, τόσο της απασχόλησης όσο και του εργατικού δυναμικού.

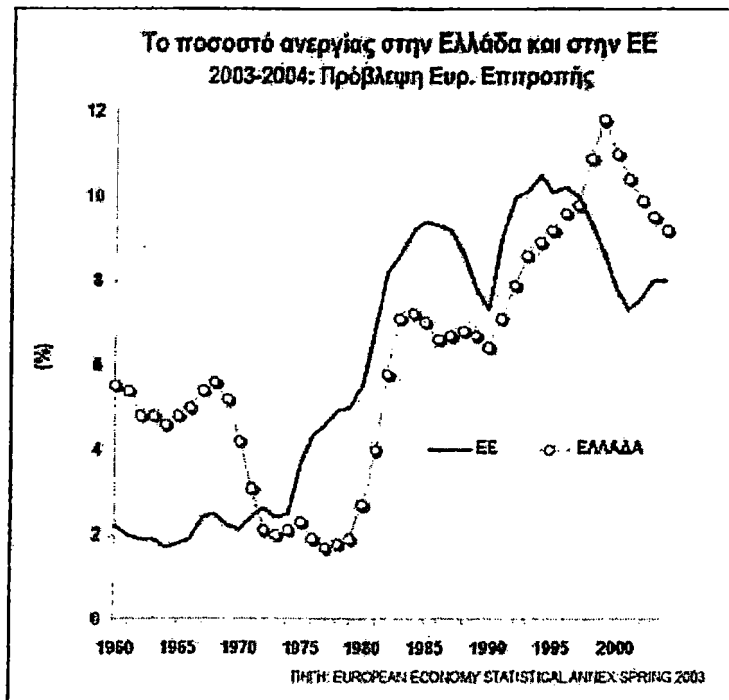
Διάγραμμα 3.4

Η ταχεία αύξηση του εργατικού δυναμικού, παρά την αύξηση της απασχόλησης είχε οδηγήσει, μέχρι το 1999, σε σημαντική αύξηση του ποσοστού ανεργίας, σε αντίθεση με την δεκαετία του '80 που ήταν μια δεκαετία σταθερότητας του εν λόγω ποσοστού στα επίπεδα του 7%-8%. (Τα ποσοστά ανεργίας της δεκαετίας του '70 δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα με αυτά της μεταγενέστερης περιόδου καθώς οι Έρευνες Εργατικού Δυναμικού πριν το 1981 αφορούσαν μόνον στις αστικές και ημιαστικές περιοχές της χώρας). Κατά το 2000 και το 2001, το ποσοστό ανεργίας σημείωσε πτώση η οποία όμως δεν

προήλθε από την αύξηση της απασχόλησης, αλλά από την μείωση του εργατικού δυναμικού που σχετίζεται με το φαινόμενο της αποθάρρυνσης (όταν η απασχόληση μειώνεται ή δεν αυξάνεται, άτομα που ανήκουν στον μη ενεργό πληθυσμό και τα οποία θα αναζητούσαν εργασία, αποθαρρύνονται και αναβάλουν την είσοδό τους στην αγορά εργασίας εξαιτίας της μείωσης ή της στασιμότητας της απασχόλησης). Η μείωση του ποσοστού ανεργίας κατά το 2002, αντίθετα, οφειλόταν στην οριακή αύξηση της απασχόλησης (με τον ορισμό της ΕΣΥΕ, πλην όμως όχι με τον ορισμό της Eurostat) σε συνδυασμό με την στασιμότητα του εργατικού δυναμικού.

Οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, πάντως, θεωρούν ότι το ποσοστό ανεργίας θα μειωθεί περαιτέρω κατά το τρέχον έτος και κατά το 2004.

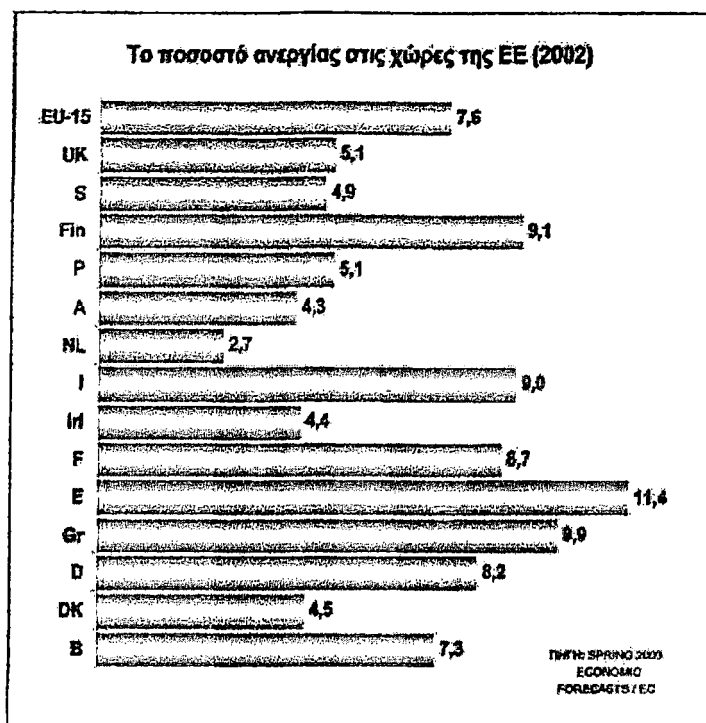
Σε σύγκριση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 3.5), και με βάση την εναρμόνιση των στοιχείων που πραγματοποιεί η Eurostat, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα υπερέβη το 1998, για πρώτη φορά, τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλην όμως από το 2002 άρχισε η σύγκλιση των δύο ποσοστών, καθώς η ανεργία στην Ελλάδα μειώνεται και στην Ευρωπαϊκή Ένωση αυξάνεται ελαφρώς.

Διάγραμμα 3.5

Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα, το οποίο ήταν από τα χαμηλότερα μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, βρίσκεται σήμερα αρκετά υψηλότερα από τον μέσο όρο (Διάγραμμα

3.6). Η Ελλάδα κατέχει την δεύτερη θέση στην κατάταξη των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο το ποσοστό ανεργίας, μετά την Ισπανία.

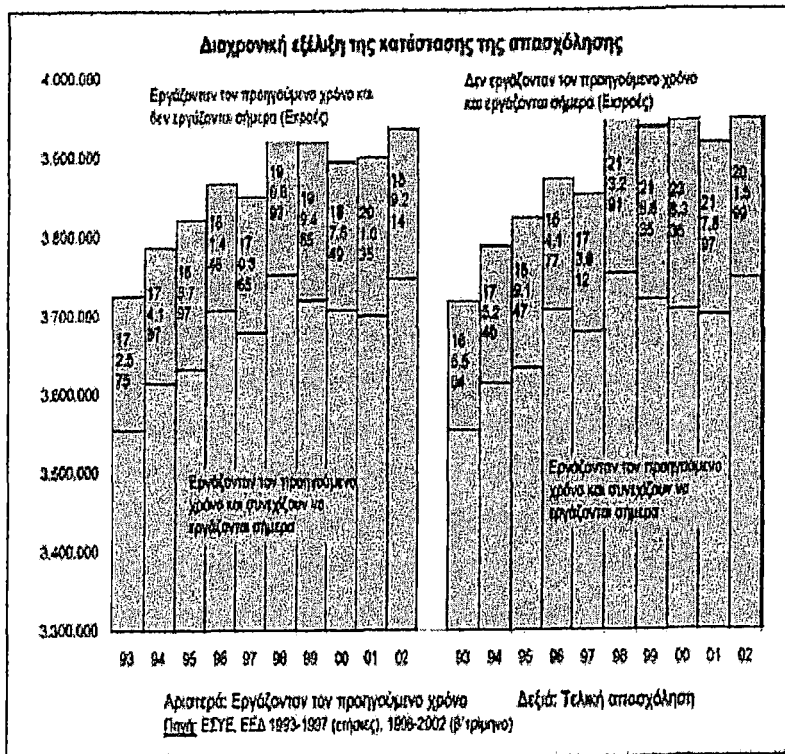
Διάγραμμα 3.6

3.2. Οι ροές μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας και αεργίας

Το ύψος της απασχόλησης διαμορφώνεται από τον αριθμό των ανέργων που βρίσκουν εργασία, από τον αριθμό των άεργων που επίσης βρίσκουν εργασία, και από τον αριθμό των ήδη απασχολουμένων κατά το προηγούμενο έτος που διατήρησαν την απασχόλησή τους (στην ίδια ή σε άλλη θέση εργασίας). Περισσότεροι από το 95% των απασχολουμένων, κατά την περίοδο 1993-2002 συνέχισαν να εργάζονται, ενώ οι υπόλοιποι μετακινούνταν και διαμόρφωναν έτσι ροές από και προς την κατάσταση της απασχόλησης, οι οποίες προέρχονται ή κατευθύνονται προς την κατάσταση της ανεργίας και την κατάσταση της αεργίας (μη ενεργός πληθυσμός).

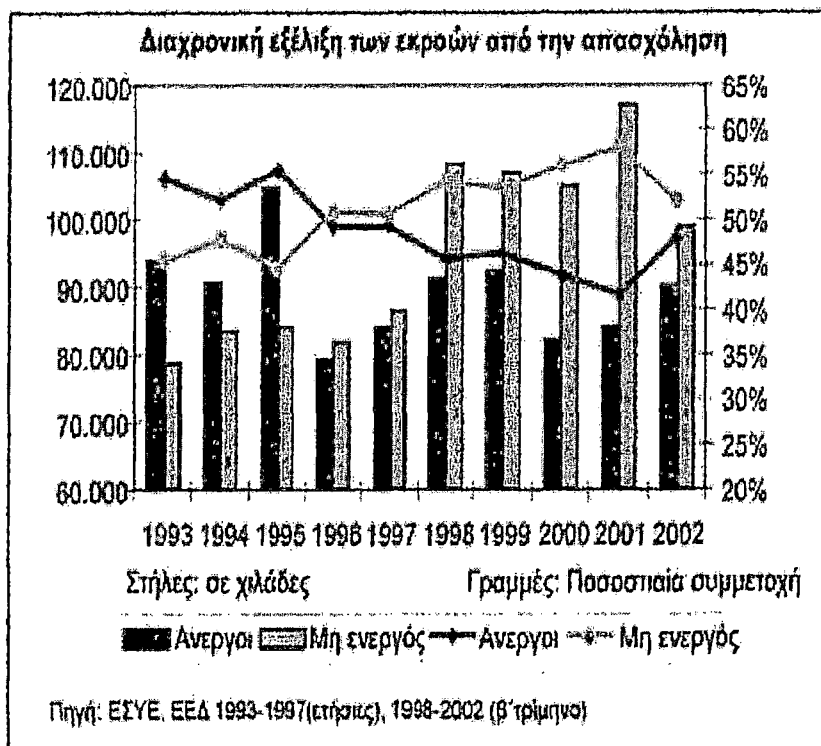
Στο Διάγραμμα 3.7 αποτυπώνεται η συνολική απασχόληση, καθώς και οι εισροές και οι εκροές από και προς αυτήν, από το 1993 έως σήμερα.

Βέβαια, υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ του αριθμού όσων εργάζονταν κατά τον προηγούμενο χρόνο όπως αυτός προκύπτει από τις ροές, και του αριθμού των απασχολουμένων όπως αυτός προκύπτει από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

Διάγραμμα 3.7

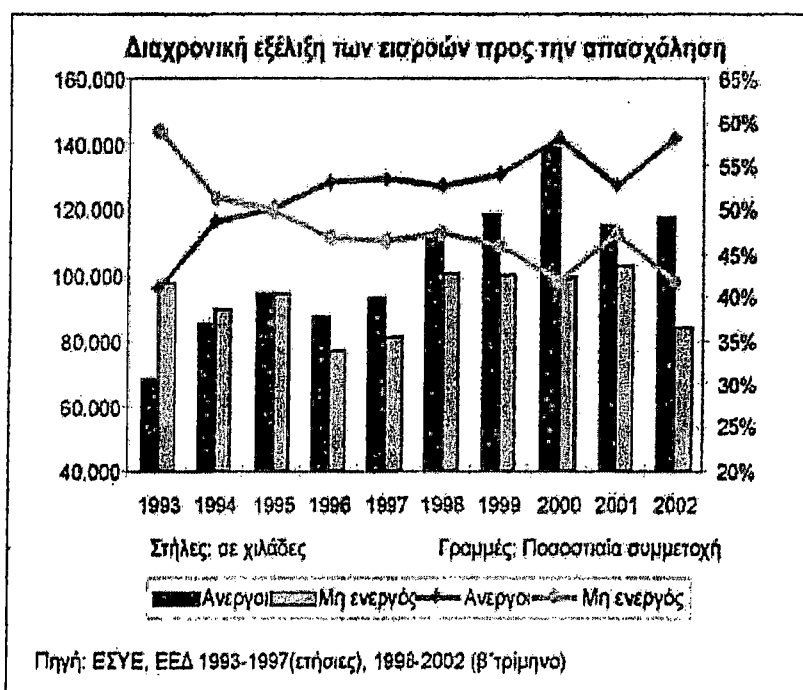
Με όλες τις επιφυλάξεις που συνεπάγεται αυτή η διαπίστωση, αναλύουμε παρακάτω τα στοιχεία των ροών.

Διάγραμμα 3.8

Σε ότι αφορά τις ροές από την απασχόληση (εκροές), στην διάρκεια των ετών 1993-2002, ένα αυξανόμενο ποσοστό όσων έχασαν την θέση εργασίας που κατείχαν, κατευθύνονταν προς την κατάσταση της ανεργίας (Διάγραμμα 3.8). Μια κίνηση αντιστροφής της ανοδικής τάσης εξόδου από την απασχόληση προς τον μη ενεργό πληθυσμό παρατηρήθηκε μόνο κατά το 2002. Βέβαια, ένα τμήμα των εργαζομένων που περνούν από την απασχόληση στην ανεργία είναι τα άτομα που συνταξιοδοτούνται.

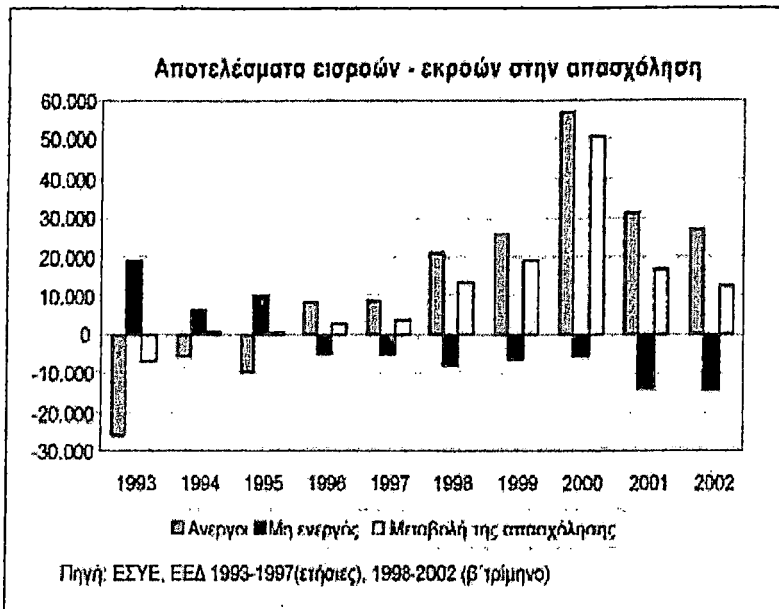
Παρ' όλα αυτά, ακόμη και μετά την αφαίρεση των συνταξιούχων, ο αριθμός των απασχολούμενων που περνάει στον μη ενεργό πληθυσμό παραμένει σημαντικός.

Διάγραμμα 3.9

Στις ροές προς την απασχόληση (εισροές, Διάγραμμα 3.9), το μερίδιο που αναλογεί στους άνεργους που καταλαμβάνουν θέσεις εργασίας έναντι όσων προέρχονται από τον μη ενεργό πληθυσμό είναι αυξανόμενο (οι άνεργοι παίρνουν 6 από τις 10 θέσεις εργασίας που καταλαμβάνονται σήμερα, ενώ κατά το 1993 η αναλογία ήταν 4 θέσεις στις 10).

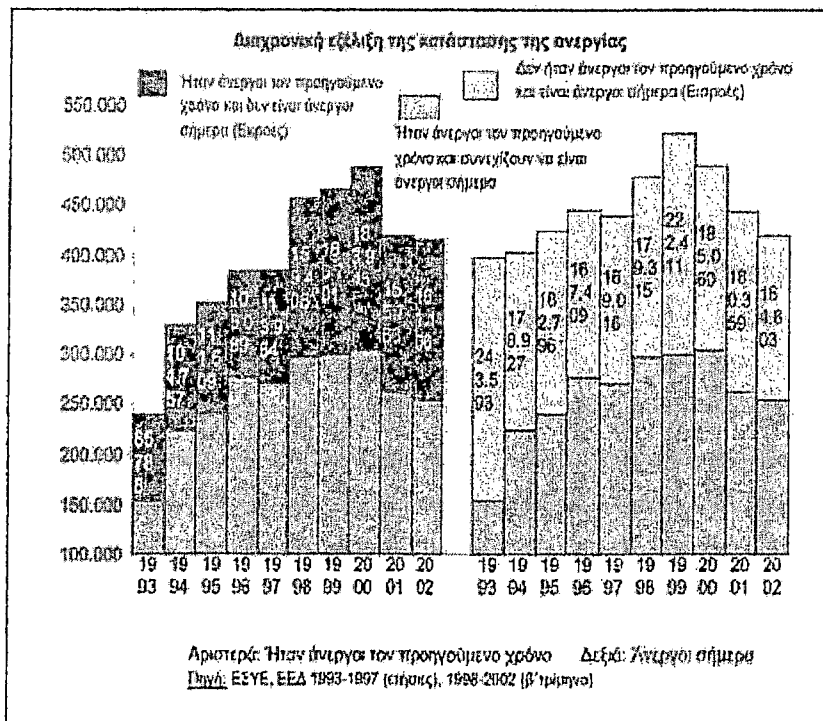
Όσον αφορά δε το καθαρό αποτέλεσμα των ροών από και προς την απασχόληση (Διάγραμμα 3.10), διαμορφώνεται κυρίως από τις κινήσεις των ανέργων, αν και κατά το 2001-2002 σημαντική ήταν η συμβολή της εξόδου προς τον μη ενεργό πληθυσμό.

Διάγραμμα 3.10

Ο αριθμός των ανέργων που εισέρχονται στην απασχόληση είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των απασχολούμενων που εξέρχονται στην κατάσταση της ανεργίας.

Αντίθετα, ολοένα και μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των απασχολούμενων που εξέρχεται προς τον μη ενεργό πληθυσμό, σε σύγκριση με τον αριθμό των άεργων που εισέρχονται στην απασχόληση.

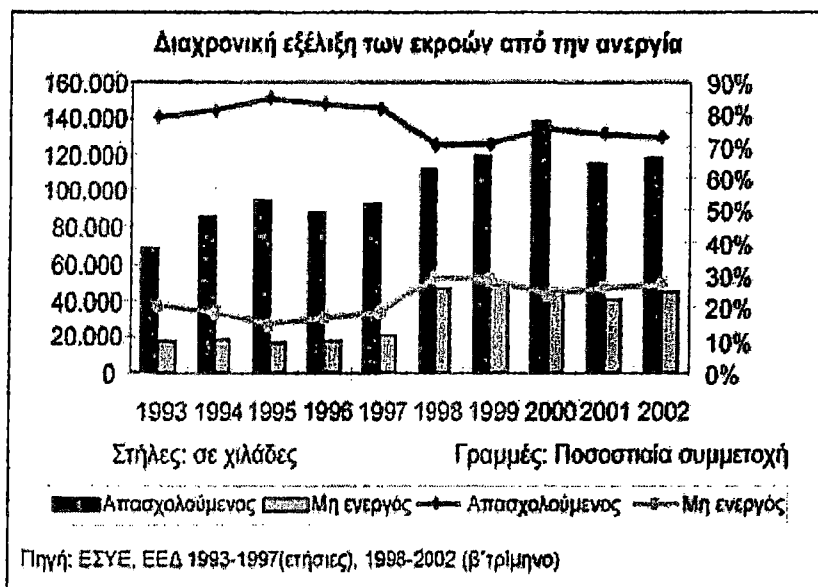

Διάγραμμα 3.11

Όσον αφορά την «δεξαμενή» των ανέργων, έντονη εισροή διαπιστώνουμε μέχρι το 1997, καθώς και το 1999, ενώ από το 2000 και μετά υπάρχει μία εξισορρόπηση των εισροών-εκροών (Διάγραμμα 3.11). Κατά την περίοδο 1993-2002, κατά μέσο όρο, δύο στους τρεις ανέργους παρέμεναν στην διάρκεια μιας χρονιάς, στην ίδια κατάσταση με την προηγούμενη χρονιά. Η αναλογία αυτή μειώθηκε, στο τέλος της περιόδου, σε έξη στους δέκα ανέργους που παρέμεναν στην ίδια κατάσταση, ως μέσο ποσοστό του τελικού αριθμού των ανέργων.

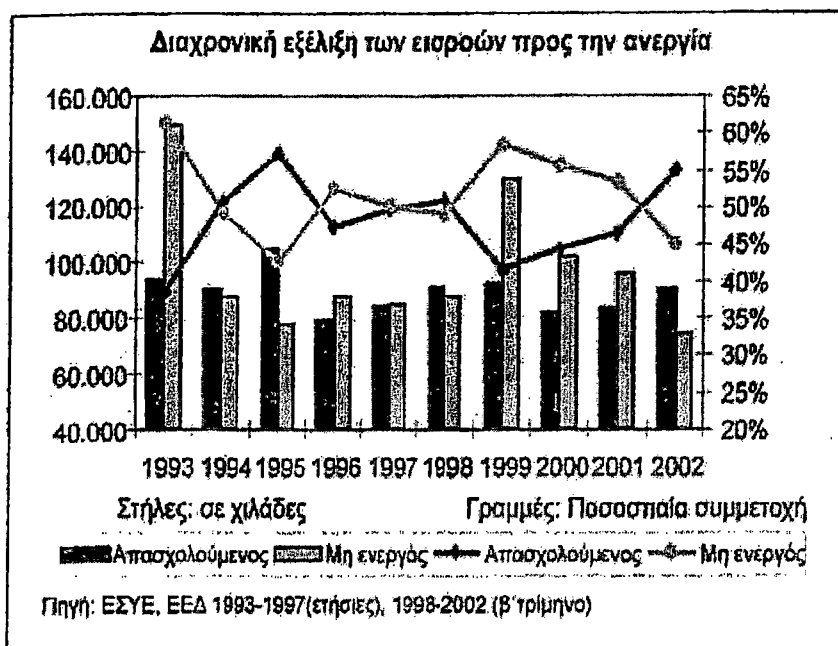
Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των εκροών από την ανεργία είναι ότι 3 στα 10 άτομα περνούν στον μη ενεργό πληθυσμό, δηλαδή σταματούν πλέον να αναζητούν εργασία έχοντας αποθαρρυνθεί (Διάγραμμα 3.12). Η «αναζήτηση εργασίας» είναι μια έννοια με αμφιλεγόμενο περιεχόμενο, με αποτέλεσμα, η διάκριση μεταξύ της κατάστασης της ανεργίας και της αεργίας, να μην είναι αυστηρή για έναν σημαντικό αριθμό ατόμων χωρίς απασχόληση¹¹.

Διάγραμμα 3.12

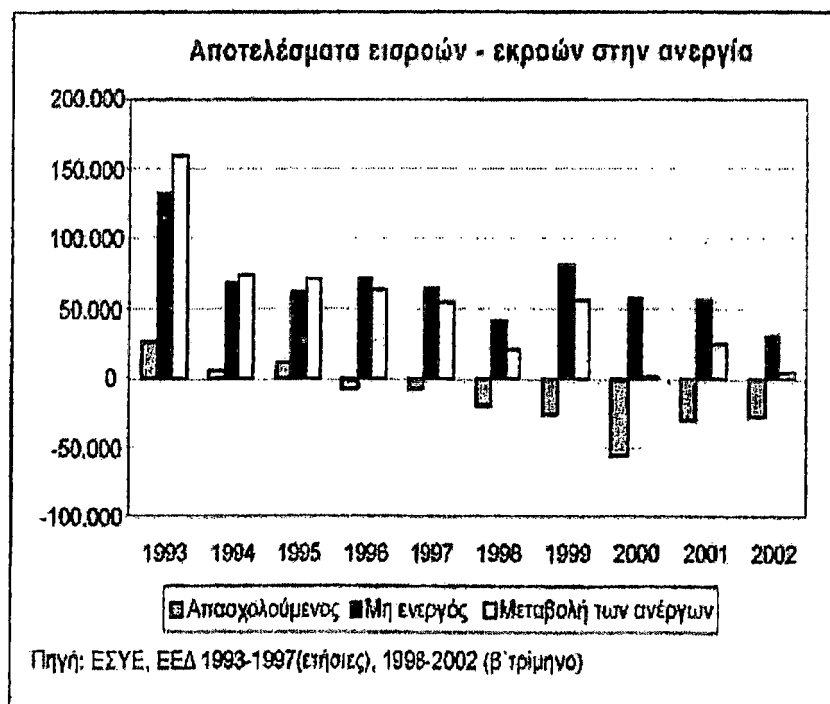
Όσον αφορά τις εισροές προς την κατάσταση της ανεργίας, η αναλογία μεταξύ αυτών που προέρχονται από την απασχόληση έναντι όσων προέρχονται από τον μη ενεργό δεν ακολουθεί μια σταθερή αναλογία, με εξαίρεση τα έτη 1999-2001 (Διάγραμμα 3.13).

¹¹ Όπως σημείωναν, ήδη από το 1978, ο Laurence Summers και ο Kim B. Clark, το μεγάλο μέγεθος των ροών από και προς το εργατικό δυναμικό, θέτει σοβαρά ερωτηματικά σχετικά με την διάκριση ανέργων και μη ενεργών (L.H.Summers & Kim B.Clark, Labor Market Dynamics and Unemployment: A Reconsideration, Brookings Papers on Economic Activity 1:13-60, 1979).

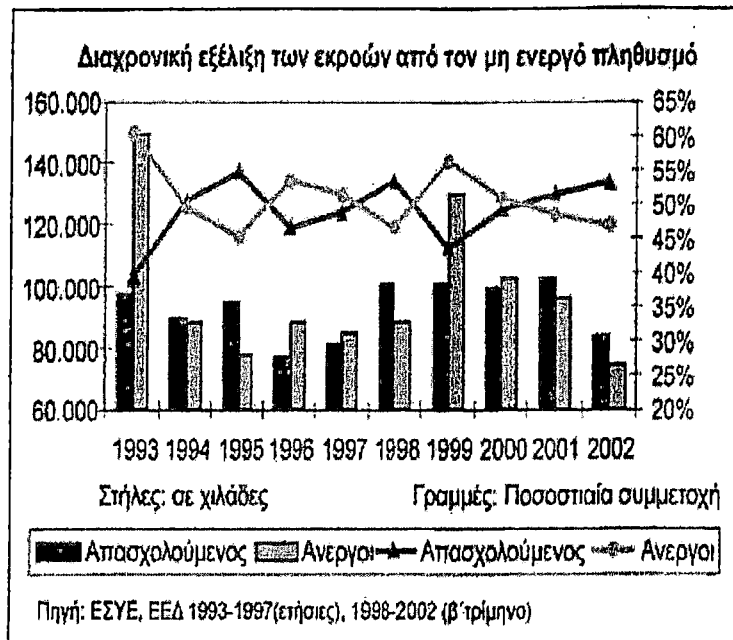
Διάγραμμα 3.13

Το αποτέλεσμα των μεταβολής των ροών από και προς την ανεργία, (Διάγραμμα 3.14), διαμορφώνεται κυρίως από την κατάσταση των άεργων (μη ενεργών), καθώς ο αριθμός των ατόμων που προέρχεται από την κατάσταση της αεργίας και εισέρχεται στην κατάσταση της ανεργίας είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο των ανέργων που εξέρχεται προς την κατάσταση της ανεργίας.

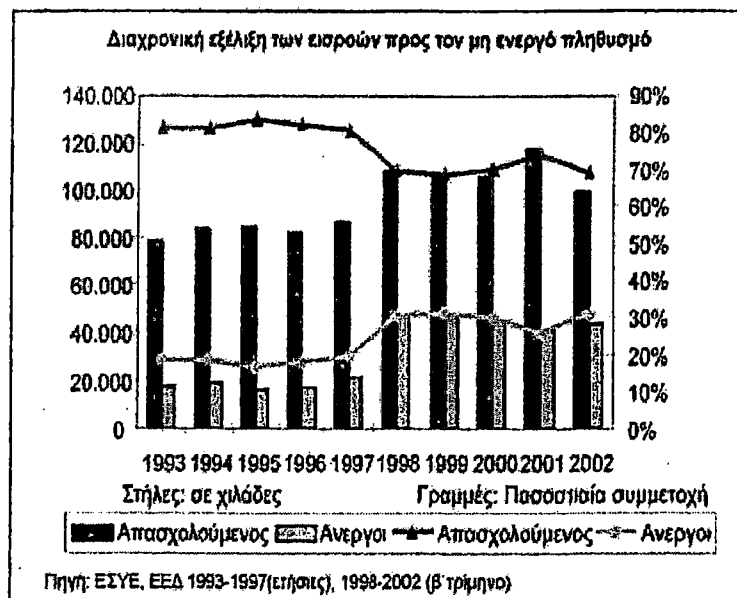

Διάγραμμα 3.14

Όσον αφορά τις ροές του μη ενεργού πληθυσμού, στην περίοδο 1993-2002 κατά μέσο όρο, ένα στα δύο άτομα που εντάσσεται στο εργατικό δυναμικό, εισέρχεται ως απασχολούμενος, ενώ τρία στα τέσσερα άτομα που εισέρχονται στον μη ενεργό πληθυσμό, προέρχονται από τους απασχολούμενους (Διαγράμματα 3.15 και 3.16).

Διάγραμμα 3.15

Διάγραμμα 3.16

Τέλος, όσον αφορά το καθαρό αποτέλεσμα των ροών από και προς τον μη ενεργό πληθυσμό (Διάγραμμα 3.17), διαμορφώνεται κυρίως προς την κατάσταση των ανέργων, καθώς όπως διαπιστώσαμε παραπάνω (αποτελέσματα εισροών-

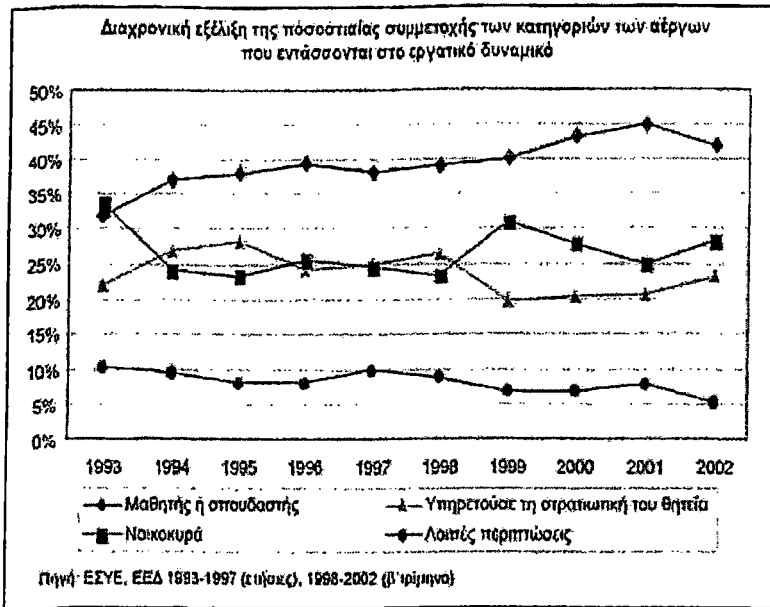
εκροών στην απασχόληση και στην ανεργία), οι εκροές του μη ενεργού πληθυσμού προς την κατάσταση της ανεργίας και οι εισροές από την κατάσταση της απασχόλησης προς την κατάσταση της αεργίας, είναι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες εισροές και εκροές προς την κατάσταση ανεργίας ή απασχόλησης του μη ενεργού πληθυσμού.

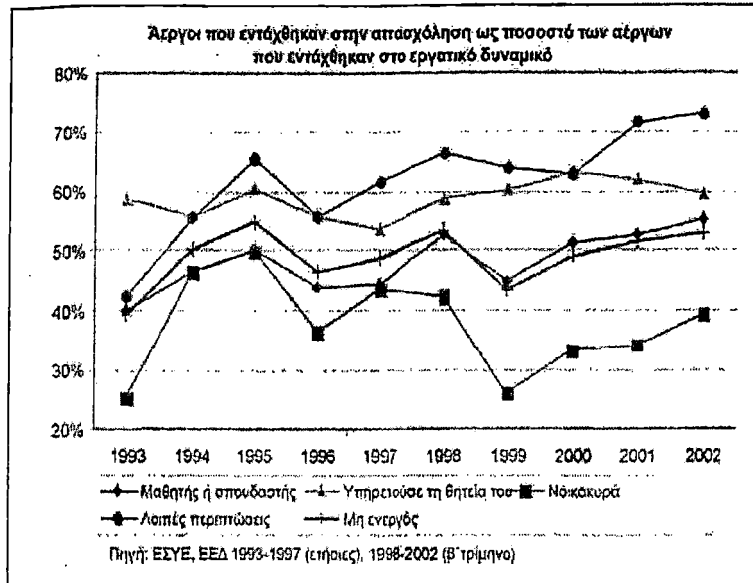
Διάγραμμα 3.17

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαχρονική εξέταση των εκροών από την κατηγορία των άεργων (μη ενεργών) προς το εργατικό δυναμικό. Κατά την εξεταζόμενη περίοδο, το 40% των άεργων που εντάσσονται στο εργατικό δυναμικό προέρχεται από μαθητές ή σπουδαστές, 25% από νοικοκυρές, το 25% περίπου από άτομα που ολοκλήρωσαν την στρατιωτική τους θητεία, ενώ το υπόλοιπο 10% αφορά λοιπές περιπτώσεις (Διάγραμμα 3.18). Από το συγκεκριμένο διάγραμμα διαπιστώνουμε ότι η κατηγορία των μαθητών ή σπουδαστών έχει μία σαφώς ανοδική τάση, και ότι κατά τα τελευταία έτη το ποσοστό των νοικοκυρών τείνει να μετατοπισθεί περισσότερο προς το 30%.

Από τις παραπάνω κατηγορίες, εντάσσονται στην απασχόληση (ως ποσοστό όσων εντάσσονται στο εργατικό δυναμικό), το 60% όσων υπηρετούσαν την στρατιωτική τους θητεία και όσων ανήκουν στις λοιπές περιπτώσεις, το 48% των μαθητών ή σπουδαστών και το 38% των νοικοκυρών (Διάγραμμα 3.19).

Διάγραμμα 3.18

Διάγραμμα 3.19

Από τις ροές μεταξύ απασχόλησης, ανεργίας και αεργίας (Ερευνα Εργατικού Δυναμικού β' τριμήνου 2002), στην κατά φύλο εξέταση διαπιστώνουμε τα παρακάτω:

- Το ποσοστό των απασχολούμενων που παραμένει στην ίδια κατάσταση είναι μεγαλύτερο στους άνδρες από ότι στις γυναίκες, (96,1% έναντι 93,7%), ενώ οι γυναίκες που συνεχίζουν να εργάζονται αντιστοιχούν στο 37,5% του συνόλου των απασχολούμενων.

- Το 1,7% των ανδρών που εργάζονταν τον προηγούμενο χρόνο εισέρχεται στην κατάσταση της ανεργίας και το 2,2% στην κατάσταση της αεργίας, ενώ στις γυναίκες τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 3,2% και 3,1%.
- Το 53% των απασχολούμενων που εισήλθαν στην κατάσταση της ανεργίας ήταν γυναίκες, ενώ αντίθετα το 53,5% των απασχολούμενων που εισήλθαν στην κατάσταση του άεργου είναι άνδρες.
- Το 63% περίπου των ανέργων που παραμένει στην ίδια κατάσταση είναι γυναίκες, ενώ στην κατά φύλο εξέταση τα εν λόγω ποσοστά είναι 65,3% για τις γυναίκες και 55,6% για τους άνδρες.
- Στους άνδρες πάνω από το 1/3 όσων ήταν άνεργοι τον προηγούμενο χρόνο και το 1/4 αντίστοιχα των γυναικών εισέρχονται στην απασχόληση, ενώ και για τα δύο φύλα πάνω από 10% εισέρχεται στην κατάσταση του άεργου.
- Παρόλη την διαφορά του ποσοστού μεταξύ ανδρών-γυναικών που εισήλθαν από την κατάσταση της ανεργίας στην απασχόληση, η αναλογία μεταξύ των φύλων είναι σχεδόν ισόποση, 50,4% γυναίκες έναντι 49,6% άνδρες.
- Το 63,6% των άεργων που παραμένει στην ίδια κατάσταση είναι γυναίκες, ενώ στην κατά φύλο εξέταση τα εν λόγω ποσοστά είναι 96,9% για τις γυναίκες και 96,1% για τους άνδρες.
- Το 2,5% των ανδρών που ήταν άεργοι τον προηγούμενο χρόνο εισέρχεται στην κατάσταση της απασχόλησης και το 1,4% στην κατάσταση της ανεργίας, ενώ στις γυναίκες τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 1,4% και 1,7%.
- Όπως και στις εκροές των ανέργων ομοίως και στις εκροές των άεργων (μη ενεργού πληθυσμού), παρόλη την διαφορά του ποσοστού μεταξύ ανδρών-γυναικών που εισήλθαν από την κατάσταση του άεργου στην απασχόληση, η αναλογία μεταξύ των φύλων είναι σχεδόν ισόποση, 50,2% γυναίκες έναντι 49,8% άνδρες, ενώ πάνω από τα 2/3 όσων εισήλθαν στην κατάσταση της ανεργίας είναι γυναίκες.
- Τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες η μεταβολή στο μέγεθος της απασχόλησης οφείλεται κατά 58% στην είσοδο όσων βρίσκονταν κατά τον προηγούμενο χρόνο στην κατάσταση του ανέργου.

3.3. Οι μετασχηματισμοί στην αγορά εργασίας

Οι ευρωπαϊκές αγορές εργασίας αλλάζουν με ταχείς ρυθμούς από την αρχή της δεκαετίας του '90: γίνονται περισσότερο ευέλικτες, αποψιλώνεται το ρυθμιστικό τους πλαίσιο και υπόκεινται σε αυξανόμενη κατάπτωση. Η επιτυχία

της αμερικανικής οικονομίας, που κατόρθωσε στην διάρκεια της δεκαετίας του '90 να μειώσει το ποσοστό ανεργίας μέχρι το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης χωρίς να αναζωπυρώσει τον πληθωρισμό, ενίσχυσε την άποψη ότι ο κυριότερος λόγος για τις μέτριες επιδόσεις της Ευρώπης σε ό,τι αφορά την απασχόληση είναι οι ανεπαρκώς ευέλικτες αγορές εργασίας. Εν τω μεταξύ, οι νέες τεχνολογίες έχουν επιταχύνει την εισαγωγή νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας και έχουν οδηγήσει σε νέες μορφές εργασίας. Απόηχος αυτών των εξελίξεων είναι οι νέοι στρατηγικοί στόχοι που τέθηκαν από το ευρωπαϊκό συμβούλιο της Λισσαβόνας για την Ευρωπαϊκή Ένωση: στην διάρκεια της επόμενης δεκαετίας, η Ευρώπη πρέπει να γίνει μια «κοινωνία βασισμένη στην γνώση». Ο νέος στόχος έχει σημαντικές επιπτώσεις για την συζήτηση που διεξάγεται για τα ζητήματα της εργασίας, γιατί μετατοπίζει το ενδιαφέρον από την ευελιξία της αγοράς εργασίας στην οργανωτική ευελιξία των επιχειρήσεων και την ανάγκη για περισσότερο ειδικευμένη, αυξημένων δεξιοτήτων και προσαρμοστικότητας εργασιακή δύναμη. Οι δύο κατευθύνσεις, αφενός μεν η ευελιξία, αφετέρου δε η αναβάθμιση του εργατικού δυναμικού, είναι εν πολλοίς αντιφατικές.

Το καθεστώς συσσώρευσης κεφαλαίου που διαμορφώνεται πλέον, δίνει νέο και σημαντικό ρόλο στον τομέα των υπηρεσιών και σε μεγάλο βαθμό στην ανειδίκευτη εργασία, έτσι ώστε μια σημαντική μερίδα των εργαζόμενων τάξεων είναι υποχρεωμένη να δέχεται την πτώση του πραγματικού μισθού της κάτω από τον μισθό που είναι αναγκαίος για την αναπαραγωγή της, και μάλιστα, μέχρις εκείνου του σημείου που τελικά αφαιρούνται από το επίπεδο της ζωής της ανάγκες που μέχρι σήμερα θεωρούνταν ως απαραίτητες για μια «κανονική» και αξιοπρεπή διαβίωση. Μάλιστα, η διατήρηση των μικρών αυξήσεων στους μισθούς αποτελεί μια από τις προϋποθέσεις του νέου καθεστώτος συσσώρευσης. Παρά την εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, η παραγωγικότητα δεν επιταχύνεται θεαματικά (με εξαίρεση την βιομηχανία): η άνοδος της παραγωγικότητας στις ΗΠΑ, όσο σημαντική και αν είναι, απέχει κατά πολύ από τις επιδόσεις των «ένδοξων τριάντα ετών» 1945-1975. Αυτό οφείλεται, κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι οι νέες βάσεις της συσσώρευσης κεφαλαίου βρίσκονται κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών, που δεν επιτυγχάνει υψηλές αυξήσεις της παραγωγικότητας.

Εάν όμως η παραγωγικότητα δεν αυξάνεται με υψηλούς ρυθμούς στον τομέα των υπηρεσιών, τότε, οι πραγματικοί μισθοί θα πρέπει και αυτοί να

αυξάνονται με μικρούς ρυθμούς, αυτό αποτελεί συστατικό στοιχείο της «εύρυθμης» λειτουργίας του οικονομικού συστήματος (αλλιώς οι επιχειρήσεις αρνούνται να παράγουν στο επίπεδο εκείνο που είναι αναγκαίο για την πλήρη απασχόληση). Από αυτό απορρέει η ανάπτυξη ενός ευρέως στρώματος χαμηλόμισθων στις υπηρεσίες. Η συγκράτηση των πραγματικών μισθών εμφανίζεται, λοιπόν, προϋπόθεση της νέας περιόδου άνθισης της «οικονομίας των υπηρεσιών».

Συνολικά, η εύρυθμη λειτουργία του νέου καθεστώτος συσσώρευσης κεφαλαίου που διαμορφώνεται απαιτεί: (α) οι πραγματικοί μισθοί στις υπηρεσίες να αυξάνονται με μικρούς ρυθμούς γιατί η παραγωγικότητα της εργασίας δεν επιταχύνεται επαρκώς, και (β) η παραγωγικότητα να αυξάνεται με υψηλούς ρυθμούς στον τομέα της βιομηχανίας - πράγμα το οποίο θα επιτρέψει στην αξία του παγίου κεφαλαίου να μειωθεί (και να συμβάλει έτσι στην αύξηση της κερδοφορίας). Εάν ισχύσει ένα τέτοιο σενάριο -που θυμίζει έντονα αυτά που ήδη συμβαίνουν στις ΗΠΑ - θα έχουμε ένα μακρό κύμα οικονομικής άνθισης βασισμένο στην κατ' έκταση συσσώρευση του κεφαλαίου στον τομέα των υπηρεσιών (υγεία, εκπαίδευση, ασφάλιση, υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών και διαδικτύου, μεταφορές, βιομηχανία της διασκέδασης και της εστίασης...), ωθούμενο από τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας στον βιομηχανικό τομέα, με μια αγορά εργασίας που θα ανταποκρίνεται στις νέες απαιτήσεις, μια πρόοδο των πραγματικών μισθών που θα υπολείπεται των αυξήσεων της παραγωγικότητας, με μεγάλο ποσοστό χαμηλόμισθων να εργάζονται στον τομέα των υπηρεσιών. Με άλλα λόγια, ένα νέο μακρό κύμα οικονομικής ανάκαμψης μπορεί να συνοδεύεται από απορρύθμιση και στασιμότητα, ή πολύ μικρή πρόοδο για ένα σημαντικό τμήμα των εργαζόμενων τάξεων.

Έτσι, προκύπτει μια διπλή επίπτωση στην αγορά εργασίας και στην οργάνωση της εργασίας: αφενός μεν απαιτείται ευελιξία των «απασχολήσιμων» χαμηλής ειδίκευσης στην αγορά εργασίας που ικανοποιεί τις ανάγκες του τομέα των υπηρεσιών, αφετέρου δε νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας βασισμένες στην γνώση και σε νέες οργανωτικές αρχές στην βιομηχανία (με αντίστοιχη συγκρότηση ενός «ανώτερου» τμήματος της αγοράς εργασίας) και σε μερικούς κλάδους των υπηρεσιών.

Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι αναδύεται ήδη και ένας δεύτερος δυϊσμός της εργασίας στο εσωτερικό των επιχειρήσεων, όπως π.χ. στις τράπεζες όπου

αναπτύσσεται μια πόλωση μεταξύ ενός πυρήνα ειδικευμένων και υπερειδικευμένων εργαζομένων με σταθερή και υψηλά αμειβόμενη απασχόληση, και μιας «περιφέρειας» χαμηλής ειδίκευσης εργαζομένων με πρόσκαιρη και χαμηλά αμειβόμενη απασχόληση.

Πορευόμαστε, δηλαδή, σε ένα καθεστώς διπλής οργάνωσης της εργασίας και διπλής αγοράς της εργασίας: Η μεν εργασία των χαμηλόμισθων ανειδίκευτων στον τομέα των υπηρεσιών οργανώνεται επί των παλαιών αρχών της κατάτμησης της εργασίας, της ιεραρχικής οργάνωσης και του εργοδοτικού δεσποτισμού, που πολύ απέχουν από την «κοινωνία της γνώσης» και το «νέο παραγωγικό υπόδειγμα», η δε εργασία των εργαζομένων σε ένα μεγάλο τμήμα της βιομηχανίας (και σε μερικούς κλάδους των υπηρεσιών ή στο εσωτερικό ορισμένων επιχειρήσεων) οργανώνεται με βάση τις αρχές της ευέλικτης αυτοματοποίησης, της γνώσης και της εσωτερικής ευελιξίας, οργανωτικές αρχές που στηρίζονται στην “αυτοματοποιημένη” πειθαρχία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, η σημασία της διεθνούς διάστασης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος αυξάνεται με ραγδαίο ρυθμό. Όλο και περισσότερες χώρες απελευθερώνουν σταδιακά τις διασυνοριακές ροές προϊόντων, υπηρεσιών και κεφαλαίων με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση του εθνικού χαρακτήρα των αγορών και τη δημιουργία των παγκόσμιων αγορών. Υπό το πρίσμα αυτό, η παγκοσμιοποίηση μπορεί να ορισθεί ως η διαδικασία ενδυνάμωσης του βαθμού αλληλεξάρτησης των οικονομιών των χωρών όλου του κόσμου. Η αλληλεξάρτηση αυτή είναι ο κύριος λόγος που η παγκοσμιοποίηση επηρεάζει τη λειτουργία όλων των επιχειρήσεων. Γεγονότα όπως οι δραστικές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας σε τρίτες χώρες, οι διακρατικές οικονομικές συμφωνίες, οι διακυμάνσεις στις συναλλαγματικές ισοτιμίες και οι πολιτικές μεταβολές, επηρεάζουν ουσιαστικά την ανταγωνιστικότητα μιας επιχείρησης, ανεξάρτητα από το αν δραστηριοποιείται στις διεθνείς αγορές. Η αντίληψη ότι μια επιχείρηση λειτουργεί στην εγχώρια αγορά και συνεπώς δεν επηρεάζεται από τις διεθνείς εξελίξεις είναι στη καλύτερη περίπτωση αφελής. Είναι πολλά τα γεγονότα που επιβεβαιώνουν τη δύναμη των διεθνών οικονομικών αλληλεξαρτήσεων. Το πλέον πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί η οικονομική κρίση στη Νοτιοανατολική Ασία, η οποία σε ελάχιστο χρόνο επεκτάθηκε σε όλο το κόσμο και προκάλεσε σημαντικές αναταράξεις ακόμα και στις πλέον αναπτυγμένες οικονομίες.

Η σημαντικότερη ίσως συνέπεια της παγκοσμιοποίησης είναι η εντατικοποίηση του ανταγωνισμού. Το μικρότερο κατάστημα της γειτονιάς αντιμετωπίζει σκληρό ανταγωνισμό από ετεροεθνείς επιχειρήσεις που του αποσπούν πελάτες και μειώνουν τις πωλήσεις και τα κέρδη του. Αυτό σημαίνει ότι οι εξελίξεις στις διεθνείς αγορές πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων από όλες τις επιχειρήσεις. Συνεπώς η αδυναμία κατανόησης των ιδιαιτεροτήτων των διεθνοποιημένων αγορών από τα στελέχη μιας επιχείρησης θα έχει δυσμενείς συνέπειες για την ανταγωνιστικότητα και την επιβίωσή της. Κάτω από τη συνεχή εντατικοποίηση του ανταγωνισμού που συνεπάγεται η παγκοσμιοποίηση, τείνει να γίνει γενικά αποδεκτό ότι μόνο οι

επιχειρήσεις που μπορούν να παραμείνουν ανταγωνιστικές θα κατορθώσουν να επιβιώσουν μακροχρόνια. Ενδεικτική είναι η επισήμανση του Βέλγου ευρωβουλευτή κ. Willy de Clercq, προέδρου του Ευρωκοινοβουλίου για θέματα εξωτερικών σχέσεων, στο 23ο Διεθνές Συνέδριο Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων (ISBC) που έγινε στην Αθήνα τον Νοέμβριο 1996, ότι το 25-50% των μικρομεσαίων επιχειρήσεων δεν έχουν πιθανότητα να επιβιώσουν στην εποχή της παγκοσμιοποίησης αν δεν προχωρήσουν σε διαρθρωτικές αλλαγές που θα βελτιώσουν την ανταγωνιστικότητά τους.

Η σημασία της διεθνοποίησης των αγορών για τις ελληνικές επιχειρήσεις έγινε εμφανής μετά την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Μέχρι τότε η ελληνική οικονομία ήταν μια παραδοσιακά και σε υψηλό βαθμό κλειστή οικονομία, με ισχυρούς φραγμούς στις διεθνείς συναλλαγές. Η συμμετοχή όμως στην ΕΟΚ υποχρέωσε τις ελληνικές κυβερνήσεις να αρχίσουν το σταδιακό "άνοιγμα" της αγοράς με αποτέλεσμα οι τοπικές επιχειρήσεις να βρεθούν αντιμέτωπες με το διεθνή ανταγωνισμό μέσα στο χώρο που μέχρι τότε θεωρούσαν αποκλειστικά δικό τους. Το άνοιγμα των αγορών της Ανατολικής Ευρώπης επίσης ενδυνάμωσε την ανάγκη κατανόησης του διεθνούς επιχειρηματικού περιβάλλοντος από τις ελληνικές επιχειρήσεις. Πολύ σύντομα πολλές ελληνικές επιχειρήσεις στράφηκαν στις ανεκμετάλλευτες, αλλά και εξαιρετικά επικίνδυνες, αναδυόμενες αγορές του χώρου αυτού με αποτέλεσμα τον πολλαπλασιασμό του όγκου των συναλλαγών της ελληνικής οικονομίας με τις χώρες αυτές. Ωστόσο οι δραστηριότητες των ελληνικών επιχειρήσεων δεν περιορίστηκαν στο εμπόριο αλλά περιλαμβάνουν και την εγκαθίδρυση παραγωγικών εγκαταστάσεων ή και την ίδρυση θυγατρικών επιχειρήσεων που αναλαμβάνουν τη προώθηση και διανομή των προϊόντων τους στις αγορές αυτές.

Στη συνέχεια περιγράφονται οι λόγοι που ώθησαν τις ελληνικές επιχειρήσεις να επεκταθούν διεθνώς. Μετά αναλύονται οι στρατηγικές που μπορεί να εφαρμόσει μια επιχείρηση για να διεθνοποιήσει τις δραστηριότητές της. Τέλος, παρουσιάζονται κάποιες ελληνικές επιχειρήσεις που ήδη έχουν εγκαταστήσει παραγωγικές δραστηριότητες σε διάφορα σημεία της υφελίου.

Οι λόγοι της διεθνούς επέκτασης των ελληνικών επιχειρήσεων

Η διεθνής επέκταση μιας επιχείρησης εντάσσεται στα πλαίσια του μακροχρόνιου στρατηγικού σχεδιασμού της και αποσκοπεί στην επίτευξη

συγκεκριμένων στρατηγικών στόχων. Ωστόσο, ο τελικός στόχος είναι η διατήρηση ή/και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς της και η αύξηση των κερδών της. Οι επιμέρους λόγοι που ώθησαν τις ελληνικές επιχειρήσεις να διεθνοποιηθούν οφείλουν την ύπαρξή τους στην συνεχή επιδίωξή τους να πετύχουν τους στόχους αυτούς. Οι λόγοι αυτοί είναι:

Κορεσμός της εγχώριας αγοράς. Η ελληνική αγορά είναι μικρή και, σε σχέση με τις διεθνείς αγορές, οι δυνατότητες των πλέον δυναμικών τοπικών επιχειρήσεων να αυξήσουν τις πωλήσεις και τα κέρδη είναι περιορισμένες. Η συμμετοχή στην Ε.Ε. και το άνοιγμα των αγορών της Ανατολικής Ευρώπης, ήταν για τις ελληνικές επιχειρήσεις προκλήσεις που δέχτηκαν, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα και τους ανάλογους κινδύνους. Έτσι επεκτάθηκαν στις αγορές αυτές προσδοκώντας σημαντική αύξηση στις πωλήσεις και τα κέρδη τους.

Εντατικοποίηση του ανταγωνισμού στην ελληνική αγορά. Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε. συνετέλεσε στην εντατικοποίηση του ανταγωνισμού στην εγχώρια αγορά. Αυτό οφειλόταν στην έλευση πολλών ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, οι οποίες ουσιαστικά απέκτησαν ελεύθερη πρόσβαση στη τοπική αγορά. Το γεγονός αυτό ώθησε κάποιες ελληνικές επιχειρήσεις που αδυνατούσαν να ανταγωνιστούν τις ξένες επιχειρήσεις, να αναζητήσουν νέες πηγές κερδών στις ανεκμετάλλευτες αγορές των Βαλκανικών και Παρευξείνιων χωρών, όπου τα προϊόντα τους ήταν ακόμα ανταγωνιστικά.

Μείωση του κόστους παραγωγής. Το κόστος παραγωγής αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της ανταγωνιστικότητας μιας επιχείρησης. Για πολλές ελληνικές επιχειρήσεις, κυρίως στους κλάδους της κλωστοϋφαντουργίας και της ένδυσης, η μεταφορά της παραγωγής σε γειτονικές χώρες ήταν προϋπόθεση επιβίωσης καθώς αντιμετώπιζαν σκληρό ανταγωνισμό από επιχειρήσεις χωρών με πολύ χαμηλότερο κόστος παραγωγής. Για κάποιες άλλες, η μείωση του κόστους παραγωγής αποτελούσε στρατηγικό παράγοντα διατήρησης ή/και βελτίωσης της ανταγωνιστικότητάς τους στην εγχώρια αλλά και στη διεθνή αγορά με προφανείς ευνοϊκές επιπτώσεις στα κέρδη τους.

Εκμετάλλευση πρώτων υλών. Για κάποιες ελληνικές επιχειρήσεις, ο σημαντικότερος παράγοντας προσέλκυσης ήταν η εκμετάλλευση των πρώτων υλών (ορυκτά, γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα, δασικός πλούτος) που υπήρχαν στις χώρες επέκτασης. Η εκμετάλλευσή τους μπορεί να εξυπηρετήσει τρεις στρατηγικούς στόχους. Ο πρώτος είναι η εγχώρια παραγωγή προϊόντων που θα προωθηθούν στη τοπική ή/και σε ξένες αγορές. Ο δεύτερος είναι η

διαφοροποίηση του "χαρτοφυλακίου" των πηγών πρώτων υλών και η διασφάλιση της ομαλής ροής τους προς τις παραγωγικές εγκαταστάσεις της επιχείρησης. Ο τελευταίος στόχος είναι η καθετοποίηση της παραγωγής και η μείωση της εξάρτησης της επιχείρησης από προμηθευτές.

Στρατηγική θέση της χώρας. Η θέση κάποιων χωρών επίσης προσέλκυσε ελληνικές επιχειρήσεις καθώς οι χώρες αυτές μπορούν να αποτελέσουν τη "βάση" για τη προώθηση και διανομή των προϊόντων τους σε τρίτες χώρες. Ο παράγοντας αυτός έχει ιδιαίτερη σημασία όταν τα προϊόντα της επιχείρησης είναι ευπαθή και το κόστος μεταφοράς είναι υψηλό.

Πρόσβαση σε υψηλή τεχνολογία. Η προηγμένη τεχνολογία αποτελεί ουσιώδες ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Κάποιες ελληνικές επιχειρήσεις, για να πετύχουν τους στρατηγικούς τους στόχους, χρειάζονταν υψηλή τεχνολογία η οποία όμως δεν ήταν διαθέσιμη εγχώρια. Έτσι στράφηκαν στις διεθνείς αγορές όπου την απέκτησαν με την ολική ή μερική εξαγορά επιχειρήσεων που διέθεταν την επιθυμητή τεχνολογία.

Το μέγεθος της αγοράς. Σημαντικό κίνητρο για τις ελληνικές επιχειρήσεις αποτέλεσαν το μέγεθος και οι προοπτικές ανάπτυξης των αγορών συγκεκριμένων χωρών. Οι παράγοντες αυτοί έχουν καθοριστική σημασία για τον όγκο και τον ρυθμό αύξησης των πωλήσεων των επιχειρήσεων στις χώρες αυτές.

Αποφυγή εμποδίων και περιορισμών στις εξαγωγές. Ο λόγος αυτός υποκινεί τις επιχειρήσεις να υποκαταστήσουν τις εξαγωγές με την ολική ή μερική παραγωγή των προϊόντων τους στη χώρα υποδοχής. Το κίνητρο έγκειται στην αποφυγή των εμποδίων και περιορισμών που επιβάλλονται στο διεθνές εμπόριο. Το κίνητρο είναι ιδιαίτερα ισχυρό όταν η επιχείρηση κατέχει μεγάλο μερίδιο στη ξένη αγορά και οι εξαγωγές και τα κέρδη της από εκεί αποτελούν σημαντικό ποσοστό των αντίστοιχων συνολικών μεγεθών καθώς, αν η χώρα υποδοχής λάβει μέτρα περιορισμού των εισαγωγών, τα κέρδη της θα μειωθούν σημαντικά.

Ακολουθώντας τους πελάτες. Η είσοδος ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια αλλά και η ύπαρξη σημαντικού ελληνικού στοιχείου σε πολλά κράτη του κόσμου, αποτέλεσαν ισχυρά κίνητρα για τη διεθνή επέκταση ελληνικών εταιριών παροχής υπηρεσιών όπως οι τράπεζες και οι ασφαλιστικές εταιρίες. Οι επιχειρήσεις αυτές είχαν ήδη εξασφαλισμένη μία βάση πελατών καθώς, ειδικά στις Βαλκανικές χώρες, οι ελληνικές επιχειρήσεις χρειάζονταν τις υπηρεσίες

τους, ενώ ταυτόχρονα μπορούσαν να τις προσφέρουν και σε ξένες ή τοπικές επιχειρήσεις και άτομα.

Οι παραπάνω λόγοι είναι αυτοί που υποκίνησαν τις ελληνικές επιχειρήσεις να δραστηριοποιηθούν ενεργά διεθνώς. Ωστόσο η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει και τους παρακάτω λόγους οι οποίοι, αν και τα διαθέσιμα στοιχεία δεν δείχνουν να έχουν υποκινήσει ελληνικές επιχειρήσεις, έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στη διεθνή επέκταση πολλών πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Αντεπίθεση στον ανταγωνισμό. Η είσοδος μια επιχείρησης σε μια χώρα μπορεί να αποτελεί στρατηγική κίνηση αντιπερισπασμού στην είσοδο στη "δικιά" της αγορά ενός ανταγωνιστή από τη χώρα αυτή. Στη περίπτωση αυτή ο στόχος της διεθνούς επέκτασης δεν είναι η αποκόμιση κερδών αλλά η πρόκληση προβλημάτων για τον ανταγωνιστή στην χώρα του. Έτσι η "αντεπιτιθέμενη" επιχείρηση ελπίζει ότι θα υποχρεώσει τον ανταγωνιστή της να αναδιπλωθεί και να μειώσει τη παρουσία του στη χώρα της στο ελάχιστο ή/και θα τον αναγκάσει να αφιερώσει τα καλύτερα στελέχη του καθώς και σημαντικά κεφάλαια για να προστατέψει την εγχώρια αγορά του από την "αντεπίθεσή της". Η τελική επιδίωξη της επιχείρησης είναι να ελαχιστοποιήσει την επιτυχία της προσπάθειας του ανταγωνιστή της να εισέλθει στη "δικιά" της αγορά.

Ακολουθώντας τον ανταγωνισμό. Και η περίπτωση αυτή αποτελεί στρατηγική κίνηση αντίδρασης της επιχείρησης στην είσοδο σε μια χώρα ενός ανταγωνιστή. Ο πρωταρχικός στόχος της διεθνούς επέκτασης δεν είναι το κέρδος αλλά η πρόκληση προβλημάτων για τον ανταγωνιστή στη χώρα επέκτασης. Αν και η είσοδος στην αγορά αυτή δεν περιλαμβανόταν στο στρατηγικό σχεδιασμό της, η επιχείρηση αναγκάζεται να ακολουθήσει τον ανταγωνιστή της επειδή θα ήταν στρατηγικό λάθος να του επιτρέψει να "κυριαρχήσει" στη νέα αγορά χωρίς καμιά αντίσταση.

Η ανάλυση των λόγων διεθνοποίησης υποδεικνύει, επίσης, και τις ευνοϊκές συνέπειες της διεθνούς επέκτασης για την επιχείρηση. Πολλές ελληνικές επιχειρήσεις, υποκινούμενες από τους λόγους αυτούς, διεθνοποιήθηκαν και έδρεψαν σημαντικά οικονομικά οφέλη. Ωστόσο κι άλλες ελληνικές επιχειρήσεις πρέπει να μελετήσουν τους λόγους αυτούς και να αξιολογήσουν τα οικονομικά οφέλη που συνεπάγονται, ώστε να αποφασίσουν αν πρέπει να επεκταθούν εκτός Ελλάδας. Πρέπει, επίσης, να τονισθεί ότι συνήθως υπάρχουν περισσότεροι από ένας λόγοι που συνηγορούν στην ανάληψη του δύσκολου και επίπονου στόχου της διεθνούς επέκτασης. Ο εντοπισμός των

ορθών λόγων και η σωστή ιεράρχησή τους αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικά θέματα. Στην αντίθετη περίπτωση, η επιχείρηση μπορεί να προβεί σε άστοχες επιλογές που όχι μόνο δεν θα συνεισφέρουν στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων της αλλά μπορεί να προκαλέσουν και σημαντικές οικονομικές ζημιές.

Στρατηγικές άσκησης διεθνών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων

Η στρατηγική που θα επιλέξει μια επιχείρηση για τη διεύρυνση των δραστηριοτήτων της σε νέες χώρες εξαρτάται από παράγοντες όπως οι στρατηγικοί στόχοι της επιχείρησης, η φύση του προϊόντος της, οι οικονομικές συνθήκες και το επιχειρηματικό περιβάλλον της χώρας-υποδοχής, το μέγεθος των επιχειρηματικών κινδύνων, κ.α. Η επιλογή της κατάλληλης στρατηγικής επηρεάζει ιδιαίτερα την επιτυχή έκβαση του εγχειρήματος, ειδικά όταν η επιχείρηση επεκτείνεται εκτός των εθνικών συνόρων για πρώτη φορά. Παρακάτω θα παρουσιαστούν εν συντομία τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των στρατηγικών αυτών, καθώς και τα πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα που συνεπάγεται η υιοθέτησή τους. Η κατανόησή τους από τα στελέχη της επιχείρησης και η ορθή αξιολόγηση της σημασίας τους για το εγχείρημα αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα για την επιλογή της άριστης στρατηγικής διεθνούς επέκτασης. Η σημασία της επιλογής είναι ακόμα πιο μεγάλη για τις ελληνικές επιχειρήσεις, καθώς η πλειοψηφία των χωρών στις οποίες επεκτείνονται είναι χώρες υψηλών επιχειρηματικών κινδύνων.

Εξαγωγές

Είναι η σχετικά απλούστερη στρατηγική καθώς το προϊόν που εξάγεται μπορεί να παραχθεί στις υπάρχουσες εγκαταστάσεις. Υπάρχουν δύο μορφές εξαγωγών: οι άμεσες και οι έμμεσες εξαγωγές. Οι άμεσες εξαγωγές (direct exports) συνεπάγονται ότι η επιχείρηση αναλαμβάνει α) την εύρεση και την επικοινωνία με τους αλλοδαπούς πελάτες της, β) τη διεκπεραίωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών, γ) τη μεταφορά και παράδοση των προϊόντων στους αγοραστές, και δ) την εξασφάλιση χρηματοδότησης των εξαγωγών. Οι εργασίες αυτές συνήθως υπάγονται στην αρμοδιότητα του τμήματος εξαγωγών.

Στις έμμεσες εξαγωγές (indirect exports) η επιχείρηση παράγει μεν το προϊόν αλλά οι παραπάνω διαδικασίες διεκπεραιώνονται από κάποια άλλη επιχείρηση που λειτουργεί ως διαμεσολαβητής. Οι άμεσες εξαγωγές επιτρέπουν στην επιχείρηση να ελέγχει καλύτερα τη προώθηση και τιμολόγηση των

προϊόντων της στις χώρες εξαγωγής. Επιπλέον αποδίδουν περισσότερα κέρδη σε σχέση με τις έμμεσες εξαγωγές. Ωστόσο η επιτυχία των άμεσων εξαγωγών προϋποθέτει ότι η επιχείρηση διαθέτει τα απαιτούμενα κεφάλαια και το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό για την οργάνωση και στελέχωση ενός αποτελεσματικού τμήματος εξαγωγών.

Οι επιχειρήσεις-διαμεσολαβητές που ασχολούνται με έμμεσες εξαγωγές διακρίνονται στις Εταιρίες Διαχείρισης Εξαγωγών (ΕΔΕξ - Export Management Companies) και τις Εταιρίες Διεθνούς Εμπορίου (ΕΔΕμ - International Trading Companies). Χρησιμοποιούνται κυρίως από μικρές επιχειρήσεις που δεν διαθέτουν τα απαιτούμενα κεφάλαια και τεχνογνωσία για τη διεξαγωγή εξαγωγών ή που απλώς δεν θέλουν να εμπλακούν στις πολύπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες των εξαγωγών και να αναλάβουν τους σχετικούς κινδύνους. Οι ΕΔΕξ ενεργούν σαν να είναι το τμήμα εξαγωγών της επιχείρησης-παραγωγού. Οι ΕΔΕμ είναι συνήθως μεγάλες επιχειρήσεις με θυγατρικές και αντιπροσωπείες σε πολλές χώρες. Εμπορεύονται προϊόντα που αγοράζουν από παραγωγούς σε διάφορες χώρες. Οι ΕΔΕμ συχνά αποτελούν κοινοπραξίες επιχειρήσεων που επιθυμούν να χρησιμοποιήσουν τις υπηρεσίες της για να εξάγουν ή να εισάγουν προϊόντα και πρώτες ύλες. Επειδή η λειτουργία τους θεωρείται ότι συνεισφέρει στην αύξηση των εξαγωγών και στην επίτευξη χαμηλότερων τιμών για τα εισαγόμενα προϊόντα, πολλές χώρες δίνουν σημαντικά οικονομικά και φορολογικά κίνητρα, για την ίδρυση ΕΔΕμ. Στην Ελλάδα θεσμοθετήθηκαν το 1996 με νόμο (2372/96, Φ.Ε.Κ. 29/Α/28.1.96) που δίνει κίνητρα όπως αυξημένες αποσβέσεις, επιδότηση των επενδύσεων των ΕΔΕμ στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, κ.α. Στα πλαίσια του νέου νόμου, η Εμπορική Τράπεζα σε συνεργασία με 18 επιχειρήσεις, τον Ελληνικό Οργανισμό Εξωτερικού Εμπορίου (ΟΠΕ) και τον Οργανισμό Ασφάλισης Εξαγωγικών Πιστώσεων (ΟΑΕΠ), ανακοίνωσε στα τέλη Ιανουαρίου 1998 τη λειτουργία της INTRADE. Επίσης η Τράπεζα Μακεδονίας-Θράκης διαπραγματεύεται με κάποιες επιχειρήσεις την ίδρυση της Balkan Trading Company. Τέλος, δεκαπέντε ελληνικές επιχειρήσεις ίδρυσαν την Ελληνική Διεθνούς Εμπορίου που θα προσφέρει τις υπηρεσίες της στους μετόχους αλλά και σε άλλες επιχειρήσεις. Τα σπουδαιότερα πλεονεκτήματα των εξαγωγών είναι ότι α) δεν απαιτούνται μεγάλες επενδύσεις ή κεφάλαια, εκτός αν οι δυνατότητες εξαγωγών είναι τόσο μεγάλες που η παραγωγική δυναμικότητα δεν επαρκεί, β) οι κίνδυνοι που αναλαμβάνει η επιχείρηση όταν χρησιμοποιεί τις υπάρχουσες παραγωγικές

εγκαταστάσεις είναι σχετικά μικροί, και γ) οι εξαγωγές δίνουν στην επιχείρηση την ευκαιρία να κατανοήσει τις απαιτήσεις και τις ιδιαιτερότητες της ξένης αγοράς καθώς και να ελέγξει την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της πριν αρχίσει να παράγει εκεί.

Οι εξαγωγές έχουν αρκετά μειονεκτήματα που αποθαρρύνουν ιδιαίτερα τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις να ασχοληθούν με το εξαγωγικό εμπόριο. Τα σημαντικότερα είναι ότι α) συνεπάγονται επιπρόσθετα κόστη όπως κόστος μεταφοράς, ασφάλισης, τελωνειακής διεκπεραίωσης, κ.α. που αυξάνουν την τιμή των προϊόντων και μειώνουν την ανταγωνιστικότητά τους, β) είναι ευάλωτες στους φραγμούς στο διεθνές εμπόριο οι οποίοι μπορούν να αποκλείσουν τα προϊόντα τους από την ξένη αγορά, γ) η επιχείρηση δεν έχει άμεση επαφή με τις ξένες αγορές με αποτέλεσμα να υστερεί η πληροφόρησή της όσο αφορά τις ανταγωνιστικές συνθήκες και τις μεταβολές στις προτιμήσεις, προσδοκίες, και απαιτήσεις των πελατών της, και δ) η διαχείριση των εξαγωγών είναι μια πολύπλοκη διαδικασία που απαιτεί από την επιχείρηση γνώση των διαδικασιών και κανονισμών όχι μόνο στη χώρα της αλλά και στις χώρες όπου εξάγει τα προϊόντα της.

Συμφωνίες Παραγωγής (Contract Manufacturing)

Οι συμφωνίες παραγωγής χρησιμοποιούνται εκτεταμένα στη μεταποίηση. Με τις συμφωνίες αυτές η επιχείρηση αναθέτει τη παραγωγή ή συναρμολόγηση του προϊόντος σε τοπική επιχείρηση. Το προϊόν φέρει την επωνυμία της επιχείρησης, η οποία επίσης προωθεί και διαθέτει το προϊόν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα χρήσης συμφωνιών παραγωγής αποτελεί η πολυεθνική εταιρία αθλητικών ειδών NIKE που δεν διαθέτει ιδιόκτητες παραγωγικές εγκαταστάσεις. Το βασικό πλεονέκτημά τους είναι ότι η επιχείρηση μπορεί να παράγει το προϊόν της σε άλλες χώρες χωρίς να αναλάβει τους κινδύνους της επένδυσης ιδίων κεφαλαίων εκεί. Επιπλέον δίνουν διέξοδο στην επιχείρηση όταν το μέγεθος της ξένης αγοράς δεν δικαιολογεί την εγκαθίδρυση παραγωγικών εγκαταστάσεων ή όταν η χώρα θεωρείται αγορά υψηλών επιχειρηματικών κινδύνων. Το βασικό μειονέκτημά τους είναι ότι η επιχείρηση πρέπει να διασφαλίσει την ποιότητα και τα επιθυμητά πρότυπα του προϊόντος που παράγει η τοπική επιχείρηση για λογαριασμό της. Επιπλέον πρέπει να είναι φειδωλή όσον αφορά τη τεχνολογία και την τεχνογνωσία που θα μεταφέρει στον εταίρο της καθώς, μετά τη λήξη της

συμφωνίας, αυτός μπορεί να παράγει και να διαθέτει διεθνώς ανταγωνιστικά προϊόντα.

Συμφωνίες Παραχώρησης Δικαιωμάτων Εκμετάλλευσης (Licensing)

Μέσω των συμφωνιών αυτών μια επιχείρηση παραχωρεί το δικαίωμα χρήσης της εμπορικής ονομασίας ή του σήματός της σε μια άλλη επιχείρηση που έχει το δικαίωμα να παράγει και να διαθέτει προϊόντα με την ονομασία της παραχωρούσας επιχείρησης. Η τελευταία συνήθως αμείβεται με ένα ποσοστό επί των πωλήσεων της επιχείρησης που αποκτά τα δικαιώματα. Οι συμφωνίες αυτές χρησιμοποιούνται και για τη παραχώρηση τεχνολογίας και τεχνογνωσίας. Μπορεί επίσης να ισχύουν για μια συγκεκριμένη χώρα ή γεωγραφική περιοχή. Η στρατηγική αυτή χρησιμοποιείται ευρέως στη παραγωγή καλλυντικών, καταναλωτικών και φαρμακευτικών προϊόντων.

Τα σημαντικότερα πλεονεκτήματά της είναι ότι η επιχείρηση **α)** μπορεί να αυξήσει τα κέρδη της χωρίς να δεσμεύσει κεφάλαια, **β)** μπορεί να φέρει τα προϊόντα της σε νέες αγορές, επιμηκύνοντας το κύκλο ζωής τους, ακόμα κι αν δεν διαθέτει τα απαιτούμενα κεφάλαια ή αν το μέγεθος των αγορών δεν δικαιολογεί την ανάληψη των επιχειρηματικών κινδύνων που συνεπάγεται η εγχώρια παραγωγή, και **γ)** αποκτά ένα σύμμαχο στη προσπάθειά της να αποτρέψει την παράνομη εκμετάλλευση της τεχνολογίας της ή του εμπορικού σήματός της. Τα σπουδαιότερα μειονεκτήματά τους είναι ότι **α)** με τη παραχώρηση της τεχνολογίας της, η επιχείρηση διακινδυνεύει να "δημιουργήσει" ένα ανταγωνιστή που θα έχει τεχνολογία ίδια ή παρεμφερή με τη δική της, **β)** η επιχείρηση πρέπει να εξασφαλίσει ότι τα προϊόντα που θα παράγει η συμβαλλόμενη επιχείρηση θα είναι ποιοτικά ανάλογα με τα προϊόντα που παράγει εκείνη καθώς, στην αντίθετη περίπτωση, διακινδυνεύει τη φήμη της, και **γ)** η παραχωρούσα επιχείρηση δεν ελέγχει τις στρατηγικές marketing που ακολουθεί ο εταίρος της και δεν μπορεί να τον εντάξει στο στρατηγικό σχεδιασμό της.

Η στρατηγική του licensing ενδείκνυται κυρίως για επέκταση σε χώρες όπου η πολιτική και οικονομική κατάσταση δεν είναι σταθερή και η μακροχρόνια δέσμευση ιδίων κεφαλαίων συνεπάγεται την ανάληψη υψηλών επιχειρηματικών κινδύνων. Ωστόσο η χρήση της δεν ενδείκνυται σε χώρες όπου η διασφάλιση των πνευματικών δικαιωμάτων είναι δύσκολη και ο κίνδυνος κλοπής της τεχνολογίας και τεχνογνωσίας της επιχείρησης είναι μεγάλος. Η

παράνομη χρήση τους μπορεί να αντισταθμίσει τα οικονομικά οφέλη που συνεπάγεται η χρήση της στρατηγικής αυτής.

Συμφωνίες Δικαιόχρησης (Franchising)

Οι συμφωνίες δικαιόχρησης χρησιμοποιούνται περισσότερο σε κλάδους υπηρεσιών όπως η διαφήμιση, τα εστιατόρια ταχείας σίτισης, τα καταστήματα ενδυμάτων και υποδημάτων, κ.α. Η χρήση τους ωστόσο ήδη επεκτείνεται και στη μεταποίηση (βιομηχανικό franchising). Τα πλεονεκτήματά τους είναι σχεδόν τα ίδια με αυτά των συμφωνιών παραγωγής και παραχώρησης δικαιωμάτων εκμετάλλευσης. Ωστόσο οι συμφωνίες δικαιόχρησης απαιτούν μεγαλύτερες επενδύσεις, ειδικά όταν η επιχείρηση αποφασίσει να παράγει στη ξένη χώρα προϊόντα με τα οποία προμηθεύει τους τοπικούς συνεργάτες της ή να συμμετάσχει στην ιδιοκτησία της τοπικής επιχείρησης. Βασικό μειονέκτημά τους είναι ότι ο έλεγχος της ποιότητας των προϊόντων και των υπηρεσιών που προσφέρουν οι εταίροι της σε διάφορα σημεία του κόσμου, καθώς και ο έλεγχος της τήρησης των όρων της συμφωνίας, είναι δύσκολος και φυσικά δαπανηρός.

Διοικητικά Συμβόλαια (Management Contracts)

Η στρατηγική αυτή συνεπάγεται την ανάληψη της ευθύνης διοίκησης μιας άλλης επιχείρησης. Η αμοιβή της επιχείρησης που αναλαμβάνει το συμβόλαιο εξαρτάται από την οικονομική επίδοση της άλλης επιχείρησης υπό τη νέα διοίκηση. Τα σημαντικότερα πλεονεκτήματά τους είναι ότι α) τα στελέχη της επιχείρησης έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν τη ξένη αγορά και να αποκτήσουν εμπειρίες και διασυνδέσεις που μπορεί να φανούν εξαιρετικά χρήσιμες, αν αργότερα η επιχείρηση αποφασίσει να δραστηριοποιηθεί αυτόνομα στη χώρα αυτή, β) η επιχείρηση μπορεί να αυξήσει τα κέρδη της χωρίς να επενδύσει ίδια κεφάλαια στη ξένη χώρα, και γ) η επιχείρηση μπορεί να ευνοηθεί από τη χορήγηση συμβολαίων προμηθειών από την ξένη επιχείρηση καθώς τα ανώτερα διοικητικά στελέχη είναι "δικοί της άνθρωποι". Η στρατηγική αυτή δεν έχει ουσιαστικά μειονεκτήματα καθώς η επιχείρηση που την υιοθετεί δεν αναλαμβάνει σοβαρές δεσμεύσεις ή κινδύνους.

Η στρατηγική Management Contracts χρησιμοποιήθηκε από πολυεθνικές επιχειρήσεις για να εισέλθουν στην ελληνική αγορά. Παραδείγματα αποτελούν η βρετανική πολυεθνική Brown & Root, στελέχη της οποίας ανέλαβαν τη διοίκηση

των Ναυπηγείων Σκαρμαγκακά, και η ελβετική πολυεθνική Egon Zehnder International που εγκατέστησε ανώτατα στελέχη στη διοίκηση της SOFTEX.

Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (Foreign Direct Investment)

Οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) συνεπάγονται τη μεταφορά κεφαλαίων, τεχνολογίας και ανθρώπινου δυναμικού σε ξένες χώρες με αποτέλεσμα να θεωρείται ως η στρατηγική με τους υψηλότερους κινδύνους. Ωστόσο οι ΑΞΕ χρησιμοποιούνται εκτεταμένα και ο όγκος τους αυξάνεται με ταχύ ρυθμό. Οι ΑΞΕ μπορούν να γίνουν με τις ακόλουθες μορφές.

α. Θυγατρική αποκλειστικής ιδιοκτησίας (wholly-owned subsidiary).

Η επιχείρηση ιδρύει μια νέα επιχείρηση στη ξένη χώρα και είναι ο μοναδικός μέτοχος. Η θυγατρική μπορεί να είναι μια εντελώς νέα επιχείρηση (greenfield strategy) ή μια τοπική επιχείρηση την οποία εξαγόρασε (acquisition strategy). Τα πλεονεκτήματα της μορφής αυτής είναι ότι η μητρική α) διατηρεί το διοικητικό έλεγχο της θυγατρικής με όλα τα πλεονεκτήματα που συνεπάγεται αυτό για τη διαμόρφωση και εφαρμογή των στρατηγικών της σε παγκόσμιο επίπεδο, και β) καρπώνεται το σύνολο των κερδών της θυγατρικής. Τα μειονεκτήματα είναι ότι α) η μητρική επιχείρηση επιβαρύνεται με το σύνολο του οικονομικού κόστους του εγχειρήματος και αναλαμβάνει όλους τους κινδύνους, και β) η θυγατρική χαρακτηρίζεται ως "ξένη", χαρακτηρισμός που μπορεί να προδιαθέσει δυσμενώς την κοινή γνώμη, την κυβέρνηση και τις δημόσιες υπηρεσίες.

β. Κοινοπραξία (joint venture). Είναι το αποτέλεσμα της συνεργασίας μιας ή περισσοτέρων "ξένων" επιχειρήσεων με μία ή περισσότερες τοπικές επιχειρήσεις για τη δημιουργία μιας νέας ή για την εξαγορά μιας τοπικής επιχείρησης. Οι εταίροι συνεισφέρουν κεφάλαια, στελεχιακό δυναμικό, τεχνολογία και τεχνογνωσία. Συνήθως συνεισφέρουν τον παραγωγικό συντελεστή στον οποίο υπερτερούν σε σχέση με τους υπόλοιπους εταίρους. Τα πλεονεκτήματά τους είναι ότι α) η επιχείρηση αποκτά έναν εταίρο που έχει τις κατάλληλες γνωριμίες και διασυνδέσεις, γνωρίζει το επιχειρηματικό περιβάλλον και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της χώρας, και με τον οποίο η επιχείρηση μοιράζεται το κόστος και τους κινδύνους του εγχειρήματος, β) η νομοθεσία πολλών χωρών δίνει σημαντικά οικονομικά κίνητρα στις κοινοπραξίες με αποτέλεσμα η ίδρυση θυγατρικής να συνεπάγεται διαφυγόντα κέρδη, και γ) μειώνει σημαντικά τον κίνδυνο εθνικοποίησης. Τα μειονεκτήματα οφείλονται στο ότι η επιχείρηση δεν ελέγχει απόλυτα τη διοίκηση της νέας επιχείρησης με

αποτέλεσμα να μη μπορεί να την εντάξει στο στρατηγικό σχεδιασμό της. Επιπλέον, όπως δείχνει η πρακτική εμπειρία, πολύ συχνά παρουσιάζονται διαφορές και διαφωνίες ανάμεσα στους εταίρους σχετικά με τους στόχους και τη στρατηγική της κοινοπραξίας με αποτέλεσμα τη διάλυσή της.

γ. Μερική Εξαγορά (Partial Acquisition). Η επιχείρηση αποκτά μέρος των μετοχών μιας τοπικής επιχείρησης. Η μερική εξαγορά είναι δυνατόν να είναι και αμοιβαία οπότε οι δύο επιχειρήσεις ανταλλάσσουν πακέτα μετοχών. Η συνεργασία τους μπορεί να πάρει τη μορφή ανταλλαγής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, κοινής έρευνας για ανάπτυξη νέας τεχνολογίας ή νέων προϊόντων, συμφωνιών αμοιβαίας διανομής των προϊόντων τους, μακροχρόνιων συμφωνιών αμοιβαίας αγοράς προϊόντων, κ.α. Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της μορφής αυτής ταυτίζονται, με μικρές διαφοροποιήσεις, με αυτά των κοινοπραξιών.

Παγκόσμιες Στρατηγικές Συμμαχίες (Global Strategic Alliances)

Οι παγκόσμιες στρατηγικές συμμαχίες (ΠΣΣ) αποτελούν επίσημες ή ανεπίσημες συμφωνίες συνεργασίας μεταξύ δύο ή περισσότερων επιχειρήσεων για την επίτευξη κοινών επιχειρηματικών στόχων στις διεθνείς αγορές, όπως η είσοδος σε νέες χώρες. Πολύ συχνά οι ΠΣΣ σχηματίζονται από επιχειρήσεις που ήδη ανταγωνίζονται στις διεθνείς αγορές. Μπορούν να πάρουν τη μορφή συμφωνιών παραγωγής και παραχώρησης δικαιωμάτων εκμετάλλευσης, κοινοπραξιών, μερικών εξαγορών καθώς και συμφωνιών ανταλλαγής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, έρευνας και ανάπτυξης νέων προϊόντων και τεχνολογιών, και αμοιβαίας χρήσης των δικτύων διανομής για τη προώθηση των προϊόντων των εταίρων.

Τα πλεονεκτήματα των ΠΣΣ είναι πολλά και σημαντικά και για το λόγο αυτό χρησιμοποιούνται εκτεταμένα. Όπως είπε και ο Ronald Smith, Πρόεδρος της British Aerospace, που είναι ένας από τους εταίρους της κοινοπραξίας Airbus Industry: "Μια συμμαχία είναι ένας από τους ταχύτερους και φθηνότερους τρόπους για την ανάπτυξη παγκόσμιας στρατηγικής". Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των ΠΣΣ διαφοροποιούνται ανάλογα με τη μορφή τους. Το πλεονέκτημα που ισχύει για όλες τις μορφές ΠΣΣ είναι ότι οι ικανότητες και τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα (strengths) ενός εταίρου καλύπτουν αδυναμίες (weaknesses) του/ων άλλου/ων εταίρου/ων. Έτσι οι εταίροι μπορούν να επιτύχουν τους στόχους τους στις διεθνείς αγορές με

χαμηλότερο κόστος σε σύγκριση με τη περίπτωση που θα προσπαθούσαν αυτόνομα. Το αντίστοιχο μειονέκτημα είναι ότι οι ΠΣΣ αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα επιβίωσης καθώς οι εταίροι μπορεί να ανακαλύψουν καθυστερημένα ότι οι στρατηγικοί τους στόχοι σε κάποιους τομείς ή η φιλοσοφία και η επιχειρηματική τους κουλτούρα διαφέρουν ουσιαστικά με αποτέλεσμα τη διάλυση της συμμαχίας.

Η ελληνική παραγωγή στις διεθνείς αγορές

Πολλές ελληνικές επιχειρήσεις έχουν χρησιμοποιήσει μια ή περισσότερες από τις στρατηγικές που αναλύθηκαν προηγουμένως για να εισέλθουν σε χώρες που θεωρούσαν ότι προσέφεραν ελκυστικές επενδυτικές ευκαιρίες. Στη συνέχεια θα παρουσιαστεί η διεθνής επέκταση μερικών ελληνικών επιχειρήσεων που έχουν πραγματοποιήσει σημαντικές επενδύσεις σ' ένα μεγάλο αριθμό χωρών. Μια από τις επιχειρήσεις με τον υψηλότερο βαθμό διεθνοποίησης είναι η Ελληνική Εταιρεία Εμφιαλώσεως (3E). Η 3E επεκτάθηκε διεθνώς μέσω κοινοπραξιών, θυγατρικών, μερικών εξαγορών και ανταλλαγής πακέτων μετοχών. Οι χώρες στις οποίες έχει παρουσία είναι η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Ο.Δ. της Γιουγκοσλαβίας, η Π.Γ.Δ. της Μακεδονίας, η Αρμενία, η Μολδαβία, η Ρωσία, η Νιγηρία, η Ιρλανδία, η Βόρειος Ιρλανδία κι η Ινδονησία (μέσω της Frigoglass).

Η Chirpita International είναι άλλη μία ελληνική επιχείρηση με σημαντική διεθνή παρουσία. Η Chirpita έχει επεκταθεί διεθνώς κυρίως μέσω κοινοπραξιών. Οι χώρες στις οποίες παράγει τα προϊόντα της είναι η Βουλγαρία, η Πορτογαλία και η Αίγυπτος. Επιπλέον, έχει ιδρύσει θυγατρική στην Ισπανία, έχει υπογράψει συμφωνία παραγωγής των προϊόντων της στην Ιταλία με τοπική επιχείρηση, έχει κλείσει συμφωνία για τη εξαγορά του 80% των μετοχών μιας επιχείρησης στην Ουκρανία, έχει γραφεία αντιπροσωπείας στη Ρωσία, ενώ εξετάζει το ενδεχόμενο εισόδου στις αγορές της Νοτιοανατολικής Ασίας και της Νοτίου Αμερικής. Η Ιντρακόμ δραστηριοποιείται στο τομέα τηλεπικοινωνιακού και ηλεκτρονικού υλικού υψηλής τεχνολογίας και έχει να παρουσιάσει υψηλού επιπέδου επιδόσεις στις διεθνείς αγορές. Η επέκταση της Ιντρακόμ έγινε κυρίως με κοινοπραξίες και στρατηγικές συμμαχίες (συμφωνίες ανάπτυξης τεχνολογίας και προϊόντων, συμφωνίες παραγωγής) με ηγετικές πολυεθνικές εταιρίες του κλάδου, όπως οι IBM, Ericsson, Hughes, Northrop Grumman, BGT, Thomson, Ramsys και SR Telecom. Η Ιντρακόμ έχει αναπτύξει παραγωγικές δραστηριότητες στη

Βουλγαρία, στη Ρουμανία, στην Αλβανία, στη Ρωσία και στη Μολδαβία ενώ διερευνά τις δυνατότητες εισόδου στην αγορά των ΗΠΑ με την εξαγορά τοπικής εταιρίας ηλεκτρονικών. Η Πετζετάκις είναι μία από τις παλαιότερες ελληνικές βιομηχανίες κι ίσως η πρώτη ελληνική επιχείρηση που απέκτησε το χαρακτήρα της πολυεθνικής. Οι χώρες όπου δραστηριοποιείται με θυγατρικές ή κοινοπρακτικές εταιρίες, είναι οι ΗΠΑ, η Γερμανία, η Πορτογαλία, η Κίνα και το Ιράν. Επιπλέον, η Πετζετάκις διερευνά τις προοπτικές εισόδου στη Ρουμανία και την Ινδία.

Η Αργυρομεταλλευμάτων και Βαρυτίνης είναι επίσης μια από τις παλαιότερες ελληνικές "πολυεθνικές". Η Α&Β είναι μια από τις μεγαλύτερες ελληνικές επιχειρήσεις στο κλάδο της εξόρυξης. Η παρουσία της επεκτείνεται, κυρίως με κοινοπραξίες και μερικές εξαγορές, στη Γερμανία, στη Γαλλία, στην Ιταλία, στην Ισπανία, στη Τουρκία, στη Βουλγαρία, στη Ρουμανία και στην Κίνα.

Η Καπνική Μιχαηλίδης δραστηριοποιείται στο κλάδο της επεξεργασίας και εμπορίας καπνού. Η Καπνική έχει επεκταθεί μέσω εξαγορών και κοινοπραξιών στην Ιταλία, στην Αλγερία, στη Βουλγαρία, στην Αλβανία, στη Τουρκία, στη Π.Γ.Δ. της Μακεδονίας, στη Μολδαβία και στη Σλοβακία. Ο όμιλος βιομηχανιών χάρτου Ζερίτη, γνωστός σαν Χαρτοποιία Θράκης, έχει επίσης σημαντική παρουσία στο εξωτερικό. Ο όμιλος Ζερίτη ελέγχει δύο επιχειρήσεις χαρτοποιίας στην Ουγγαρία, μία στην Αίγυπτο, ενώ τον Νοέμβριο του 1997 ολοκλήρωσε την εξαγορά του 58% μιας βουλγαρικής χαρτοποιίας με στόχο, ωστόσο, την εξαγορά και του υπόλοιπου 42% μέσα στο 1998. Η Μαΐλλης παράγει υλικά συσκευασίας με ηγετική θέση στο κλάδο της, καθώς θεωρείται ως ο δεύτερος μεγαλύτερος παραγωγός χαλυβδοταινίας περιέδεσης στο κόσμο. Η Μαΐλλης έχει ιδρύσει θυγατρικές στη Βουλγαρία, στη Ρουμανία και στην Πολωνία, υποκατάστημα στο Βέλγιο ενώ είναι υπό εξέλιξη η ίδρυση θυγατρικής στη Τσεχία.

Η Selonda δραστηριοποιείται στο κλάδο των ιχθυοκαλλιεργειών και αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση εταιρίας που επεκτείνεται διεθνώς όχι μόνο με ΑΞΕ αλλά και με την πώληση τεχνολογίας και τεχνογνωσίας καθώς και με διοικητικά συμβόλαια. Ο όμιλος έχει επεκταθεί στην Ιταλία, το Κουβέιτ, τη Σιγκαπούρη ενώ υπό εξέλιξη βρίσκεται παραγωγική επένδυση στην Ινδονησία. Ταυτόχρονα διερευνά τις δυνατότητες εισόδου στην Κίνα αλλά και σε άλλες χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας.

Η γαλακτοβιομηχανία Δέλτα επεκτάθηκε και συνεχίζει να επεκτείνεται επιθετικά στις αγορές των Βαλκανίων. Η Δέλτα δραστηριοποιείται παραγωγικά, κυρίως μέσω κοινοπραξιών, στη Βουλγαρία, στη Ρουμανία, και στη Π.Γ.Δ. της Μακεδονίας, ενώ για τη διετία 1998-99 έχει προγραμματίσει την ανέγερση εργοστασίων στη Γιουγκοσλαβία και στην Ουκρανία.

Τέλος, η πρωτοπόρα ελληνική εταιρία εστιατορίων ταχείας εστίασης Goody's, χρησιμοποιώντας τις στρατηγικές της δικαιόχρησης αλλά και των ΑΞΕ, έχει επεκταθεί στη Βουλγαρία και στην Κύπρο, ενώ διερευνά τις προοπτικές εισόδου στις αγορές της Πορτογαλίας και της Ισπανίας.

Η προηγούμενη παρουσίαση ελληνικών επιχειρήσεων που έχουν δραστηριοποιηθεί παραγωγικά εκτός των ελληνικών συνόρων οπωσδήποτε δεν είναι εξαντλητική. Υπάρχουν πολλές και αξιοσημάντες επιχειρήσεις, μικρές και μεγάλες, που έχουν "διεθνοποιήσει" με επιτυχία τις δραστηριότητές τους και η παρουσίαση των οποίων δεν είναι δυνατή εδώ λόγω περιορισμένου χώρου. Ο στόχος αυτής της ενδεικτικής παρουσίασης είναι να δείξει ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις, με τη προϋπόθεση ότι είναι διατεθειμένες να καταβάλλουν τις απαιτούμενες προσπάθειες, έχουν τις δυνατότητες και τη δυναμική να επεκταθούν με επιτυχία στο διεθνή οικονομικό χώρο με προφανή οφέλη για την ελληνική οικονομία και το κοινωνικό σύνολο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΥΝΟΨΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Η ελληνική οικονομία, ιδιαίτερα μάλιστα την αμέσως επόμενη περίοδο με τις νέες συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 25 κρατών-μελών των 470 εκατομμυρίων πολιτών και τη σύγχρονη διαδικασία διεθνοποίησης με τις νέες προκλήσεις και τα νέα χαρακτηριστικά στοιχεία, απαιτείται να θέσει ως κεντρικό αναπτυξιακό στόχο των οικονομικών και κοινωνικών της επιλογών την επίτευξη της πραγματικής σύγκλισης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Οι νέες προκλήσεις και τα νέα στοιχεία της σύγχρονης διαδικασίας διεθνοποίησης αφορούν στη μεταβολή του προτύπου της κρατικής παρέμβασης στις αγορές αγαθών, χρήματος και εργασίας, σ' ένα πρότυπο, διεθνοποίησης των αγορών κεφαλαίου και χρήματος και αυτονόμησής τους από την πραγματική οικονομία¹². Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων είναι τα τελευταία χρόνια οι διεθνείς και ευρωπαϊκές πολιτικές να προσανατολίζονται περισσότερο στον στρατηγικό άξονα “των απελευθερωμένων αγορών και των αποκλεισμένων κοινωνιών”, παρά στον άξονα “των αποτελεσματικών οικονομιών και των αλληλέγγυων κοινωνιών”.

Ιδιαίτερα κατά το 2003 όπου παρατείνεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση η οικονομική επιβράδυνση, οι προβληματισμοί και οι πολιτικές που υποστηρίζονται για την ανάκαμψη της ευρωπαϊκής οικονομίας επικεντρώνονται στις απόψεις: είτε της περισσότερης ελευθερίας των αγορών και της ανάληψης ατομικής ευθύνης είτε της ανάπτυξης και της αύξησης των κοινοτικών πόρων για πολιτικές συνοχής και αλληλεγγύης¹³.

Παράλληλα, η σύγχρονη διαδικασία διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν πρέπει να αποτελέσει “ανταγωνιστική” συνιστώσα της εμβάθυνσης και της πραγματικής σύγκλισης. Έτσι, οι νέες προκλήσεις και τα νέα στοιχεία για τον κόσμο της εργασίας, αφορούν στην νέα στόχευση της αναπτυξιακής στρατηγικής

---

¹² Πάντειο Πανεπιστήμιο: Εργασία 2002, Αθήνα 2002, σελ. 7.

¹³ M. Barnier: Propositions pour une croissance européenne, “Le Monde”, 9/7/2003, σελ. 1 και 12. Ο συγγραφέας στις προτάσεις του περιλαμβάνει την ανάπτυξη νέων πολιτικών: στο ευρώ, το σύμφωνο σταθερότητας, το κοινοτικό προϋπολογισμό, τις επενδύσεις, την έρευνα, την δημογραφία (ενεργή οικογενειακή πολιτική), την ρύθμιση, την συνοχή και αλληλεγγύη”.

(επίτευξη πραγματικής σύγκλισης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο) καθώς και στην διαμόρφωση της νέας σύνθεσης στην οικονομική και κοινωνική πολιτική.

Η νέα αυτή σύνθεση προϋποθέτει την ενεργοποίηση των κοινωνικών και παραγωγικών δυνάμεων της χώρας μας, ξεπερνά τα εθνικά μας σύνορα, αφού μετά την κυκλοφορία του ευρώ και την διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κεντρικό αίτημα κοινωνικών και οικονομικών φορέων της Ένωσης αναδεικνύεται η αναγκαιότητα βελτίωσης της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας των ευρωπαίων πολιτών καθώς και η ανάπτυξη ευρωπαϊκών οικονομικών, κοινωνικών κλπ. πολιτικών, ως “εφαλτήριο αναβάθμισης”, εκτός των άλλων, της θέσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο παγκόσμιο πολιτικό και κοινωνικό - οικονομικό σύστημα.

Τα πιο σημαντικά συμπεράσματα της εργασίας μας αναφέρονται στα εξής:

1. Η ελληνική οικονομία κατά το 2003, διανύει, το όγδοο έτος οικονομικής ανάκαμψης (το ΑΕΠ στην Ελλάδα τα τελευταία οκτώ έτη μεγεθύνεται ταχύτερα από τον μέσο ευρωπαϊκό όρο, με αποτέλεσμα η συνολική αύξηση του έναντι του 1995 να ανέρχεται σήμερα σε 38% έναντι 21% του μέσου ευρωπαϊκού μέσου όρου) η οποία συσχετίζεται με την αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης και την επιτάχυνση της ζήτησης (δημόσια έργα, αύξηση πραγματικών μισθών, αύξηση παραγωγικών επενδύσεων και παραγωγής, (με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται ότι το προϊόν και οι επενδύσεις βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της οικονομίας και σε αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Οι συνθήκες αυτές στην ελληνική οικονομία διαμορφώνουν τις θετικές επιδόσεις της (ταχεία μεγέθυνση του ΑΕΠ και των επενδύσεων, αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας) χωρίς όμως να αντιμετωπίζουν επαρκώς τις παρατηρούμενες εισοδηματικές ανισότητες. Η μακροοικονομική σταθερότητα που επιτεύχθηκε, κατά τα τελευταία έτη, καθώς και οι θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας, έχουν επιφέρει πολλαπλά οφέλη, πλην όμως, σε άνισο βαθμό για τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις.
2. Κατά το έτος 2002, όπως και κατά τα προηγούμενα έτη της περιόδου 1995-2002, η κινητήρια δύναμη της αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν η **εγχώρια ζήτηση**, η οποία αυξήθηκε κατά 3,9% και προβλέπεται να παρουσιάσει μικρή μόνο επιβράδυνση κατά το 2003 (+3,3%) και το 2004

(+3,6%). Στην διατήρηση της ζήτησης σε υψηλά επίπεδα συνετέλεσαν, οι αυξημένες εισροές πόρων από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που συνέβαλαν στην χρηματοδότηση των έργων υποδομής, οι ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις, η ταχεία επέκταση της καταναλωτικής πίστης και η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης που σχετίζεται στενά με τις πραγματικές αυξήσεις των μισθών.

3. Η ανάκαμψη της παραγωγής κατά τα έτη 1996-2003 συνοδεύτηκε από σημαντική αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (+4,1% το 2002 στην Ελλάδα έναντι +0,7% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης), με αποτέλεσμα ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της απασχόλησης μέχρι το 1998 να παραμείνει σταθερός και ίσος προς 0,7%. Κατά την τετραετία 1999-2002 η αύξηση της απασχόλησης μειώθηκε καθώς η παραγωγικότητα της εργασίας ανήλθε σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα. Έτσι, οι προβλέψεις για την απασχόληση κατά τη διετία 2003-2004 εκτιμούν μία αύξηση της τάξης του 0,35% ετησίως.
4. Η προοπτική αλλαγών σε ορισμένους σημαντικούς εξωγενείς παράγοντες της ελληνικής οικονομίας μετά το 2004, όπως η μείωση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ελλάδα την περίοδο 2004-2008, δημιουργεί το ερώτημα εάν η ελληνική οικονομία διαθέτει τις εσωτερικές αναπτυξιακές δυνάμεις οι οποίες θα μπορούσαν να παρατείνουν την διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης μακροπρόθεσμα ή εάν θα πρέπει να αναμένεται για το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας 2000-2010 μία επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό, η αύξηση της απασχόλησης η οποία ενισχύει την εσωτερική ζήτηση γιατί δημιουργεί νέα εισοδήματα, απαιτείται για την οικονομική πολιτική να αποτελεί στόχο άμεσης προτεραιότητας, δεδομένου ότι η δημιουργία αναπτυξιακού αποθέματος στην ελληνική οικονομία, εκτός της συμβολής στην μείωση της ανεργίας, θα συμβάλλει μεσοπρόθεσμα στην συγκράτηση του ρυθμού μείωσης του ΑΕΠ μετά το 2005-2006 όταν η πτωτική του τάση στην Ελλάδα θα επηρεαστεί από την μείωση των εισροών από την Ευρωπαϊκή Ένωση, με προβλεπόμενο αποτέλεσμα να μη βρεθεί η ελληνική οικονομία σε συνθήκες ύφεσης αλλά περισσότερο να βρεθεί σε συνθήκες επιβράδυνσης του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ.
5. Οι δημόσιες επενδύσεις αποτελούν μία από τις μονιμότερες κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα μετά το 1995. Κατά την

πενταετία 1995-1999 ανέρχονταν σε 3,5% του ΑΕΠ, ενώ κατά τα έτη 2000-2004 το αντίστοιχο ποσοστό προβλέπεται ότι θα αυξηθεί σε 4%. Η αύξηση των δημοσίων επενδύσεων αντανακλά, μεταξύ άλλων, και την ταχύτερη αύξηση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ελλάδα. Το 2002 οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξήθηκαν κατά 6,7%, με συγκριτικά υψηλότερο ρυθμό αύξησης τις επενδύσεις σε κατασκευές και τις ιδιωτικές επενδύσεις σε κατοικίες.

6. **Η ανοδική πορεία των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό** από το 1996 μέχρι το 2000 (+12,9%) ανακόπηκε κατά το 2001-2002, πλην όμως, οι αυξήσεις παραμένουν σημαντικές, ιδιαίτερα μέσα σε μία συγκυρία γενικής μείωσης των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι αυξημένες επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό αποτελούν ένδειξη σημαντικής ανανέωσης του παραγωγικού συστήματος, τις νέες τεχνολογίες στην παραγωγική διαδικασία και αυξάνει έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας και του κεφαλαίου.
7. **Ο δείκτης κερδοφορίας** στο σύνολο της οικονομίας, μετά από μία περίοδο μείωσής του, η οποία είχε ως σημείο εκκίνησης το έτος 1974, σταθεροποιήθηκε σε χαμηλά επίπεδα μεταξύ των ετών 1980 και 1990. Από το 1991 σημειώνει αύξηση και σήμερα βρίσκεται στα επίπεδα του μέσου όρου της περιόδου 1961-1973. Σύμφωνα με τις προβλέψεις η απόδοση του κεφαλαίου θα ανέλθει στο τέλος του 2004, σε επίπεδα υψηλότερα κατά 10% του μέσου όρου της περιόδου 1961-1973. Η συστηματική αυτή **αύξηση των περιθωρίων κέρδους** επιβαρύνει διαρκώς την ανταγωνιστικότητα τιμής των ελληνικών προϊόντων και συμβάλλει καθοριστικά στις παρατηρούμενες πληθωριστικές πιέσεις στην Ελλάδα.
8. **Το μερίδιο των μισθών στην προστιθέμενη αξία** ακολουθεί πτωτική πορεία, εξαιτίας της αύξησης της ανεργίας και της συνακόλουθης ανόδου της εργασιακής ανασφάλειας και προβλέπεται ότι στο τέλος του 2004, θα βρίσκεται στο επίπεδο του 63% του ΑΕΠ.
9. **Η πραγματική σύγκλιση** της ελληνικής οικονομίας ως προς τον μέσο όρο του ΑΕΠ ανά κάτοικο της ευρωπαϊκής ένωσης συνεχίστηκε κατά το 2002-2003 και το ίδιο αναμένεται και για το 2004. Η άνοδος του δείκτη πραγματικής σύγκλισης οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στις θετικές επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας (ταχεία μεγέθυνση του ΑΕΠ και των επενδύσεων, αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας). Η παρατήρηση αυτή αποδεικνύει ότι η

μείωση της ανεργίας (το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα τείνει να προσεγγίσει το αντίστοιχο μέσο ποσοστό της ευρωπαϊκής Ένωσης) και η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής στην απασχόληση, (το ποσοστό συμμετοχής στην Ελλάδα αποκλίνει από το αντίστοιχο μέσο ποσοστό της Ευρωπαϊκής Ένωσης) έχει σημαντικά οφέλη για το επίπεδο πραγματικής σύγκλισης.

10. Η μείωση του ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας προς τις άλλες χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετίζεται, κατά κύριο λόγο, με την πτωτική εξέλιξη του ποσοστού του ΑΕΠ που εξάγεται προς αυτές τις χώρες, από το επίπεδο του 8% το 1985 στο επίπεδο του 3% του ΑΕΠ το 2004. Εντούτοις, μία μικρή συμβολή, στην μείωση του ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας προς τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προέρχεται από την διείσδυση των εισαγωγών που μειώθηκε κατά την τριετία 2000-2002 και αναμένεται να μειωθεί περαιτέρω το 2003-2004. Η μείωση της διείσδυσης οφείλεται στην επιβράδυνση σε μηχανικό εξοπλισμό και στην μείωση της δαπάνης για εισαγωγές διαρκών καταναλωτικών αγαθών.
11. Κατά το 2002, οι αυξήσεις των ακαθάριστων πραγματικών μισθών στην Ελλάδα, ανήλθαν σε 3,1%, έναντι αύξησης 1,0%, κατά μέσο όρο, στα δεκαπέντε κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι αυξήσεις αυτές συνοδεύτηκαν από μείωση (-1,1%) του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους, χάρη στην αύξηση της παραγωγικότητας, έναντι μείωσης (-0,2%) στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, η αύξηση της παραγωγικότητας κατά 4,1% το 2002, επέτρεψε αφενός μεν τη αύξηση κατά 3,1% της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού στην Ελλάδα, αφετέρου δε την μείωση του κόστους εργασίας (-1,1) σε πραγματικούς όρους.
12. Η μεταβολή του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους (την περίοδο 1981-2002 μειώθηκε κατά 30%, $1981=100$, $2002=70$) αποτελεί επίσης δείκτη της εξέλιξης στην διανομή του προϊόντος. Η μείωση κατά -1,1% εκφράζει την περαιτέρω αναδιανομή του προϊόντος σε βάρος της εργασίας. Γιατί το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε τρέχουσες τιμές αυξήθηκε κατά 2,6% περίπου το 2002. Εάν οι επιχειρήσεις είχαν αυξήσει τις τιμές τους επίσης κατά 2,6%, τότε τα εισοδηματικά μερίδια της εργασίας και των κερδών θα είχαν παραμείνει σταθερά. Επειδή όμως οι επιχειρήσεις αύξησαν τις τιμές τους κατά 3,7%,

δηλαδή περισσότερο από ότι το κόστος εργασίας σε τρέχουσες τιμές, υπήρξε μείωση (-1,1%) του κόστους εργασίας σε πραγματικούς όρους, επομένως και του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν. Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις αύξησαν τις τιμές τους, κατά το 2002, περισσότερο από όσο δικαιολογούσε η αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, με αποτέλεσμα να αυξηθούν τα περιθώρια κέρδους, τα οποία επηρεάζοντας αυξητικά τις πληθωριστικές εξελίξεις στην χώρα μας, δημιουργούν συνθήκες πληθωρισμού κερδών και όχι όπως αποδεικνύεται πληθωρισμού μισθών.

13. Με βάση τους “διαρθρωτικούς δείκτες” της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα διακρίνεται από οικονομικές ανισότητες. Έτσι, το εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων ελλήνων το 1999 ήταν 6,2 φορές υψηλότερο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων ελλήνων. Υψηλότερη ανισότητα παρουσιάζουν η Πορτογαλία (6,4) και η Εσθονία (6,3).
14. Ο κατώτατος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα σε ευρώ, είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο μισθό που ισχύει στην μεγάλη πλειοψηφία των υπό ένταξη χωρών και ξεπερνά επίσης τους κατώτατους μισθούς της Πορτογαλίας και της Ισπανίας. Αντίθετα όμως, ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ανέρχεται στο 50% περίπου του αντίστοιχου κατώτατου μισθού των πλουσιότερων χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες ισχύει ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο.
15. Η ανάλυση του προϊόντος των περιφερειών ανά κάτοικο¹⁴ και η διερεύνηση της τοπικής ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα, αναδεικνύει τα ιδιαίτερα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά έξι περιφερειακών ομάδων: Πρώτον, δύο περιφέρειες με το χαμηλότερο ακαθάριστο προϊόν ανά κάτοικο (Ανατολική Μακεδονία-Θράκη και Δυτική Ελλάδα), με κύριο

---

14 Το ΑΕΠ ανά κάτοικο στο σύνολο της χώρας το 2000 ήταν 11.929 ευρώ. Η παραγωγικότητα της εργασίας ήταν 31.200 ευρώ ετησίως ανά απασχολούμενο. Οι εργάσιμες ηλικίες ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού ήταν 66,6%. Ο αριθμός των απασχολούμενων ως ποσοστό των εργάσιμων ηλικιών ήταν 57%. Άρα $31.200 \times 66,6\% \times 57\% = 11.929$ ευρώ, το ΑΕΠ ανά κάτοικο στο σύνολο της χώρας. Το έτος 2000 το ΑΕΠ ανά κάτοικο της Ελλάδας, υπολογισμένο σε ευρώ, ανερχόταν στο 49,9% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 65,5%. Για το 2004 (προβλέψεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής) τα αντίστοιχα μεγέθη είναι 58,6% και 69,9% (βλ. European Economy, Statistical Annex, Spring 2003)

πρόβλεψη ότι η στασιμότητα αναδιαρθρωτικών διαδικασιών στην παραγωγική διάρθρωση και το τεχνολογικό επίπεδο αρκετών τομέων οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα, ανανεώνει την ζήτηση για ανειδίκευτη και φτηνή εργασία και επομένως για μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό που έρχεται στην Ελλάδα σε συνθήκες που οδηγούν σε σημαντικό βαθμό στην παραοικονομία. Αξίζει να σημειωθεί ότι η μετανάστευση στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 κρατών-μελών, θα εξακολουθήσει να αποτελεί βασικό, παράγοντα των δημογραφικών εξελίξεων, με αποτέλεσμα στις νέες συνθήκες (υπερεθνικός χαρακτήρας της μετανάστευσης, δυνατότητα ελεύθερης διακίνησης των πολιτών στο εσωτερικό της Ένωσης) να απαιτείται η σταδιακή μετάβαση προς την κατεύθυνση της **ευρωπαϊκής πολιτικής και κοινωνικής ρύθμισης των σύγχρονων μεταναστευτικών ρευμάτων.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) F.J. Contractor, "Contractual and Cooperative Forms of International Business: Towards a Unified Theory of Modal Choice", *Management International Review*, Vol. 30 (1), 1990, σελ. 31-54.
- 2) J.H. Dunning, *The Globalization of Business*, London: Routledge, 1993.
- 3) R. Grosse & D. Kujawa, *International Business: Theory and Managerial Applications*, Boston: Irwin, 3rd Ed., 1995.
- 4) K.R. Harrigan, "Strategic Alliances: Their New Role in Global Competition", *Columbia Journal of World Business*, Summer 1987, σελ. 67-69.
- 5) C.W. Hill, *International Business: Competing in the Global Marketplace*, Boston: Irwin, 2nd Ed., 1997.
- 6) C.W. Hill, P. Hwang & W.C. Kim, "An Electric Theory of the Choice of International Entry Mode", *Strategic Management Journal*, vol. 11, 1990, σελ. 117-128.
- 7) M.V. Horn, "Market-Entry Approaches for the Pacific Rim", *The Journal of Business Strategy*, March/April 1990, σελ. 14-19.
- 8) W.C. Kim & P. Hwang, "Global Strategy and Multinationals' Entry Mode Choice", *Journal of International Business Studies*, First Quarter 1992, σελ. 29-53.
- 9) P. Lorange & J. Roos, *Strategic Alliances: Formation, Implementation and Evolution*, Oxford: Blackwell, 1993.
- 10) F.R. Root, *Entry Strategies for International Markets*, Massachusetts: Lexington Books, 1987.
- 11) Hall S. Segal, *The Challenge of International Business*, London: Kogan Page, 1994.
- 12) K.D. Weiss, *Building an Import/ Export Business*, New York: Wiley, 1991.
- 13) P. Williamson, *Successful Strategies for Export*, *Long Range Planning*, Vol. 24, (1) 1991, σελ. 57-63.
- 14) Ι. Χατζηδημητρίου, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Επιχειρηματικές Δραστηριότητες*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 1997